

Львівський державний університет
внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Підручник

Частина 2

Львів
2022

УДК 343.13(447)(075.8)
К82

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(*протокол від 25 серпня 2022 р. № 2*)

Р е ц е н з е н т и :

Торбас О. О. – доктор юридичних наук, доцент (Національний університет «Одеська юридична академія»);

Удовенко Ж. В. – доктор юридичних наук, доцент (Національний університет «Києво-Могилянська академія»);

Бондар В. С. – кандидат юридичних наук, доцент (Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка)

К82 **Кримінальний процес** : підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благута, І. В. Гловюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. Ч. 2. 260 с.

ISBN 978-617-511-376-9

Підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Кримінальний процес» у закладах вищої освіти. Відображено сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняного кримінального процесу з урахуванням практики його застосування, зокрема практики Європейського суду з прав людини.

Для курсантів, студентів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та викладачів вишів і факультетів юридичної спрямованості всіх форм навчання. Може бути корисним для працівників судових і правоохоронних органів.

Prepared in accordance with the program of the educational discipline «Criminal process» in institutions of higher education. The current state and prospects for the development of the domestic criminal process are reflected, taking into account the practice of its application, in particular, the practice of the European Court of Human Rights.

For cadets, students, trainees, post-graduate students, adjuncts and teachers of universities and legal faculties of all forms of education. May be useful for judicial and law enforcement officials.

УДК 343.13(447)(075.8)

© Басиста І. В., Благута Р. І.,
Гловюк І. В. та ін., 2022

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2022

ISBN 978-617-511-376-9

ЗМІСТ

<i>Тема 13</i>	ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	7
13.1	Поняття, завдання та значення досудового розслідування.....	7
13.2	Форми досудового розслідування.....	10
13.3	Поняття та характеристика загальних положень досудового розслідування	16
13.3.1	<i>Початок досудового розслідування</i>	16
13.3.2	<i>Підслідність кримінальних проваджень</i>	23
13.3.3	<i>Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування.....</i>	30
13.3.4	<i>Розгляд клопотань під час досудового розслідування.....</i>	31
13.3.5	<i>Строки досудового розслідування</i>	32
13.3.6	<i>Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами</i>	38
13.3.7	<i>Участь у провадженні досудового розслідування спеціаліста, перекладача та понятих.....</i>	40
13.3.8	<i>Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення.....</i>	45
	Контрольні питання	46
	Рекомендована література	47
<i>Тема 14</i>	ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	50
14.1	Поняття і значення повідомлення про підозру	50
14.2	Порядок повідомлення про підозру в кримінальному провадженні	57
14.3	Випадки (підстави) повідомлення про підозру. Зміна підозри у кримінальному провадженні	61
	Контрольні питання	66
	Рекомендована література	67
<i>Тема 15</i>	СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ	69
15.1	Загальні положення проведення слідчих (розшукових) дій	69
15.2	Характеристика допиту та його видів	77
15.3	Характеристика пред'явлення для впізнання та його видів	87
15.4	Характеристика обшуку та його видів	93

15.5	Характеристика огляду та його видів. Освідування	100
15.6	Характеристика слідчого експерименту	108
15.7	Характеристика проведення експертизи. Відібрання зразків для проведення експертизи	115
15.8	Зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису	118
	Контрольні питання	121
	Рекомендована література	121
<i>Тема 16</i>	НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ	126
16.1	Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії	126
16.2	Характеристика окремих негласних слідчих (розшукових) дій	141
16.2.1	<i>Втручання у приватне спілкування</i>	141
16.2.2	<i>Дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів</i>	150
16.2.3	<i>Обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи</i>	152
16.2.4	<i>Установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу)</i>	154
16.2.5	<i>Спостереження за особою, річчю або місцем</i>	155
16.2.6	<i>Моніторинг банківських рахунків</i>	156
16.2.7	<i>Аудіо-, відеоконтроль місця</i>	157
16.2.8	<i>Контроль за вчиненням злочинів</i>	157
16.2.9	<i>Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації</i>	159
16.2.10	<i>Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій</i>	161
16.2.11	<i>Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження</i>	162
	Контрольні питання	163
	Рекомендована література	164
<i>Тема 17</i>	ЗУПИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	166
17.1	Поняття та підстави зупинення досудового розслідування	166
17.2	Розшук підозрюваного	175
17.3	Нагляд і контроль за здійсненням розшуку	178

17.4	Забезпечення взаємодії під час зупинення досудового розслідування	181
	Контрольні питання	184
	Рекомендована література	185
<i>Тема 18</i>	ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	187
18.1	Поняття та форми закінчення досудового розслідування	187
18.2	Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення.....	189
18.3	Зміст та форма обвинувального акта. Порядок звернення до суду з обвинувальним актом.....	198
18.4	Поняття, зміст та підстави закриття кримінального провадження	202
18.5	Звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності	208
18.6	Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.....	211
	Контрольні питання	213
	Рекомендована література	214
<i>Тема 19</i>	ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ	217
19.1	Особливості початку досудового розслідування у формі дізнання.....	217
19.2	Процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки.....	221
19.3	Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок. Запобіжні заходи під час досудового розслідування кримінальних проступків.....	222
19.4	Порядок вилучення речей і документів під час провадження дізнання	227
19.5	Особливості повідомлення про підозру під час провадження дізнання	228
19.6	Порядок продовження, зупинення строків дізнання	231
19.7	Особливості закінчення дізнання.....	233
	Контрольні питання	235
	Рекомендована література	236

<i>Тема 20</i>	ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	238
20.1	Загальні положення оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування	238
20.2	Особливості та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування.....	241
20.3	Особливості та порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування	246
20.4	Особливості та порядок оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора	249
	Контрольні питання	251
	Рекомендована література	252
	АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	254

Тема 13

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

- 13.1 *Поняття, завдання та значення досудового розслідування*
- 13.2 *Форми досудового розслідування*
- 13.3 *Поняття та характеристика загальних положень досудового розслідування*
 - 13.3.1 *Початок досудового розслідування*
 - 13.3.2 *Підслідність кримінальних проваджень*
 - 13.3.3 *Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування*
 - 13.3.4 *Розгляд клопотань під час досудового розслідування*
 - 13.3.5 *Строки досудового розслідування*
 - 13.3.6 *Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами*
 - 13.3.7 *Участь у провадженні досудового розслідування спеціаліста, перекладача та понять*
 - 13.3.8 *Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення*

13.1 Поняття, завдання та значення досудового розслідування

Досудове розслідування є окремою стадією кримінального процесу. Стадія називається досудовим розслідуванням, тому що передує провадженню в суді першої інстанції, яке відбувається під час розгляду кримінального провадження в суді. Крім того, варто зазначити, що суд, досліджуючи докази, безпосередньо, може бути і незгідний із висновками дізнавача, слідчого, прокурора, зробленими за результатами проведення ними досудового розслідування, та ухвалити якісно нове процесуальне рішення.

Для стадії досудового розслідування як порівняно відокремленої частини кримінального процесу зі своїми завданнями, специфічною процесуальною формою, колом учасників характерні певні **ознаки**:

– суворе нормативне регулювання кримінальної процесуальної діяльності;

- здійснення діяльності спеціально уповноваженими суб'єктами;
- має обмежене коло засобів доказування;
- пізнання має ретроспективний характер;
- встановлення обставин учинення кримінального правопорушення часто відбувається в умовах протидії з боку заінтересованих учасників досудового розслідування.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, *досудове розслідування* – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Завдання цієї стадії випливають із завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України. У процесі досудового розслідування вирішуються питання, які стосуються швидкого, повного та неупередженого встановлення всіх обставин, що мають значення для кримінального провадження, викриття винуватих і невідворотності відповідальності та покарання, забезпечення правильного застосування закону, недопущення притягнення до відповідальності невинуватих, відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди, виховання у громадян необхідності дотримання вимог закону.

Вимога, яка стосується швидкості, полягає в тому, що винний у вчиненні кримінального правопорушення та всі обставини його вчинення повинні бути з'ясовані в найкоротший термін від моменту вчинення кримінального правопорушення.

Невідворотність відповідальності та покарання вимагає, щоб жодне кримінальне правопорушення не залишилося не розкритим. Реалізація цієї вимоги має важливе значення для практики досудового розслідування.

Швидкість, повнота і неупередженість дослідження обставин кримінального провадження мають забезпечити викриття винуватих у вчиненні кримінального правопорушення і не допустити притягнення до кримінальної відповідальності невинуватих. Швидкість розслідування дає змогу своєчасно виявити, закріпити і дослідити докази у кримінальному провадженні.

Забезпечення відшкодування заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди вимагає від дізнавача, слідчого, прокурора вжити своєчасних і реальних заходів щодо виявлення майна та повернення його законному власнику.

Кримінальне процесуальне судочинство загалом і проведення досудового розслідування зокрема має сприяти вихованню громадян у дусі дотримання Конституції України й інших законів.

Отже, **досудове розслідування** – процесуальна діяльність органів досудового розслідування, що ґрунтується на кримінальному процесуальному законі та здійснювана під наглядом прокурора і суду щодо виявлення, збирання, закріплення і попереднього дослідження доказів, усебічне, повне й неупереджене дослідження обставин кримінального провадження з метою розкриття кримінального правопорушення, викриття винуватих осіб і вирішення інших завдань, покладених законом на досудове розслідування.

Кримінальне процесуальне значення стадії досудового розслідування виявляється в тому, що:

- тільки після закінчення досудового розслідування є можливим ефективний розгляд матеріалів кримінального провадження в суді;
- на стадії досудового розслідування встановлюються межі судового розгляду.

Кожній стадії кримінального процесу характерний специфічний комплекс завдань, що підлягає вирішенню, специфічна процесуальна форма та коло суб'єктів. Через це кожна стадія може складатися з певних етапів, у процесі проходження яких вирішується її завдання. Проаналізувавши норми Розділу III КПК України, можна зробити висновок, що **стадія досудового розслідування, своєю чергою, складається з трьох етапів (частин):**

- початковий (із моменту внесення відомостей до ЄРДР або, у разі введення **воєнного стану**, якщо немає технічної можливості доступу до ЄРДР – винесення постанови дізнавачем, слідчим, прокурором про початок досудового розслідування або, як виняток, – отримання уповноваженими органами інформації про вчинене кримінальне правопорушення (під час огляду місця події тощо – ч. 3 ст. 214 КПК України) – характеризується невідкладними процесуальними діями і рішеннями для встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, виявлення і закріплення слідів останнього;
- з моменту повідомлення особі про підозру починається наступний (подальший) етап досудового розслідування, який завершується згрупуванням такої сукупності доказів, що вказує на можливість прийняття одного з рішень стадії досудового розслідування;
- завершальний етап – розпочинається з надання доступу до матеріалів досудового розслідування, відкриття матеріалів сторонами кримінального провадження і закінчується складанням підсумкового рішення органом досудового розслідування.

13.2 Форми досудового розслідування

Досудове розслідування складається зі слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на з'ясування обставин кримінального провадження, збирання і перевірку доказів, викриття винних осіб. Характер цих дій, їх послідовність залежить від обставин і особливостей конкретного кримінального провадження.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою.

Органи досудового розслідування (органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання)

Досудове слідство здійснюють слідчі підрозділи:

- 1) органів Національної поліції;
- 2) органів безпеки;
- 3) підрозділи детективів органів Бюро економічної безпеки України;
- 4) підрозділи детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України;
- 5) органів Державного бюро розслідувань.

Досудове слідство здійснюють слідчі одноособово або слідчою групою.

Дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів:

- 1) органів Національної поліції;
- 2) органів безпеки;
- 3) органів Бюро економічної безпеки України;
- 4) Національного антикорупційного бюро України;
- 5) органів Державного бюро розслідувань.

Орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Організація належної роботи (швидкої, всебічної та неупередженої) з проведення досудового розслідування покладається на *керівника органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України)* та *керівника органу дізнання (ст. 39-1 КПК України)*.

Прокурор бере участь у проведенні досудового розслідування шляхом здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Вирізняють дві форми інформування прокурора про порушення на стадії досудового розслідування. *Зовнішнє інформування* відбува-

ється тоді, коли до прокурора звертаються із відповідними скаргами та клопотанням учасники кримінального провадження. Прокурор, отримавши інформацію про можливі порушення, повинен її перевірити та, за необхідності, застосувати засоби прокурорського реагування. Зовнішнє інформування може відбуватися не лише шляхом звернення до прокурора, а й у разі подачі клопотань і скарг іншим уповноваженим суб'єктам, про що надалі дізнається прокурор. **Особисте інформування** характеризується тим, що воно забезпечується прокурором у процесі здійснення нагляду за досудовим розслідуванням у формі процесуального керівництва.

Однією з гарантій забезпечення захисту прав, а також законних інтересів учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування є дієвий механізм **судового контролю**. Слідчий суддя – це особа, яка спеціально уповноважена на здійснення контролю за дотримання прав і свобод сторін кримінального провадження під час досудового розслідування. Заявлення клопотань щодо оскарження рішень до слідчого судді виникає в тому разі, коли такими рішеннями порушено права або законні інтереси учасника кримінальних процесуальних відносин.

Досудове розслідування здійснюється згідно з вимогами ст. 215 КПК України у **двох формах**:

- **дівання** – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків¹;
- **досудове слідство** – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів².

Досудове слідство і дівання є формами досудового розслідування, тому й провадження досудового слідства і дівання проводиться за однаковими правилами, встановленими Главою 19 КПК України, але провадження дівання має свої відмінності. Ці **відмінності визначаються нормами (ст.ст. 298–302) Глави 25 КПК України**. Про це йдеться у ст. 298 КПК України, де сказано, що досудове розслідування кримінальних проступків (дівання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з урахуванням положень **Глави 25 КПК України**.

Кримінальний проступок – це один із видів кримінального правопорушення, діяння (дія чи бездіяльність), передбачене КК України, за

¹ Організація діяльності підрозділів дівання органів Національної поліції України, регламентована Наказом МВС України № 405 від 20.05.2020 р.

² Організація діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, регламентована Наказом МВС України № 570 від 06.07.2017 р.

вчинення якого призначають основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше, ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

До кримінальних проступків належать некваліфіковані крадіжки, шахрайства, незаконні дії з наркотичними засобами без мети збуту, хуліганство й інші правопорушення, які становлять майже половину всіх зареєстрованих фактів.

Процесуальними **джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки**, крім визначених ст. 84 КПК України (*показання, речові докази, документи, висновок експерта*), також є **пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.**

Під час провадження дізнання допускається застосування запобіжних заходів у вигляді **затримання, особистого зобов'язання та особистої поруки.**

Для досудового розслідування кримінальних проступків дозволяється виконувати **всі слідчі (розшукові) дії**, передбачені КПК України, та **дві негласні слідчі (розшукові) дії**. Зняття інформації з електронних інформаційних систем, коли це не потребує дозволу слідчого судді, а саме здобуття відомостей із електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту – ч. 2 ст. 264 КПК України та встановлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) – ст. 268 КПК України.

Загальні положення дізнання – це система встановлених Кримінальним процесуальним законом правових положень, що визначають процесуальний порядок провадження дізнання.

У них містяться правові вимоги, що забезпечують досягнення цілей і виконання завдань провадження дізнання.

Система загальних положень дізнання містить норми КПК України, які регулюють:

- 1) початок дізнання (ст.ст. 214, 298 КПК України);
- 2) досудове розслідування злочинів і кримінальних проступків (ст. 215 КПК України);
- 3) підслідність (ст. 216 КПК України);
- 4) об'єднання і виділення матеріалів провадження дізнання (ст. 217 КПК України);
- 5) місце проведення дізнання (ст. 218 КПК України);
- 6) строки дізнання (ст.ст. 219, 294, 298-5 КПК України);

- 7) розгляд клопотань під час дізнання (ст. 220 КПК України);
- 8) ознайомлення з матеріалами дізнання до його завершення (ст. 221 КПК України);
- 9) недопустимість розголошення відомостей дізнання (ст. 222 КПК України).

Закінчення досудового розслідування кримінальних проступків здійснюється згідно зі загальними правилами, передбаченими КПК України, з урахуванням особливостей, передбачених ст.ст. 301 та 302 КПК України.

Дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але **не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи**, відповідно до ч. 4 ст. 298-2 КПК України, подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

Прокурор зобов'язаний **не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання** разом із повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку ч. 4 ст. 298-2 КПК України, **протягом двадцяти чотирьох годин** здійснити одну із зазначених дій:

- 1) прийняти **рішення про закриття** кримінального провадження, а в разі затримання особи в порядку ч. 4 ст. 298-2 КПК України, – про негайне звільнення затриманої особи;

- 2) **повернути дізнавачу кримінальне провадження** з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним **продовженням строку дізнання до 1 місяця** та звільнити затриману особу (у разі затримання особи в порядку ч. 4 ст. 298-2 КПК України);

- 3) **звернутися до суду** з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності;

- 4) у разі встановлення ознак злочину **направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства**.

У випадку, передбаченому п. 3 ч. 2 ст. 301 КПК України, **строк затримання особи не повинен перевищувати 72 годин** з моменту затримання до початку розгляду провадження про кримінальний проступок у суді.

У випадку, передбаченому п. 4 ч. 2 ст. 301 КПК України, **строк затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України, зараховується до строку тримання особи під вартою**.

У разі **прийняття прокурором рішення про звернення до суду** з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор зобов'язаний у межах

строків, ч. 2 ст. 301 КПК України, **забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання** шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, зокрема шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб. У разі відмови вказаних осіб їх отримати чи зволікання з отриманням указані особи вважаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання.

Про відмову від отримання копій матеріалів дізнання чи неотримання таких копій складається відповідний **протокол**, який підписується прокурором та особою, яка відмовилася отримувати, або прокурором, якщо особа не з'явилася для отримання копій матеріалів дізнання.

Відповідно до ст. 302 КПК України, **прокурор** може подати **клопотання про розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні**.

Встановивши під час досудового розслідування, що **підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден із розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду**, прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний роз'яснити підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Крім того, слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані впевнитися у добровільності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні.

До обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні повинні бути додані:

1) **письмова заява підозрюваного**, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 ст. 302 КПК України та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

2) **письмова заява потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження**, щодо згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 ст. 302 КПК України та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні;

3) **матеріали досудового розслідування, у тому числі документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості**.

Досудове слідство і дізнання мають забезпечити захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечити охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Досудове слідство провадиться у всіх кримінальних провадженнях, за винятком тих, що стосуються кримінальних проступків.

Слідчий (ст. 40 КПК України) і **дознавач** (ст. 40-1 КПК України), здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійними у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого та дізнавача.

Слідчий (дознавач) мають право давати доручення працівникам оперативних підрозділів (ст. 41 КПК України) про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Серед суб'єктів права на розслідування кримінальних правопорушень варто назвати також керівника органу досудового розслідування, який має право брати участь у провадженні досудового розслідування та особисто провадити досудове розслідування, користуючись у разі цього повноваженнями слідчого (ст. 39 КПК України) і прокурора, який має право брати участь у провадженні дізнання та досудового розслідування і за необхідності особисто провадити окремі слідчі дії або брати в них участь (ст. 36 КПК України).

Ніякі інші особи, разом співробітники приватних розшукових бюро, детективних служб, правом розслідування кримінальних правопорушень не наділені.

13.3 Поняття та характеристика загальних положень досудового розслідування

Під *загальними положеннями досудового розслідування* варто розуміти встановлені законом *норми-принципи*, в яких відображено особливості проведення досудового розслідування, визначають найбільш суттєві вимоги, які пред'являються до порядку провадження процесуальних дій і прийняття рішень. У цих нормах закріплені правові вимоги, що забезпечують дотримання засад кримінального провадження та реалізацію його завдань.

13.3.1 Початок досудового розслідування

Початок досудового розслідування обумовлюється такою засадою, як публічність (ст. 25 КПК України).

Ця засада встановлює обов'язок для органів досудового розслідування розпочати досудове розслідування у кожному випадку виявлення ознак кримінального правопорушення.

Засада публічності конкретизується у ст. 214 КПК України, в якій зазначено, що слідчий, дізнавач, прокурор *невідкладно, але не пізніше 24 годин* після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР.

Положення про ЄРДР, порядок його формування та ведення затверджуються Офісом Генерального прокурора України за погодженням з Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Національним антикорупційним бюро України, Державним бюро розслідувань, органом Бюро економічної безпеки України. (Положення затверджено *Наказом Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 року № 298* «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення»).

Відповідно до Положення про ЄРДР, порядок його формування та ведення, *Реєстр* – створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюються збирання, зберігання, захист, облік, пошук, узагальнення даних, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості, внесені до Реєстру, з дотриманням вимог кримінального

процесуального законодавства та законодавства, яким врегульовано питання захисту персональних даних та доступу до інформації з обмеженим доступом.

Отже, **досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР**. Відповідно до ст. 615 КПК України, у разі **введення воєнного стану** та якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що **вноситься відповідна постанова**, яка повинна містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). Відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості.

Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування.

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР **внесені прокурором**, він зобов'язаний **протягом п'яти робочих днів з дня внесення таких відомостей** з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до відповідного органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Здійснення досудового розслідування, крім випадків, визначених у ч. 3 ст. 214 КПК України, **до внесення відомостей до реєстру** або без такого внесення не допускається і тягне відповідальність, встановлену законом. У **невідкладних випадках до внесення відомостей** до ЄРДР може бути проведений **огляд місця події** (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин учинення **кримінального проступку** до внесення відомостей до ЄРДР, крім огляду місця події, **може бути:**

- 1) відібрано пояснення;
- 2) проведено медичне освідування;
- 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Розглянемо особливості зазначених процесуальних дій

Відбирати пояснення можуть усі суб'єкти, перелічені у п. 19 ст. 3 КПК України, зокрема захисник та оперативні підрозділи. Відбирати пояснення можна від осіб, перелічених в п. 25 ст. 3 КПК України, як учасників кримінального провадження.

Аналіз змісту ч. 1 ст. 63 Конституції України та п. 8 ст. 95 КПК України вказує на те, що пояснення можна отримати тільки за згодою особи. Так, в Конституції України зазначено, що особа може відмовитись від давання пояснень відносно себе, членів сім'ї, близьких родичів, але нічого не прописано про обов'язок.

Ч. 2 ст. 66 КПК України не зобов'язує свідка давати пояснення та встановлює відповідальність (ст.ст. 67, 385 КК України) за відмову давання показань, а не пояснень, п. 9 ч. 1 ст. 56 КПК України надає потерпілому право давати пояснення.

Отже, в правозастосовній практиці можуть виникнути проблеми з приводу давання пояснень свідками у випадку, коли вони не надали згоди на їх отримання. Фактично вони за ці дії не відповідають перед законом. Кількість таких осіб може бути значна. Але, перед опитуванням таких осіб, їм обов'язково потрібно роз'яснити вимоги ст. 63 Конституції України.

Друге питання – це процесуальна форма фіксації отриманих пояснень, оскільки законодавцем вона не визначена. У практичних працівників мають бути дієві засоби фіксування пояснень, тому що без відповідної процесуальної форми, відомості про факти, які є в поясненнях, не можуть бути визнані достовірними доказами. Одержана інформація може бути відображена в письмовому поясненні від першої особи, у рапорті чи довідці опитувача, або зафіксована в протоколі процесуальної дії. Вважається можливим застосування ст.ст. 103, 104 КПК України по аналогії. А саме, що результати проведення процесуальної дії – опитування – повинні фіксуватися у протоколі відповідної дії, або структура пояснення має відповідати структурі протоколу.

У такому протоколі необхідно зазначати, що пояснення надаються за згодою особи, і що це її право, а не обов'язок. Це особа повинна засвідчити своїм підписом у протоколі.

В протоколі пояснення варто також зазначити такі відомості:

- відомості про особу, яка відібрала пояснення: дізнавача, оперативного працівника, адвоката, потерпілого та ін.;
- правові підстави проведення опитування;
- дані про реєстрацію заяви в журналі Єдиного обліку заяв та повідомлень громадян;
- місце і дату опитування: час початку та закінчення опитування;

- прізвище, ім'я, по батькові опитуваної особи, рік її народження, адресу проживання, телефон, реквізити документа, що засвідчує особу;
- заяви та зауваження опитуваної особи.

Усі запитання, які ставляться особі, обов'язково відображаються в протоколі опитування, а у разі відмови відповідати на запитання, про це обов'язково зазначається в протоколі.

Протокол повинен підписуватися особою, яка провела опитування, та опитуваною особою. Крім того, за аналогією з протоколом допиту свідка, з метою достовірності наданих даних та уникнення у подальшому ситуації заміни сторінок і вказуванням на це опитуваною особою, варто, щоб кожна сторінка була нею підписана. Також за аналогією можна керуватися ст. 105 КПК України, коли необхідно застосувати технічні засоби фіксування пояснень.

Висновок спеціаліста має відповідати вимогам до висновку експерта. У ст. 101 КПК України передбачено, що висновок експерта – це докладний опис проведених досліджень і зроблені за їхніми результатами висновки, обгрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта.

Відповідно до ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок, надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України. Відповідно до ст. 72 КПК України, за завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, встановлену законом.

Відповідно до *Наказу МВСУ та МОЗУ № 1452/735 від 09.11.2015 року «Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв ТЗ ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції»*, незважаючи на те, чи проходила особа огляд на стан сп'яніння спеціальними технічними засобами, а також на його результат, у разі наявності підстав вважати, що вона перебуває в стані наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, згідно з ознаками, окресленими вище, уповноважена службова особа в обов'язковому порядку направляє цю особу до найближчого закладу охорони здоров'я для проходження медичного освідування.

Особі пропонують у супроводі працівника поліції прослідувати до закладу охорони здоров'я для проходження медичного освідування.

З метою забезпечення достовірності результатів огляду водіїв транспортних засобів, які має бути оглянуто в закладах охорони здоров'я, уповноважена службова особа (дізнавач або за його дорученням інший працівник поліції) забезпечує доставку цих осіб до найближчого закладу охорони здоров'я не пізніше ніж протягом двох годин із моменту виявлення підстав для його проведення.

Зміст висновку щодо результатів медичного освідування особи на стан сп'яніння повідомляють оглянутій особі в присутності уповноваженої особи, яка її доставила, про що роблять запис у зазначеному висновку.

Висновок щодо результатів медичного освідування особи на стан сп'яніння складають в усіх випадках безпосередньо після огляду особи в трьох примірниках: перший примірник видають під підпис уповноваженій особі, яка доставила цю особу на огляд, другий видають оглянутій особі, а третій залишається в закладі охорони здоров'я.

Зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису

Такі прилади та засоби можуть використовувати особи (зокрема правопорушник) із метою працювати в автоматичному режимі (наприклад, для нагляду за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, відеоспостереження в громадських місцях тощо).

У ст. 40 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено застосування фото- і відеотехніки для виявлення та/або фіксації правопорушень.

Поліція для забезпечення публічної безпеки й порядку може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману з автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою:

1) попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб;

2) забезпечення дотримання Правил дорожнього руху.

Вилучення знярядь і засобів учинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей проводиться відповідно до ст. 298-3 КПК України.

Законодавець також зазначив, що до моменту внесення відомостей до ЄРДР, у разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до ЄРДР за першої можливості.

Слідчий, дізнавач, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальний проступок не допускається.

Відповідно до *Наказу МВС України № 100 від 08.02.2019 р.* «Про затвердження Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події» та «Положення про ЄРДР, порядок його формування та ведення», *приводами до початку кримінального провадження* є: 1) заяви про вчинений кримінальний проступок, які можуть бути усними або письмовими (заяви можуть надійти від фізичних чи юридичних осіб); 2) повідомлення про вчинений кримінальний проступок, якими можуть бути: а) повідомлення підприємств, установ, організацій і посадових осіб; б) повідомлення представників влади, громадськості або окремих громадян, які затримали підозрювану особу, відповідно до ч. 2 ст. 207 КПК України; в) повідомлення в засобах масової інформації; 3) самостійне виявлення слідчим, дізнавачем із будь-якого джерела обставин, що можуть вказувати про вчинення кримінального правопорушення, у тому числі під час досудового розслідування; 4) самостійне виявлення прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зокрема за результатами перевірки в порядку нагляду, у тому числі під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів; 5) самостійно виявлені посадовою особою правоохоронних і контролюючих державних органів факти вчинення чи підготовки до вчинення кримінальних правопорушень.

У разі виявлення ознак кримінального правопорушення *на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України*, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до ЄРДР за першої можливості.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

До ЄРДР вносяться відомості про:

1) дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;

3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;

4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;

5) попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;

7) інші обставини, передбачені положенням про ЄРДР.

У ЄРДР автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження.

Слідчий, дізнавач невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті.

Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до ЄРДР негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч.ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2, 436–438, 442, 444, 447 КК України, або будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 151-2–156-1, 301-1–303 КК України (у разі їх учинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи), або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст. 258–258-5 КК України. Про внесення відомостей слідчий або прокурор не пізніше наступного робочого дня письмово повідомляє юридичну особу. Провадження щодо юридичної особи здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, у якому особі повідомлено про підозру.

Слідчий, дізнавач протягом 24 годин із моменту внесення відповідних відомостей до ЄРДР у письмовій формі повідомляє Національне

агентство з питань запобігання корупції про початок досудового розслідування за участю викривача, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою цієї статті.

Копія зазначеного повідомлення Національному агентству з питань запобігання корупції надається викривачу.

13.3.2 Підслідність кримінальних проваджень

Підслідність – це сукупність правових ознак кримінального провадження, передбачених законом, за допомогою яких установлюється який слідчий підрозділ здійснюватиме провадження досудового розслідування.

Наука кримінального процесу вирізняє п'ять видів підслідності в кримінальних провадженнях: предметну, альтернативну, персональну, територіальну та за зв'язком кримінальних проваджень. Однак КПК України виключає альтернативну підслідність (досудове розслідування здійснює той орган, який виявив кримінальне правопорушення).

Предметна (родова) підслідність визначається кваліфікацією вчиненого кримінального правопорушення.

Слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, окрім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

Слідчі органи безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112–114, 114-1, 114-2, 201, 201-1, 258–258-5, 265-1, 305, 328–330, 332-1, 332-2, 333, 334, 359, 422, 435-1, 436, 436-2, 437–444, 446, 447 КК України.

Якщо під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 328, 329, 422 КК України, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 364–367, 425, 426 КК України, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, вони розслідуються слідчими органів безпеки, крім випадків, коли ці кримінальні правопорушення віднесено згідно з цією статтею до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Детективи органів Бюро економічної безпеки України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених:

1) ст.ст. 199, 200, 203-2, 204, 205-1, 206, 212, 212-1, 218-1, 219, 220-1, 220-2, 222, 222-1, 223-1, 224, 229, 231, 232, 232-1, 232-2, 233 КК України;

2) ст.ст. 191 (якщо предметом кримінального правопорушення є бюджетне відшкодування), 206-2, 210, 211 КК України, у разі якщо досудове розслідування таких кримінальних правопорушень не віднесено до підслідності Державного бюро розслідувань чи Національного антикорупційного бюро України;

3) ст.ст. 191 (крім випадку, передбаченого пунктом 2 частини третьої цієї статті) та 364 КК України, за умови, що розмір предмета такого кримінального правопорушення або завданої ним шкоди становить від п'ятисот до двох тисяч розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення кримінального правопорушення, та його вчинено службовою особою державного органу, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків, та досудове розслідування такого кримінального правопорушення не віднесено до підслідності Державного бюро розслідувань чи Національного антикорупційного бюро України.

Підслідність за зв'язком кримінальних проваджень – визначається зв'язком у розслідуванні одного провадження з іншим. Наприклад, коли різні кримінальні правопорушення об'єднані одним умислом, місцем і часом їх учинення.

У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 384–388, 396 КК України, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, до підслідності якого відноситься кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким почато досудове розслідування.

У кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 209 і 209-1 КК України, досудове розслідування здійснюється слідчим того органу, який розпочав досудове розслідування або до підслідності якого відноситься кримінальне правопорушення, що передував легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, крім випадків, коли ці кримінальні правопорушення віднесено згідно із цією статтею до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Якщо під час розслідування кримінальних правопорушень, зазначених у п.п. 1, 2 і 3 ч. 3 ст. 216 КПК України, будуть встановлені кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 192, 358, 366, 369 КК України, вчинені особою, стосовно якої здійснюється досудове розслідування,

або іншою особою, якщо вони пов'язані з кримінальними правопорушеннями, вчиненими особою, стосовно якої здійснюється досудове розслідування, такі правопорушення можуть розслідуватися детективами органів Бюро економічної безпеки України, у разі якщо досудове розслідування таких кримінальних правопорушень не віднесено до підслідності Державного бюро розслідувань чи Національного антикорупційного бюро України.

Персональна (специфічна) підслідність – установлюється особливостями статусу суб'єкта (посадове або службове становище, особливий правовий статус у державі тощо), який вчинив кримінальне правопорушення. Визначається з урахуванням положень ЗУ «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування» та інших законодавчих актів, якими регламентується діяльність певного міністерства, відомства чи іншого центрального органу виконавчої влади.

Так, **слідчі органів державного бюро розслідувань** здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень:

1) учинених Президентом України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, народним депутатом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Директором Національного антикорупційного бюро України, Директором Бюро економічної безпеки України, Генеральним прокурором, його першим заступником та заступником, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Головою Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступником, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, суддею, працівником правоохоронного органу, особою, посада якої належить до категорії «А», крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності Національного антикорупційного бюро України згідно з частиною п'ятою цієї статті;

2) учинених службовими особами Національного антикорупційного бюро України, заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або іншими прокурорами Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, крім випадків, коли досудове розслідування цих кримінальних правопорушень віднесено до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України згідно з частиною п'ятою цієї статті;

3) проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), крім кримінальних правопорушень, передбачених ст. 422 КК України.

Детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 191, 206-2, 209–211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-2, 366-3, 368, 368-5, 369, 369-2, 410 КК України, якщо наявна хоча б одна з таких умов:

1) кримінальне правопорушення вчинено:

Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, Головою Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступником, Директором Бюро економічної безпеки України, його заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в Автономній Республіці Крим, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

– державним службовцем, посада якого належить до категорії «А»;
– депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад;

– суддею (крім суддів Вищого антикорупційного суду), суддею Конституційного Суду України, присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

– прокурорами органів прокуратури, зазначеними у пунктах 1–4, 5–11 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про прокуратуру»;

– особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника митної служби III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової служби III рангу і вище;

– військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

– керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків;

2) розмір предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст.ст. 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 368, 369, 369-2 КК України, у п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення кримінального правопорушення, а також предмет кримінального правопорушення або розмір завданої шкоди у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст.ст. 191, 206-2, 209–211, 364, 410 КК України, у дві тисячі і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення кримінального правопорушення (якщо кримінальне правопорушення вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків);

3) кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369, ч. 1 ст. 369-2 КК України, вчинено щодо службової особи, визначеної у ч. 4 ст. 18 КК України або у пункті 1 цієї частини.

Прокурор, який здійснює нагляд за досудовими розслідуваннями, які проводяться детективами Національного антикорупційного бюро

України, своєю постановою може віднести кримінальне провадження у кримінальних правопорушеннях, передбачених абзацом першим ч. 5 ст. 216 КПК України, до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України, якщо відповідним кримінальним правопорушенням було заподіяно або могло бути заподіяно тяжкі наслідки охоронюваним законом свободам та інтересам фізичної або юридичної особи, а також державним чи суспільним інтересам. Під тяжкими наслідками слід розуміти заподіяння шкоди життєво важливим інтересам суспільства та держави, зокрема державному суверенітету, територіальній цілісності України, реалізації конституційних прав, свобод і обов'язків трьох і більше осіб.

Детективи Національного антикорупційного бюро України з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, які віднесені цією статтею до його підслідності, за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України та за погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури можуть також розслідувати кримінальні правопорушення, які віднесені до підслідності слідчих інших органів.

У разі встановлення підрозділом внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 354, 364–370 КК України, які були вчинені службовою особою Національного антикорупційного бюро України (крім Директора Національного антикорупційного бюро України, його першого заступника та заступника), такі кримінальні правопорушення розслідуються детективами зазначеного підрозділу.

Територіальна підслідність – досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення (ст. 218 КПК України).

Якщо слідчому із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він зобов'язаний *протягом п'яти днів із дня встановлення таких обставин письмово повідомити про них прокурора та проводити розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність*.

Прокурор розглядає письмове повідомлення слідчого *протягом десяти днів із дня його отримання* та в разі підтвердження наведених у ньому обставин зобов'язаний прийняти постанову про визначення підслідності.

Прокурор у разі самостійного встановлення обставин, що свідчать про необхідність визначення іншої підслідності, *протягом десяти*

днів із дня встановлення таких обставин зобов'язаний прийняти постанову про визначення підслідності.

Якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо.

На початку розслідування слідчий перевіряє наявність вже розпочатих досудових розслідувань щодо того ж кримінального правопорушення.

У разі якщо буде встановлено, що іншим слідчим органу досудового розслідування або слідчим іншого органу досудового розслідування розпочато кримінальне провадження щодо того ж кримінального правопорушення, слідчий передає слідчому, який здійснює досудове розслідування, наявні у нього матеріали та відомості, повідомляє про це прокурора, потерпілого або заявника та вносить відповідні відомості до ЄРДР.

Якщо під час досудового слідства буде встановлено, що особа вчинила кримінальний проступок за відсутності в її діях складу злочину, **слідчий** за погодженням із прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу дізнання з урахуванням підслідності.

Якщо при здійсненні дізнання буде встановлено, що особа вчинила злочин, **дознавач** за погодженням із прокурором надсилає матеріали кримінального провадження керівнику органу досудового розслідування з урахуванням підслідності.

Спори про підслідність вирішує керівник органу прокуратури вищого рівня.

Спир про підслідність у кримінальному провадженні, яке може належати до підслідності Національного антикорупційного бюро України, вирішує Генеральний прокурор або його заступник.

Слідчий, прокурор має право провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручити їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати.

Окремий вид підслідності, який законодавцем виділено відповідно до ЗУ «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 року, – це **спеціальна підслідність**, згідно з якою підслідність

кримінальних правопорушень, учинених у районі проведення антитерористичної операції, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування визначається Генеральним прокурором України. Так, матеріали досудового розслідування щодо злочинів, кримінальні провадження щодо яких знаходяться на стадії досудового розслідування, у разі неможливості здійснювати досудове розслідування передаються органам досудового розслідування, визначеним Генеральним прокурором України, протягом десяти робочих днів із дня визначення підслідності.

У разі цього, органи досудового розслідування, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень відповідно до положень ст. 4 цього закону, в разі зміни меж району або завершення антитерористичної операції продовжують досудове розслідування таких кримінальних правопорушень.

13.3.3 Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування

Норми цього інституту мають забезпечити повноту та неупереженість, а також швидкість проведення досудового розслідування, допомагають установити роль і ступінь кожного зі співучасників кримінального правопорушення.

У разі необхідності в одному провадженні можуть бути ***об'єднані*** матеріали досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, або щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, а також матеріали досудових розслідувань, по яких не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

Матеріали досудових розслідувань щодо кримінального проступку та злочину ***можуть бути об'єднані в одне провадження***, крім випадків, коли це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. В таких випадках розслідування об'єднаних злочину та кримінального проступку здійснюється за правилами досудового слідства.

У разі необхідності матеріали досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути ***виділені*** в окреме провадження, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві або більше осіб підозрюються у вчиненні одного або більше кримінальних правопорушень.

Завжди розглядається питання виділення в окреме провадження матеріалів досудового розслідування **щодо неповнолітнього** з кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім разом із дорослою особою, якщо це не зашкодить усебічному, повному та неупередженому розслідуванню.

Коли у провадженні **декілька підозрюваних**, у багатьох випадках виникає необхідність щодо виділення матеріалів досудового розслідування до одного, або кількох із них в окреме провадження, наприклад коли підстави зупинення є не до всіх підозрюваних, аналогічно щодо заключення угод, застосування примусових заходів виховного та медичного характеру, звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Матеріали досудового розслідування **не можуть бути виділені** в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду. **Рішення про об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування приймається прокурором й воно не може бути оскаржене.**

Днем початку досудового розслідування у провадженні, виділеному в окреме провадження, є день, коли розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали, а в провадженні, в якому об'єднані матеріали кількох досудових розслідувань, – *день початку* розслідування того провадження, яке розпочалося раніше.

13.3.4 Розгляд клопотань під час досудового розслідування

Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника або законного представника, представника юридичної особи щодо якої здійснюється провадження про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, встановлених КПК України, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк **не більше трьох днів із моменту подання** і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про **повну або часткову відмову** в задоволенні клопотання виноситься **вмотивована постанова**, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а в разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

Аналіз слідчої та судової практики вказує на те, що зловживання процесуальними правами, зокрема правом подавати клопотання,

притаманні як сторонам, так і іншим учасникам кримінального провадження (потерпілому, свідку, особі, права та інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування). Зловживання можна визначити як дію або бездіяльність при реалізації учасником кримінального провадження своїх процесуальних прав без мети досягнення правомірного результату і всупереч змісту та призначенню цих прав, спрямовані на перешкодження виконанню завдань кримінального провадження.

Так як зловживання правом не може існувати без умисної форми вини, а здійснення права не за призначенням – основна ознака, що підкреслюється в рішеннях ЄСПЛ.

Практика свідчить про невичерпний перелік випадків, які можуть означати зловживання процесуальними правами, зокрема правом подавати клопотання, при цьому вони мають оціночний характер з огляду на відсутність у КПК України критеріїв віднесення недобросовісної реалізації прав чи обов'язків до зловживання.

Однак, відповідно до ч. 3 ст. 44 ЦПК України, передбачено, що якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання.

Зважаючи на це, у кримінальному провадженні судді застосовують аналогію права. Так, судді звертають увагу на те, що станом на даний час існує прогалина у КПК України відносно наслідків повторного подання скарги чи клопотання до вирішення судом скарги чи клопотання того самого змісту. Усунути прогалину можна за допомогою правотворчого процесу. Проте, швидке усунення прогалин можливе застосуванням аналогії. КПК України не передбачає неприпустимість зловживання процесуальними правами. Проте, діючі ЦПК України, КАС України мають відповідні статті, а тому при розгляді даної скарги чи клопотання суд вважає доцільним застосувати аналогію права.

13.3.5 Строки досудового розслідування

Процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, в межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Процесуальні строки є дієвим засобом, що сприяє забезпеченню завдання швидкого досудового розслідування. Крім того, вони слугують гарантією захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження.

Процесуальні строки обчислюються годинами, днями, місяцями. Строки можуть визначатися вказівкою на подію. Порядок обчислення строків зазначений у ст. 115 КПК України.

Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень (ст. 28 КПК України).

Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд.

Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

– складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних і кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;

– поведінка учасників кримінального провадження;

– спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Строк досудового розслідування обчислюється з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому ст. 615 цього Кодексу, до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Строк досудового розслідування **з моменту внесення відомостей** про кримінальне правопорушення до ЄРДР або винесення постанови про початок досудового розслідування у порядку, встановленому ст. 615 КПК України, **до дня повідомлення особі про підозру** становить:

1) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо **нетяжкого злочину**;

2) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо **тяжкого або особливо тяжкого злочину**.

Із дня повідомлення особі про підозру досудове слідство повинно бути закінчене **протягом 2-х місяців** у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Строк дізнання обчислюється з дня повідомлення особи про підозру. Відповідно до ч. 3 ст. 219 КПК України, з дня повідомлення особи про підозру дізнання повинно бути закінчене:

1) протягом **72 годин** – у разі повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України;

2) протягом **20 діб** – у разі повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

3) протягом **1 місяця** – у разі повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298-4 КПК України (заявлення підозрюваним клопотання про проведення експертизи у разі його незгоди з результатами медичного освідчення або висновком спеціаліста).

Строк досудового розслідування може бути продовжений у порядку, передбаченому параграфом 4 Глави 24 КПК України (ст. 294 КПК України).

Так, відповідно до ч. 2 ст. 294 КПК України, якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального проступку (**дізнання**) у строк, зазначений у п.п. 1 і 2 ч. 3 ст. 219 КПК України, такий строк може бути **продовжений прокурором** у межах строку, встановленого п. 1 ч. 4 ст. 219 КПК України, тобто **1 місяця**. Отже, **загальний строк дізнання не може перевищувати 1 місяця**. Строк дізнання, що закінчився, поновленню не підлягає.

Строк досудового слідства не може перевищувати:

1) **6 місяців** із дня повідомлення особи про підозру у вчиненні нетяжкого злочину;

2) **12 місяців** із дня повідомлення особи про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Розглянемо процесуальний порядок **продовження строку досудового слідства**.

Відповідно до ч. 3 ст. 294 КПК України, якщо з дня повідомлення особи про підозру у вчиненні **злочину** досудове розслідування (досудове слідство) неможливо закінчити у строк, зазначений у п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК України такий строк може бути продовжений у межах строків, установлених п.п. 2 і 3 ч. 4 ст. 219 КПК України:

1) **до трьох місяців** – керівником окружної прокуратури, керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступником Генерального прокурора;

2) *до шести місяців* – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником обласної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора;

3) *до дванадцяти місяців* – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із Генеральним прокурором чи його заступниками.

Строк досудового розслідування злочину може бути продовжений до трьох місяців, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження, до шести місяців – унаслідок особливої складності провадження, до дванадцяти місяців – унаслідок виняткової складності провадження.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про його відновлення **не включається у строки дізнання, передбачені ст. 219 КПК України.**

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК України, а також строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України, не включається у строки, передбачені ст. 219 КПК України, крім дня прийняття відповідної постанови та дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Загальний строк досудового розслідування при об'єднанні кримінальних проваджень у порядку, передбаченому ст. 217 КПК України, визначається:

1) *у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, – шляхом поглинання меншого строку більшим;*

2) *у провадженнях, які розслідувалися в різні проміжки часу, – шляхом додавання строків досудового розслідування по кожному із таких проваджень, які не пересікаються, в межах строків досудового розслідування злочину, який передбачає найбільш тривалий строк досудового розслідування з урахуванням можливості його продовження, передбаченої ч. 2 ст. 219 КПК України.*

Обрахований відповідно до ч. 4 ст. 219 КПК України, **загальний строк досудового розслідування в об'єднаному кримінальному провадженні** визначається прокурором, уповноваженим розглянути питання продовження строку досудового розслідування, відповідно до ч. 4 ст. 295 КПК України, про що ним виноситься відповідна постанова.

У разі необхідності одночасно з обрахуванням загального строку в об'єднаному кримінальному провадженні може бути вирішено питання його продовження.

Відповідно до ч. 5 ст. 294 КПК України, **клопотання про продовження строку досудового розслідування подається не пізніше 5 днів до спливу строку досудового розслідування, встановленого ст. 219 КПК України.**

Відповідно до ч. 4 ст. 295 КПК України, **прокурор зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку не пізніше 3 днів із дня його надходження, але обов'язково до закінчення строку досудового розслідування.**

У клопотанні про продовження строку досудового розслідування зазначаються:

- 1) прізвище, ім'я, по батькові підозрюваного;
- 2) найменування (номер) кримінального провадження;
- 3) суть повідомленої підозри і правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, у вчиненні якого підозрюється особа;
- 4) посилання на докази, якими обґрунтовується підозра;
- 5) процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу;
- 6) значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду;
- 7) строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій;
- 8) обставини, що перешкоджали здійсненню цих процесуальних дій раніше.

Копія клопотання вручається слідчим або прокурором, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення цього розслідування, підозрюваному та його захиснику не пізніше ніж за п'ять днів до дня подання клопотання прокурору, уповноваженому на розгляд питання про продовження строку досудового розслідування.

Підозрюваний, його захисник мають право до подання клопотання про продовження строку досудового розслідування подати слідчому або прокурору, який ініціює це питання, **письмові заперечення, які обов'язково долучаються до клопотання і разом із ним подаються прокурору, уповноваженому на його розгляд.**

Прокурор, уповноважений розглядати питання продовження строку досудового розслідування, **зобов'язаний розглянути клопотання**

не пізніше трьох днів із дня його отримання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування.

*Рішення прокурора про продовження строку досудового розслідування або про відмову у такому продовженні приймається у **формі постанови**.*

Прокурор задовольняє клопотання та продовжує строк досудового розслідування, якщо переконається, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин.

*Якщо прокурор задовольняє клопотання слідчого, прокурора, він **визначає новий строк досудового розслідування**. Прокурор зобов'язаний визначити найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування.*

Прокурор відмовляє у задоволенні клопотання та продовженні строку досудового розслідування у разі, якщо слідчий, прокурор, який звернувся з клопотанням, не доведе наявність підстав, передбачених ч. 6 ст. 295 КПК України, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання обставини свідчать про відсутність достатніх підстав вважати, що сталася подія кримінального правопорушення, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального правопорушення.

Варто наголосити на необхідності використання практики ЄСПЛ для обґрунтування відповідних скарг на порушення розумних строків. В умовах сьогоднішня велика кількість скарг, що перебувають на розгляді ЄСПЛ, стосується надмірної тривалості досудового слідства кримінальних проваджень.

У справах проти України найбільш поширеним порушенням ЄСПЛ називає порушення права на справедливий розгляд справи протягом розумного строку, відзначаючи системні порушення Україною Конвенції.

При цьому значна кількість рішень, які ЄСПЛ ухвалив у справах проти України, стосується оскарження саме тривалості кримінальних проваджень та відсутності ефективного засобу правового захисту у зв'язку з цим, була несумісною із вимогою «розумного строку».

Вирішення вказаної проблеми є нагально необхідним. Усунення недоліків процесуального законодавства та забезпечення здійснення ефективного судочинства у розумні строки, забезпечення послідовної судової практики є одними із завдань Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини.

13.3.6 Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами

Під взаємодією між слідчим і працівниками оперативних підрозділів варто розуміти узгоджену спільну діяльність щодо здійснення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів під керівництвом слідчого з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства.

Слідчим, оскільки вони провадять розслідування всіх кримінальних проваджень, надається і ширше коло повноважень щодо розслідування кримінальних правопорушень, заразом такі, як давати доручення оперативним підрозділам.

Під час розслідування кримінальних правопорушень слідчі здійснюють взаємодію з працівниками оперативних підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, які здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Така взаємодія здійснюється на основі КПК України, законів України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» тощо.

Організація взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні регламентована Наказом МВСУ від 07.07.2017 № 575.

Ця взаємодія може бути *епізодичною або тривалою*. *Епізодична взаємодія* передбачає виконання працівником оперативного підрозділу доручень про проведення окремих слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій. Коли у кримінальному провадженні виникає необхідність спільно вирішити низку питань, взаємодія здійснюється протягом *тривалого часу* і, зазвичай, організовується з початку розслідування.

Під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями

слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Доручення слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом (ч. 3 ст. 41 КПК України).

Взаємодія слідчого з співробітником оперативного підрозділу здійснюється *в процесуальних (правових) і не процесуальних (організаційних) формах*.

До *процесуальних форм взаємодії* належать: виконання співробітниками оперативного підрозділу доручень слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, сприяння співробітниками оперативного підрозділу слідчому в проведенні окремих слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) діяч, використання слідчим відомостей, одержаних співробітниками оперативних підрозділів в результаті негласних слідчих (розшукових) дій, для прийняття певних процесуальних рішень під час здійснення кримінального провадження щодо проведення слідчих (розшукових) дій, обрання запобіжних заходів, розшуку підозрюваних і осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

Аналіз судової практики вказує, що, незважаючи на те, що у кримінальному процесуальному законодавстві не передбачено обмежень щодо давання доручень працівникам оперативних підрозділів стосовно певних слідчих (розшукових) дій, однак проводити обшук житла чи іншого володіння особи слідчий чи дізнавач (особа, яка здійснює кримінальне провадження, в межах якого проводиться зазначена слідча (розшукова) дія) має особисто, а не давати доручення оперативним працівникам щодо його проведення.

До *не процесуальних форм взаємодії* слідчого зі співробітниками оперативних підрозділів належать: спільний аналіз та оцінка оперативної обстановки й результатів роботи, узгоджене планування слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, спільне використання науково-технічних засобів, криміналістичних та оперативно-відповідкових обліків.

Взаємодія слідчого й оперативного підрозділу під час досудового розслідування має встановлені законодавцем межі: може здійснюватися на будь-якому етапі досудового розслідування, але обов'язково повинна

закінчитись із закриттям кримінального провадження або з направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Втім, якщо метою взаємодії є розшук підозрюваного, то вона може відбуватися з часу оголошення розшуку підозрюваного до закриття розшукового провадження.

13.3.7 Участь у провадженні досудового розслідування спеціаліста, перекладача та понятих

Під час провадження досудового розслідування передбачено залучення до його проведення спеціаліста, перекладача, понятих. Участь спеціаліста у провадженні досудового розслідування передбачена у ст.ст. 71–72 КПК України.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків під час розслідування кримінальних проступків, зокрема у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України.

Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги.

Спеціаліст має право:

- ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
- користуватися технічними засобами, приладами і спеціальним обладнанням;
- звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання;

– ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;

– одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;

– заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

– надавати висновки з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України;

– надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених ч. 3 ст. 245-1 КПК України (відібрання зразків для експертизи).

Спеціаліст зобов'язаний:

– бути за викликом до слідчого, дізнавача, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;

– виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;

– не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;

– заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України.

У ст. 72 КПК України передбачено ***відповідальність спеціаліста***, так:

– у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні;

– за завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, встановлену законом.

Спеціаліст несе персональну відповідальність за якісну фіксацію всієї слідової інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього.

Участь спеціаліста у провадженні досудового розслідування підвищує його якість. Його залучення допускається у випадках, передбачених законом.

Спеціаліст може бути залучений для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій. Слідчий вирішує, чи необхідна участь спеціаліста, і визначає його спеціальність (професію). В інших випадках слідчий зобов'язаний викликати спеціаліста певної професії, наприклад лікаря, – під час проведення огляду трупа (ст. 238 КПК України).

Спеціаліст має бути компетентним у питаннях науки і техніки, не мати заінтересованості в результатах кримінального провадження, бути сторонньою особою для потерпілого, підозрюваного. Він не може ухилитися від явки за викликом слідчого, вимога якого обов'язкова не тільки для спеціаліста, а й для керівника підприємства, установи, організації, де працює спеціаліст. Як спеціалістів можна залучати працівників криміналістичних підрозділів, судово-експертних установ тощо. Перед початком слідчої дії, в якій бере участь спеціаліст, слідчий пересвідчується в особі та компетентності спеціаліста, з'ясовує його стосунки з підозрюваним і потерпілим та роз'яснює спеціалістові його права й обов'язки. Про виконання слідчим цих вимог зазначається у протоколі слідчої (розшукової) дії. В разі відмови або ухилення спеціаліста від виконання своїх обов'язків слідчий повідомляє про це адміністрацію підприємства, установи й організації за місцем роботи спеціаліста або громадську організацію для відповідного реагування.

Залучення спеціаліста не виключає самостійного використання органами досудового розслідування науково-технічних засобів, які є в них на озброєнні.

У разі необхідності під час досудового розслідування перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя або суд залучають відповідного *перекладача (сурдоперекладача)*, який має з'явитися за викликом слідчого і здійснювати повний і правильний переклад (ст. 68 КПК України).

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, або слідчий суддя чи суд пересвідчуються в особі та компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права й обов'язки.

Перекладач має право:

- ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу;
- ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- одержати винагороду за виконаний переклад і відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Перекладач зобов'язаний:

- прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;
- заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом;

– здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом;

– не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків.

За завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе **відповідальність**, установлену законом.

Залучення перекладача під час провадження досудового розслідування має забезпечити:

– реалізацію передбаченого конституцією України права кожного на вільний вибір мови спілкування, разом і в сфері кримінального судочинства;

– перекладач забезпечує міжособистісне спілкування осіб, які володіють різними мовами, але є суб'єктами одного досудового розслідування;

– здійснення перекладу змісту комунікації між різними особами під час слідчих (розшукових) дій на державну мову;

– складання протоколів слідчих (розшукових) дій за участю осіб, які державною мовою не володіють або володіють недостатньо.

Поняті – це особи, які не заінтересовані у результатах кримінального провадження. Їх призначення викликано **необхідністю засвідчення факту провадження слідчої (розшукової) дії, її ходу та результатів, а також засвідчення відповідності проведених дій їх відображенню у протоколі.**

Із метою забезпечення неупередженості в проведенні досудового розслідування під час проведення низки слідчих (розшукових) дій, зокрема **пред'явлення особи, трупа або речі для впізнання, огляду трупа пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідкування** особи дізнавач, слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох **незаінтересованих осіб (понятих).**

Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор уважатиме це доцільним.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з **обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.**

Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження.

Зазначені особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України).

Варто зауважити, що **необхідність допиту як свідка особи, яка залучалася як понятій, може виникнути ще на стадії досудового розслідування**. В практичній діяльності виникають ситуації, коли має місце допит як свідків учасників, які залучалися як поняті на стадії досудового розслідування і процесуальні керівники досудового розслідування допускають такі дії у кримінальному провадженні, не вбачаючи порушень вимог Закону.

На практиці не рекомендується запрошувати як понятих родичів дізнавача, слідчого, прокурора, які ведуть кримінальне провадження, осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку; недієздатних; учасників кримінального провадження; осіб, які перебувають у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, не володіють мовою, яка використовується під час проведення слідчої (розшукової) дії; осіб, які мають фізичні або психічні вади, що перешкоджають сприйняттю змісту, ходу і результатів слідчої (розшукової) дії: сліпих або таких, що мають низький зір, глухих, німих; осіб, що мають громадянство інших держав або проживають на значному віддаленні від місця проведення досудового розслідування.

При запрошенні понятого до проведення слідчої (розшукової) або процесуальної дії, дізнавач, слідчий, прокурор чи інша уповноважена на проведення цих дій особа, має попросити пред'явити будь-який документ, що засвідчує особу (паспорт, студентський квиток, пенсійне посвідчення, права водія тощо) – відомості якого обов'язково внести до протоколу слідчої (розшукової) або процесуальної дії. До таких засвідчувальних документів можуть належати ті документи, які містять такі реквізити: прізвище, ім'я, по батькові; фотокартка особи, завірена печаткою.

Законом передбачено, що поняті можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

Участь **понятих** є гарантією правильного безпосереднього сприйняття при провадженні слідчих (розшукових) дій обставин і фактів, що мають значення для кримінального провадження, їх належної фіксації у процесуальних документах.

13.3.8 Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення

Слідчий, дізнавач, прокурор ***зобов'язаний за клопотанням*** сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, ***надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення***, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається.

Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, ***має право робити необхідні випуски та копії***.

Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій чи примірників таких матеріалів.

Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування

Згідно зі ст. 222 КПК України, відомості досудового розслідування ***можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим***.

У необхідних випадках слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з взяттям у нього участі, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без їх дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне кримінальну відповідальність, установлену законом.

Така заборона зумовлена тим, що передчасне розголошення даних розслідування може перешкодити встановленню всіх обставин у кримінальному провадженні, зокрема призвести до знищення доказів співучасниками кримінального правопорушення або іншими зацікавленими в результатах кримінального провадження особами, створить умови для ухилення осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення, тощо. Крім того, передчасне і неконтрольоване розголошення даних досудового розслідування може завдати шкоди не тільки повному і об'єктивному дослідженню обставин кримінального провадження, а й законним інтересам потерпілого, свідка, інших учасників кримінального судочинства.

Тому для того, щоб не допустити небажану втрату відомостей про обставини досудового розслідування у кримінальному провадженні прокурор, слідчий, дізнавач у необхідних випадках попереджають будь-кого з учасників судочинства (свідків, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, захисника, експерта, спеціаліста, перекладача, понятих та інших осіб), незалежно від джерела або способу отримання ними даних досудового розслідування і ступеня поінформованості, про обов'язок не розголошувати без їх дозволу даних досудового розслідування, які їм стали відомі. Винуваті у розголошенні відомостей досудового розслідування несуть кримінальну відповідальність за ст. 387 КК України.

Попередження про недопустимість розголошення і дозвіл на розголошення (якщо такий був) доцільно фіксувати в протоколі певної дії, результати якої прокурор, слідчий, дізнавач забороняє розголошувати, або в окремому протоколі, або в іншому документі (наприклад, підписці). Це дисциплінуватиме учасників процесу й інших осіб і в майбутньому дасть змогу обґрунтовано вирішити питання про їх кримінальну відповідальність.

Дані досудового розслідування можуть бути оголошені лише з дозволу слідчого, дізнавача або прокурора і в тому обсягу, в якому вони визнають це можливим, якщо розголошення не суперечить інтересам досудового розслідування і не пов'язане з порушенням прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства.

Розголошення даних про приватне життя учасників кримінального судочинства без їх згоди **не допускається**. Згода учасника кримінального судочинства на розголошення даних про його приватне життя має бути виражена в письмовій формі та міститися в матеріалах кримінального провадження.

Контрольні питання

1. Яке значення і завдання стадії досудового розслідування?
2. Назвіть органи досудового розслідування.
3. З якого моменту розпочинається досудове розслідування?
4. Наведіть форми закінчення досудового розслідування.
5. Які є форми досудового розслідування та в чому їх відмінність?
6. Назвіть особливості провадження дізнання.
7. Що таке підслідність?
8. Які є види підслідності і чим вони визначаються?
9. Які є підстави об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування?

10. Які є строки досудового розслідування кримінального проступку?
11. Які є строки досудового розслідування злочинів?
12. Які є строки розгляду клопотань під час досудового розслідування?
13. Хто вирішує питання про можливість та обсяг розголошення відомостей досудового розслідування?
14. З якою метою під час досудового розслідування залучають спеціаліста, перекладача та понятих?

Рекомендована література

1. Говорун Є. О. Зупинення перебігу строків досудового розслідування. *Журнал «Вчені записки таврійського національного університету імені В. І. Вернадського»*. 2021. № 1. С. 99–101.
2. Душейко Г. О. Загальні основи взаємодії оперативних працівників зі слідчими при порушенні кримінального провадження за матеріалами оперативно-розшукової діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (64). С. 503–510.
3. Денисовський М. Д., Томчук І. О., Колінько С. Ю. Поняття та значення інституту оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування у кримінальному процесі. *Науковий журнал «Південноукраїнський правничий часопис»*. 2021. № 2. С. 141–144.
4. Дорошенко Ю. І., Бахмацька А. С. Роль прокурора щодо забезпечення розумності строків на стадії досудового розслідування. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти (част. II)* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 10–11 квіт. 2021 р.). Львів, 2021.
5. Жовтан П. В., Капіца А. А. Оскарження розумних строків під час досудового розслідування. *Збірник матеріалів «Південноукраїнський правничий часопис»*. 2021. № 1. С. 181–185.
6. Климчук М. П. Виконання доручень, як форма взаємодії слідчих та оперативних підрозділів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 54–58.
7. Козій В. В. Підстави для об'єднання та виділення кримінальних проваджень у контексті засади законності. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2014. № 4 (2). С. 289–297.
8. Козій В. В. Поняття об'єднання й виділення кримінальних проваджень за законодавством України. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 168–173.
9. Козій В. Преюдиціальність судових рішень при застосуванні виділення кримінальних проваджень у законодавстві України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 78–83.

10. Комарницька О. Б. Щодо недотримання розумних строків у кримінальному провадженні під час досудового розслідування. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 4. С. 85–95.
11. Лобойко Л. Реалізація норм чинного КПК України щодо досудового провадження: окремі аспекти. *Право України*. 2013. № 11. С. 22–32.
12. Мазурок О. Я. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування фактів безвісного зникнення особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 1. С. 117–120.
13. Михайленко В. В. Процесуальні зловживання під час досудового розслідування в кримінальному провадженні. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ, 2021. С. 38.
14. Омаров А. А. Поняття «підслідність» у кримінальному провадженні: проблема визначення. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2. С. 211–214.
15. Осмолян В. А. Розгляд процесуально-правових питань щодо можливості проведення слідчих (розшукових) дій після закінчення «граничних» строків досудового розслідування. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2. С. 197–203.
16. Патик А. А. Підслідність злочинів на досудовому розслідуванні за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 155–164.
17. Сліпченко В. І. Особливості взаємодії оперативних та слідчих підрозділів за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4 (64). С. 539–545.
18. Суворов О. М. Поняття та форми взаємодії слідчих з оперативними підрозділами у протидії службовим злочинам корупційної спрямованості. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 2. С. 102–112.
19. Топчій В. В. Взаємодія органів досудового розслідування та оперативних підрозділів у складі слідчо-оперативних груп. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 4. С. 138–143.
20. Топчій В. В. Передумови взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ у розкритті та розслідуванні злочинів. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 286–293.
21. Туркот М., Лук'яненко Р. Особливості процесуального керівництва досудовим розслідуванням в умовах надзвичайних ситуацій та під час проведення антитерористичної операції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3 (41). С. 82–91.
22. Черняк Н. П. Особливості взаємодії слідчих з оперативними підрозділами при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених членами організованих груп та злочинних організацій. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2014. № 4. С. 156–160.

23. Четвертак Д. Ю. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ при розслідуванні приховування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 140–145.
24. Ухвала від 19.08.2021 № 242/4376/21. Селидівський міський суд. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/99097821>
25. Ухвала від 22.04.2019 по справі № 428/137/19. Луганський апеляційний суд. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81462535>
26. Шабатура М. В. Окремі аспекти об'єднання матеріалів кримінальних проваджень. *Засади функціонування кримінальної юстиції*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14 травня 2021 року). Хмельницький, 2021.
27. Ягунов Д. В. Дотримання розумних строків на стадії досудового розслідування та захист прав потерпілого: окремі проблеми чинного кримінального процесуального законодавства та шляхи їх вирішення. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 332–341.

Тема 14

ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

14.1 Поняття і значення повідомлення про підозру

14.2 Порядок повідомлення про підозру в кримінальному провадженні

14.3 Випадки (підстави) повідомлення про підозру. Зміна підозри у кримінальному провадженні

14.1 Поняття і значення повідомлення про підозру

Удосконалення правової системи України, здійснюване насамперед із метою зміцнення гарантій прав особи, у кримінальному судочинстві виводить на чільне місце питання процесуального статусу учасників кримінальної процесуальної діяльності. З-поміж них доцільно виокремити підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення.

Як свідчить практика, саме на етапі виникнення підозри найчастіше допускаються порушення прав людини. Основна причина полягає в неоднозначному нормативному регулюванні кримінальної процесуальної діяльності. Віднедавня зміни у процесуальному статусі підозрюваного – розширення права на захист, обрання будь-якого запобіжного заходу до підозрюваного за ухвалою слідчого судді та інші – не вирішили цю проблему. Підозра залишається, по суті, «білою плямою» в кримінальному процесуальному законодавстві. Глава 22 КПК України не містить прямого визначення підозри і виводиться зі змісту інших норм КПК України.

Підозра за академічним тлумачним словником української мови – це думка про будь-чию причетність до чогось негативного, сумнів у чийсь порядності, чесності, відданості й ін¹.

Повідомлення – це: 1) дія за значенням повідомити, повідомляти і повідомлятися; 2) те, що доводиться до чийогось відома, сповіщається комусь; письмова чи усна інформація, дані, інформація, передані, доведені

¹ Словник української мови: в 11 т. Т. 6. 1975. С. 475.

до відома, викладені будь-ким, невеликий публічний виступ, невелика доповідь на якусь тему; 3) папір, документ, у якому про щось повідомляється, сповіщається¹.

Підозра – це припущення про суб'єкта кримінального правопорушення, неповна поінформованість про будь-які факти, обставини, тобто ймовірне, гадане пояснення їх. Виникнення у свідомості слідчого чи прокурора підозри не переводить особу в процесуальний статус підозрюваного у процесуальному значенні. Як зазначав В. Г. Кочетков, це відбувається тому, що думка слідчого процесуально не закріплена. Офіційне оголошення про підозру може виконувати роль юридичного факту, який запускає в дію весь механізм реалізації прав підозрюваного², законних інтересів особи, яка опинилася під підозрою. Кримінальний процесуальний закон змінив природу визнання особи підозрюваною, змінивши також принциповий підхід до затримання, проте обмеживши підстави затримання.

В. П. Гринюк уважає, що повідомлення про підозру є процесуальним рішенням, прийнятим уповноваженим суб'єктом, яке посвідчує початок здійснення функції обвинувачення та персоніфікації такого обвинувачення. Результатом прийняття такого процесуального рішення є набуття особою, яка підозрюється у вчиненні злочину, статусу підозрюваного, а отже, виникнення для такої особи відповідних прав та обов'язків у кримінальному провадженні. Крім того, з моменту повідомлення особі про підозру між підозрюваним та особою, яка повідомила про підозру, виникають кримінальні процесуальні правовідносини³.

Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк навели декілька значень категорії «повідомлення про підозру»: процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст.ст. 276–279 КПК України; процесуальне рішення; процесуальна дія; інститут кримінального процесуального права; етап стадії досудового провадження та форма повідомлення; етап досудового розслідування; перший етап формування державного обвинувачення; первинна форма обвинувальної діяльності стосовно конкретної особи; початок реалізації функції обвинувачення⁴.

¹ Словник української мови: в 11 т. Т. 6. 1975. С. 669.

² Кочетков В. Г. Подозреваемый в советском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1968. С. 17.

³ Гринюк В. О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 20–21.

⁴ Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161.

О. В. Капліна стверджує, що підозра – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру та має бути перевірене для спростування або підтвердження¹.

І. Г. Івасюк дає таке визначення поняття «підозра»: це результат розумової діяльності слідчого, прокурора щодо оцінки наявних у справі доказів, які з достатньою переконливістю вказують на ймовірність вчинення кримінального правопорушення певною особою, що виражається у процесуальному документі, який складається із зазначених у законі підстав і вручається особі, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення².

Окрім того, закон не визначає однозначно підстав для повідомлення підозри, не вказує окремою нормою строк, протягом якого особа може перебувати під підозрою. Хоча позитивним є момент імплементації в КПК України вимоги ст. 26 Конституції України, відповідно до ч. 3 якої *у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин із моменту затримання їй не вручене вмотивоване рішення суду про тримання під вартою.*

Автори по-різному трактують початок перебігу строку перебування в процесуальному статусі підозрюваного. Так, наприклад, вважалося, що термін перебування як підозрюваного починався з моменту порушення кримінальної справи дізнавачем, слідчим (ст. 98 КПК 1960 р.). Проте чинний КПК України уніс певну зрозумілість щодо цього питання, зокрема, згідно зі ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

¹ Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 241.

² Івасюк І. Г. Інститут «повідомлення про підозру» нового кримінального процесуального законодавства України. *Митна справа*. 2013. № 4 (88). Ч. 2. Кн. 2. С. 77.

Виникають суперечки, як довго громадянин може перебувати в статусі підозрюваного, якщо, наприклад, затримання здійснено у м. Львові, а доставити затриманого для прийняття судового рішення про тримання під вартою необхідно в м. Одесу за місцем провадження досудового розслідування.

Переважно науковці досліджували проблеми підозри, які пов'язані з процесуальною особою підозрюваного, підставами набуття ним відповідного процесуального статусу, гарантіями дотримання його прав та законних інтересів. Окрім того, з прийняттям нового КПК України суттєво змінився порядок набуття особою статусу підозрюваного, процес повідомлення про підозру, трансформації підозри в обвинувачення, та й саморозуміння місця інституту підозри у кримінальному процесі.

Відповідно до ч. 5 ст. 28 КПК України, кожен має право, щоб обвинувачення до нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито. Обвинувачення як твердження про вчинення кримінального правопорушення певною особою формулюється в обвинувальному акті, який є підсумковим процесуальним документом стадії досудового розслідування (ч. 4 ст. 110 КПК України). Обвинувальний акт складається слідчим та/або прокурором, коли зібрано достатньо доказів для того, щоб передати його до суду, коли сторона обвинувачення впевнена, що проведеним досудовим розслідуванням встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, процес доказування завершений, повно та неупереджено встановлені та досліджені обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України). Проте перед тим, як прийти до переконання про необхідність складання підсумкового процесуального рішення – обвинувального акта – слідчий, дізнавач та/або прокурор проходять складний шлях, пов'язаний із кропітким збиранням, перевіркою, оцінкою доказів, із висуненням та перевіркою версій, формулюванням певних висновків та прийняттям низки процесуальних рішень. Цей процес пізнання неминуче пов'язаний із нагромадженням доказів, просуванням від майже повного незнання про подію кримінального правопорушення та особу, яка його вчинила на етапі внесення відомостей до ЄРДР, до знання дедалі більше повного та точного. На певному етапі досудового розслідування у слідчого чи прокурора логічно виникає ймовірне судження про вчинення кримінального правопорушення певною особою. Такі ситуації можуть бути пов'язані з тим, що *особа затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; щодо неї необхідно обрати один із запобіжних заходів, або у матеріалах кримінального провадження вже містяться докази для її підозри у вчиненні*

кримінального правопорушення. Водночас закон категорично забороняє допитувати таку особу як свідка та вказує на необхідність визнання істотним порушенням прав людини отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним у кримінальному провадженні (п. 6 ч. 2 ст. 87 КПК України).

Отже, у зазначених випадках особа невідкладно має бути повідомлена про підозру та набути процесуального статусу, який дає їй можливість стати суб'єктом права на захист (ст. 42 КПК України).

Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України, із моменту повідомлення особі про підозру починається процедура притягнення особи до кримінальної відповідальності. Особу можна притягти до кримінальної відповідальності лише на підставах і в порядку, встановлених законом.

Суть повідомлення про підозру полягає в тому, що в цей момент особа притягається до кримінальної відповідальності. Це означає, що припиняється перебіг строку давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, який передбачений у ст. 49 КК України. Датою притягнення особи до кримінальної відповідальності є дата складення повідомлення про підозру, а не час винесення вироку. Однак це не означає, що підозрюваний одразу ж несе кримінальну відповідальність, оскільки притягнення до кримінальної відповідальності безпосередньо не пов'язане із кримінальним покаранням.

Відповідно, значення повідомлення про підозру полягає не у визнанні особи винуватою і не у встановленні кримінальної відповідальності, а у створенні для цього відповідних умов. Під час розслідування установлюється, чи відбулося кримінальне правопорушення і хто його вчинив.

Згідно з ч. 2 ст. 9 КПК України, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити і ті обставини, що викривають, і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують або обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Порушення вимог законності й обґрунтованості притягнення до кримінальної відповідальності може спричинити і засудження невинуватого, і необґрунтоване звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, що є недопустимим.

Маючи на меті забезпечити умови для того, щоб особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, понесла відповідальність за свої протиправні дії, повідомлення про підозру водночас є засобом реалізації наданих цій особі процесуальних прав та виконання обов'язків, що становить зміст її процесуального статусу.

Для того, щоб дати повне визначення поняття повідомлення про підозру в кримінальному провадженні, доцільно встановити його ознаки. Ними є:

– підозра може сформуватися тільки після внесення відомостей до ЄРДР, початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;

– повідомлення про підозру є проміжним результатом вирішення кримінального провадження, тобто його подальшого руху і підсумком процесу вирішення питання про початок процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності;

– повідомлення про підозру є актом застосування норм кримінального процесуального права;

– повідомлення про підозру приймається на підставі кримінального процесуального закону і спирається на конкретну норму, тобто є законними і обґрунтованими;

– виходить від компетентних органів держави, їх посадових осіб (прокурора, слідчого) і має категоричний, офіційно-владний, обов'язковий для виконання характер;

– повідомлення про підозру адресується чітко визначеному суб'єкту (особі, яка вчинила кримінальне правопорушення і у зв'язку із чим вона затримана або її причетність встановлена доказами у кримінальному провадженні), тобто є засобами індивідуальної правової регламентації кримінальних процесуальних відносин;

– повідомлення про підозру має певну встановлену кримінальним процесуальним законом форму документа (крім назви за формою, містить інші чітко позначені реквізити: дату та місце складання; назву органів або посадових осіб, котрі їх видали; підписи, дати; мають сувору структуру тощо).

З огляду на зазначене, повідомлення про підозру можна тлумачити як:

– інститут кримінального процесуального права;

– кримінальну процесуальну дію;

– акт правового застосування;

– кримінальний процесуальний документ;

– кримінальне процесуальне рішення.

Повідомлення про підозру як інститут кримінального процесуального права – це сукупність кримінальних процесуальних норм, які регламентують порядок і підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності під час досудового розслідування.

Повідомлення про підозру як кримінальна процесуальна дія – це здійснення компетентною посадовою особою (прокурором або за

дорученням прокурора слідчим) своїх обов'язків щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності у межах наданих кримінальним процесуальним законодавством повноважень.

Повідомлення про підозру як акт правового застосування – це правовий акт компетентного органу або посадової особи (прокурора або за дорученням прокурора слідчого), виданий на підставі кримінальних процесуальних фактів і норм кримінального процесуального права, що визначає права, обов'язки особи, яка притягається до кримінальної відповідальності (підозрюваного), та міру її відповідальності.

Повідомлення про підозру як кримінальний процесуальний документ – це матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію про притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, оформлений у кримінальному процесуальному порядку прокурором або за дорученням прокурора слідчим і має відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства юридичну силу.

Повідомлення про підозру як кримінальне процесуальне рішення – це розумова діяльність прокурора та слідчого із визначення майбутнього правового статусу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та визначення подальшого руху кримінального провадження.

Отже, на підставі викладеного можна зробити висновок, що *підозра* – це обґрунтоване припущення слідчого та/або прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке формалізоване у повідомленні про підозру, та має бути перевірено для спростування або підтвердження. **Повідомлення про підозру** – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст.ст. 276–279 КПК України. Слід також зауважити на багатозначність термінів «підозра» та «повідомлення про підозру». Вони можуть вживатись у кримінальному провадженні, у навчальній літературі й інших, окрім указаних значеннях. Терміном «підозра» може бути процесуальний документ – повідомлення про підозру, який складається та вручається особі. Крім того, ним може позначатися інститут кримінального процесуального права, який становить уособлену групу правових норм, що регулюють однорідні кримінальні процесуальні відносини, котрі виникають у зв'язку з притягненням особи до кримінальної відповідальності, складанням і врученням особі повідомлення про підозру й одночасним наданням підозрюваному можливості захищати свої права та законні інтереси. Терміном «повідомлення про підозру» може позначатися певний етап стадії досудового розслідування, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності. Його можуть

розуміти як сукупність кримінальних процесуальних дій і рішень, які здійснюються та приймаються на цьому етапі.

Значення повідомлення особи про підозру полягає в тому, що:

– на цьому етапі формулюється підозра, тобто перше офіційне обґрунтоване припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення;

– з моменту повідомлення особі про підозру починається притягнення її до кримінальної відповідальності (кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду);

– із дня повідомлення особи про підозру починають відраховуватися строки досудового розслідування (ст. 219 КПК України);

– після складання повідомлення про підозру визначаються загальні напрями подальшого розслідування, відповідно до яких підозра має бути перевірена та спростована або трансформована в обвинувачення – твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність;

– у кримінальному провадженні з моменту повідомлення про підозру між державними органами, які ведуть кримінальне провадження, та особою, яку повідомлено про підозру, виникають кримінальні процесуальні правовідносини, з'являється головна процесуальна постать досудового розслідування, новий учасник – підозрюваний, який є суб'єктом права на захист, із чим пов'язується виникнення функції захисту, набуває процесуальних прав, передбачених у законі (ст. 42 КПК України), та утілює сторону захисту;

– розширюються повноваження слідчого по застосуванню щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження (наприклад, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 148 КПК України); відсторонення від посади (ст. 154 КПК України), арешт майна (ст. 170 КПК України) тощо);

– з моменту повідомлення особи про підозру можуть ініціюватися укладення угод про примирення або про визнання винуватості (ст.ст. 468, 469 КПК України).

14.2 Порядок повідомлення про підозру в кримінальному провадженні

Кримінальний процесуальний закон визначає порядок повідомлення особі про підозру шляхом вручення письмового повідомлення про підозру в день його складення слідчим або прокурором.

Відповідно до п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК України, *повідомлення про підозру входить до компетенції прокурора, який здійснює нагляд за*

додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Згідно з п. 6 ч. 2 ст. 40 КПК України, *повідомляти про підозру може й слідчий, але за погодженням із прокурором.* Письмове повідомлення про підозру вручається безпосередньо особі, яка притягується до кримінальної відповідальності. У разі неможливості вручення повідомлення про підозру воно вручається за правилами, які передбачені під час здійснення виклику слідчим прокурором.

У разі *тимчасової відсутності особи за місцем проживання* повідомлення про підозру для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи або іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Особі, що перебуває під вартою, повідомлення про підозру може вручатися через адміністрацію місця ув'язнення. Повідомлення про підозру неповнолітній особі, зазвичай, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику, а обмежено дієздатній особі – її піклувальнику. Інший порядок повідомлення про підозру допускається лише в разі, якщо це обумовлюється обставинами кримінального провадження.

У випадку прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування повідомлення про підозру особі, яка притягується до кримінальної відповідальності, надсилається за останнім відомим місцем її проживання або перебування та обов'язково публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційних веб-сайтах органів, що здійснюють досудове розслідування. З моменту опублікування повідомлення про підозру в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження підозрюваний вважається належно ознайомленим із його змістом.

Друкований орган, у якому публікуються протягом наступного року повістки про виклик підозрюваного, визначається не пізніше 1 грудня поточного року в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Копія повідомлення про підозру в провадженнях, які здійснюються у порядку спеціального досудового розслідування, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику.

Якщо повідомленню про підозру передувало затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, то таке повідомлення вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин із моменту затримання, то така особа підлягає негайному звільненню.

Особливості повідомлення про підозру встановлюються щодо окремої категорії осіб, відносно яких вирішується питання про притягнення їх до кримінальної відповідальності. Так, письмове повідомлення про підозру здійснюється:

– адвокату, депутату місцевої ради, депутату Верховної Ради Автономної Республіки Крим, сільському, селищному, міському голові – Генеральним прокурором України, його заступником, керівником регіональної прокуратури в межах його повноважень;

– народному депутату України, кандидату у Президенти України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Голові або іншому члену Рахункової палати, прокурору Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директору або іншому працівнику Національного антикорупційного бюро України, заступникам Генерального прокурора, Голові Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступнику – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) або заступником Генерального прокурора – керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

– судді Конституційного Суду України, професійному судді, призначеному та народному засідателю на час здійснення ними правосуддя, працівникам Національного антикорупційного бюро України – Генеральним прокурором України або його заступником;

– судді Вищого антикорупційного суду – Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора);

– Генеральному прокурору України – заступником Генерального прокурора України.

Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора), його заступник, керівник обласної прокуратури може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру особам, визначеним ч. 1 ст. 481 КПК України, у порядку, передбаченому ч.ч. 1 і 2 ст. 278 КПК України.

Відомості щодо повідомлення про підозру особі, зокрема дата і час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до ЄРДР.

О. В. Фараон указує, що вручення повідомлення про підозру має такі етапи: 1) підготовчий: 1.1) встановлення місцеперебування особи, якій має бути вручено повідомлення про підозру, та її виклик до слідчого, прокурора; 1.2) повідомлення про місце, дату і час вручення повідомлення про підозру інших учасників кримінального провадження, зокрема захисника у випадках, передбачених законом; перекладача, якщо

особа не володіє мовою, якою проводиться кримінальне провадження; законного представника в разі вручення письмового повідомлення про підозру неповнолітньому після досягнення ним віку кримінальної відповідальності; 2) основний: 2.1) усне оголошення особі повідомлення про підозру в учиненні конкретного кримінального правопорушення, роз'яснення сутності підозри; 2.2) повідомлення особі про її процесуальні права й обов'язки, передбачені ст. 42 КПК України, роз'яснення їхньої сутності; 3) прикінцевий: 3.1) фіксація в письмовому повідомленні про підозру підпису слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення, відомостей про місце, дату, час його вручення, підпису особи, яка отримує повідомлення; 3.2) фактична передача пам'ятки про права та обов'язки; 3.3) фактична передача письмового повідомлення про підозру особі¹.

Структура повідомлення про підозру, в рамках розглянутого нами питання, на наш погляд, може складатись у двох варіантах алгоритмів дій та складатися з певних елементів.

Перший варіант, коли затримання проводиться не уповноваженим органом, тобто в порядку ст. 207 КПК України, тоді алгоритм дій слідчого, прокурора буде таким:

- прийняття заяви від особи, яка затримала іншу особу за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення та в найкоротший строк доставила до уповноваженого органу;
- внесення відомостей до ЄРДР за наявності в заяві явних ознак кримінального правопорушення;
- допит особи як свідка, яка затримала іншу особу за підозрою;
- складання протоколу затримання підозрюваного в порядку ст. 208 КПК України;
- висування підозри щодо особи, яка вчинила протиправне діяння (повідомлення про підозру протягом 24 годин із моменту затримання);
- допиту підозрюваного після повідомлення підозри;
- вирішення питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу (протягом 60 годин з моменту затримання);
- закінчення підозри у формі складання обвинувального акту, або звільнення від підозри у формі спеціальної постанови (закриття кримінального провадження) про це і вирішення питань, пов'язаних з реабілітацією підозрюваного.

Другий варіант, коли уповноважений орган затримує особу в порядку ст. 208 КПК України:

¹ Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 248 с. URL: http://elar.naiua.kiev.ua/bitstream/123456789/1442/1/faraon_dis.pdf

- затримання підозрюваного в порядку ст. 208 КПК України;
- висування підозри щодо особи, яка вчинила протиправне діяння (повідомлення про підозру протягом 24 годин з моменту затримання);
- допиту підозрюваного після повідомлення підозри;
- вирішення питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу (протягом 60 годин з моменту затримання);
- закінчення підозри у формі складання обвинувального акту, або звільнення від підозри у формі спеціальної постанови (закриття кримінального провадження) про це і вирішення питань, пов'язаних з реабілітацією підозрюваного.

Можна ще говорити про *третьій варіант*, коли уповноважений орган затримує особу в порядку ст. 190 КПК України:

- висування підозри щодо особи, яка вчинила протиправне діяння (повідомлення про підозру);
- вирішення питання про затримання підозрюваного в порядку ст. 190 КПК України;
- допиту підозрюваного;
- вирішення питання про застосування до підозрюваного запобіжного заходу;
- закінчення підозри у формі складання обвинувального акту, або звільнення від підозри у формі спеціальної постанови (закриття кримінального провадження) про це і вирішення питань, пов'язаних із реабілітацією підозрюваного.

Обгрунтована підозра про причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення слугує загальною умовою для затримання особи, визнання її підозрюваною, допиту, застосування запобіжних заходів та обумовлює їх правомірність. Своєю чергою, ці заходи процесуального примусу можуть бути застосовані лише за наявності самостійних правових підстав та умов, передбачених процесуальним законом.

14.3 Випадки (підстави) повідомлення про підозру. Зміна підозри у кримінальному провадженні

В основі підозри як кримінального процесуального явища є інформація, якою володіє слідчий, прокурор, про причетність конкретної особи до розслідуваного кримінального правопорушення. Водночас інформація, зі змісту якої випливає висновок про можливе вчинення особою кримінального правопорушення, може бути отримана органом досудового розслідування і з оперативних, і процесуальних джерел.

Наявність інформації, що свідчить про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, багато в чому визначає характер діяльності органу досудового розслідування на етапі підозри і його ставлення до такої особи. Якщо у слідчого, прокурора є, наприклад, лише непідтверджені оперативні дані, то їх необхідно ретельно перевірити, перед тим як залучати запідозрену особу до кримінального провадження, оскільки є велика ймовірність, що ця особа до розслідуваного кримінального правопорушення або не має жодного відношення, або може бути залучена як свідок. А передчасне постановлення особи в статус підозрюваного з подальшим застосуванням до неї процесуального примусу може спричинити негативні наслідки і для особи, і для органу досудового розслідування.

З огляду на засаду публічності, *прокурор, а також слідчий за погодженням із прокурором, обов'язково здійснює повідомлення про підозру особі у випадках:*

- затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення;
- обрання до особи одного з передбачених запобіжних заходів;
- наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Потрібно зазначити, що нині поява в кримінальному процесі підозрюваного внаслідок застосування до нього заходів процесуального примусу, зокрема запобіжного заходу, не розкриває дійсної природи підозри: по-перше, підозра формулюється через примус, тоді як не примус породжує підозру, а навпаки – підозра тягне застосування до особи заходів примусу; по-друге, затримання підозрюваного, застосування до нього запобіжного заходу, внесення відомостей в ЄРДР стосовно особи не вичерпують ситуацій, за яких громадянин реально виявляється під підозрою органів, що здійснюють обвинувальну діяльність. Поняття «підозра» пов'язується здебільшого із застосуванням органом досудового розслідування такого тимчасового запобіжного заходу, як затримання. Тому вважаємо, що затримання особи, чи застосування запобіжного заходу не можуть бути підставами для повідомлення про підозру. Стосовно цього, можна зауважити, що заходи забезпечення кримінального провадження можуть бути застосовані тільки до підозрюваного (обвинуваченого), а до особи, в якій немає ще процесуального статусу, такі заходи забезпечення застосовуватися не можуть.

У кримінальній процесуальній діяльності є *декілька ситуацій, які об'єктивно дають змогу органу досудового розслідування чи прокурору запідозрити особу у вчиненні кримінального правопорушення.* Зокрема:

– вказівка на особу в інформації, яка вноситься в ЄРДР, як учасника кримінального правопорушення;

– явка особи з повинною. У слідчій практиці можлива ситуація, коли особа добровільно приходить до органу досудового розслідування з усною або письмовою заявою про вчинення нею кримінального правопорушення. Цей факт законодавчо не закріплений у вигляді явки з повинною порівняно з КПК 1960 року;

– затримання особи за обставин, зазначених у ст.ст. 207, 208 КПК України. Хоча й тут є запитання щодо можливості такого затримання до внесення відомостей в ЄРДР, оскільки всі запобіжні заходи можуть бути застосовані тільки після внесення відомостей в ЄРДР;

– наявність у кримінальному провадженні достатньої кількості доказів, що вказують на особу як на учасника кримінального правопорушення.

Під *достатніми доказами для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення* розуміються достовірні відомості, зібрані, перевірені й оцінені прокурором та слідчим у встановленому законом порядку, які сукупно приводять до єдиного і правильного висновку на певний момент розслідування про те, що відповідна особа вчинила кримінальне правопорушення і не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності.

Повідомленням особі про підозру прокурором його обвинувальна діяльність не закінчується під час досудового розслідування. Кримінальний процесуальний закон також установлює випадки, коли повідомлення про підозру може складатися прокурором і під час судового розгляду, зокрема, під час висунення додаткового обвинувачення. У такому разі прокурором складається відповідне клопотання та виконуються дії щодо його погодження із прокурором вищого рівня. У разі задоволення такого клопотання прокурора, суд зобов'язаний відкласти судовий розгляд на строк, необхідний для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення або підготовки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до судового розгляду та складання прокурором нової підозри, відкриття матеріалів іншій стороні за додатковим обвинуваченням та складання нового обвинувального акту прокурором і вручення його копій.

Вагоме значення для розуміння підозри має правова позиція ЄСПЛ, а також щодо розуміння поняття «обґрунтованість підозри». Обґрунтованість підозри (ст. 177 КПК України) має значення і для визначення наявності правових підстав для застосування запобіжного заходу.

У своєму Рішенні «Нечипорук і Йонкало проти України» (п. 175) ЄСПЛ указав, що термін «обґрунтована підозра» означає, що існують

факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення. Водночас тлумачення поняття «обґрунтованість» залежатиме від усіх обставин справи (Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom (Фокс, Кемпбелл і Хартлі проти Сполученого Королівства), § 32)¹.

Критерії обґрунтованості нагадав ЄСПЛ у рішенні в справі «Кавала проти Туреччини» (заява № 28749/18), зазначає «ECHR. Ukrainian Aspect»².

Так, підприємець та захисник прав людини в Туреччині Мехмет Осман Кавала був затриманий та заарештований за підозрою у спробі повалення уряду та конституційного ладу. Також йому закидали замах на державний переворот. Як зазначається, Кавала скаржився на своє тривале досудове ув'язнення, яке він вважав свавільним. Він стверджував, що не було доказів, що обґрунтовували б підозру у вчиненні кримінального правопорушення, яке вимагало його попереднього ув'язнення. Він також стверджував про відсутність підстав для застосування та продовження його тримання у слідчому ізоляторі.

Звернувшись із скаргою до ЄСПЛ, він скаржився на порушення п. 1 (с) та п. 3 ст. 5 Конвенції. У Страсбурзі нагадали, що особа може бути затримана відповідно до п. 1 (с) ст. 5 Конвенції лише в рамках кримінального провадження з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення. Для того, щоб арешт за обґрунтованою підозрою був виправданий, не потрібно, щоб поліція отримала достатньо доказів для пред'явлення обвинувачення або для арешту, або під час перебування заявника під вартою.

Також не потрібно, щоб особі, яку затримали, в кінцевому рахунку було пред'явлено обвинувачення або представлено перед судом. Метою затримання є подальше розслідування кримінальної справи шляхом підтвердження або зняття підозр, які є підставою для затримання. Таким чином, факти, які викликають підозру, не повинні бути такого ж рівня, як ті, які необхідні для обґрунтування обвинувального вироку або навіть притягнення до відповідальності, що настає на наступному етапі процесу кримінального розслідування.

Разом із тим, «обґрунтованість» підозри, на якій засновується арешт, є важливою частиною гарантії, встановленої у п. 1 (с) ст. 5. Слова «обґрунтована підозра» означають наявність фактів чи відомостей,

¹ Довідник із застосування статті 5 – Право на свободу та особисту недоторканність. 2014. С. 15.

² Справа «Кавала проти Туреччини» (CASE of Kavala v. Turkey, application no. 28749/18). URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-kavala-proti-turechchini/>

які б задовольняли об'єктивного спостерігача, що ця особа можливо вчинила правопорушення. Однак те, що може бути визнано «розумним», залежить від усіх обставин. Відповідно, оцінюючи обґрунтованість підозри, необхідно встановити, чи забезпечена сутність гарантії, передбаченої п. 1 (с) ст. 5. Отже, повинні існувати факти чи відомості про те, що заарештовану особу обґрунтовано підозрюють у вчиненні передбачуваного злочину.

Термін «обґрунтованість» також означає поріг, який підозра повинна подолати, щоб задовольнити об'єктивного спостерігача щодо ймовірності звинувачень, – вказали у Суді.

Аналізуючи практику ЄСПЛ, можна дійти висновку, що обґрунтованість підозри містить дві складові. Перша – стосується питання, чи було взагалі вчинено кримінальне правопорушення, а друга – чи доведено обставини, які за розумного та неупередженого тлумачення викликають підозру щодо причетності певної особи до вчинення кримінального правопорушення. Водночас доведення обставин, викладених у повідомленні про підозру, здійснюється наявними на той момент у матеріалах кримінального провадження доказами¹.

Закон не вимагає від слідчого зібрати до цього часу всі необхідні та можливі докази, які підлягають доказуванню у кримінальній справі. Однак у цей момент *необхідно зібрати достатньо доказів, які вказують на те, що:*

- діяння, щодо якого провадиться розслідування, справді відбулося;
- його вчинила особа, питання про притягнення якої як обвинуваченого вирішується;
- у діянні цієї особи міститься склад конкретного злочину;
- немає обставин, які виключають провадження у справі та кримінальну відповідальність цієї особи.

Рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності (повідомлення про підозру) може прийняти тільки слідчий, прокурор у провадженні на підставі внутрішнього переконання про винуватість особи. Якщо кримінальне провадження розслідує група слідчих, повідомлення про підозру складає прокурор або старший слідчої групи за дорученням прокурора.

Після повідомлення про підозру слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право здійснювати затримання) зобов'язані невідкладно повідомити

¹ Обґрунтована підозра. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/obgruntovana-pidozra>

підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України, та вручити пам'ятку про роз'яснення процесуальних прав та обов'язків. Слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

Письмове повідомлення про підозру має містити такі відомості:

– прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;

– анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;

– найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;

– зміст підозри;

– правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

– стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

– права підозрюваного;

– підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

У разі виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язані виконати дії, передбачені щодо повідомлення підозри за обставинами, які їм стали відомі, та не могли бути відомі під час здійснення попередньої процесуальної діяльності.

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття «повідомлення про підозру».
2. У чому полягає значення повідомлення про підозру?
3. Який порядок повідомлення про підозру в кримінальному провадженні?
4. Охарактеризуйте правові наслідки повідомлення про підозру в кримінальному провадженні.
5. Які підстави повідомлення про підозру?
6. Які підстави зміни підозри у кримінальному провадженні?
7. Окресліть порядок повідомлення про підозри в разі їх зміни.

Рекомендована література

1. Алєнін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169.
2. Атаманов О. М. Вручення письмового повідомлення про підозру як невід'ємна складова притягнення особи до кримінальної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 33–48.
3. Бабич А. А. Повідомлення військовослужбовця про підозру. *Форум права*. 2015. № 1. С. 11–17.
4. Бублик Н. С. Вручення письмового повідомлення про підозру особам, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідорєнка*. 2019. Вип. 3. С. 99–109.
5. Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. *Митна справа*. 2014. № 6 (2.1). С. 185–190.
6. Крет Г. Р. Сфера застосування і зміст стандартів доказування «обґрунтована підозра», «розумні підстави вважати» та «ймовірна причина» у кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія : Право. 2019. № 7. С. 145–152.
7. Лук'янець О. О. Особливості вручення повідомлення особі про підозру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 101–102.
8. Максименко Н. В. Види підозри у кримінальному процесі України. *Юридична Україна*. 2020. № 7. С. 73–75.
9. Максименко Н. В. Оскарження підозри у кримінальному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2019. Вип. 57(2). С. 102–107.
10. Місечко М. Щодо окремих проблемних положень інституту повідомлення про підозру за Кримінальним процесуальним законодавством України. *Слово Національної школи суддів України*. 2020. № 1. С. 95–109.
11. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні при повідомленні про підозру під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 837. С. 476–483.
12. Рогатюк І. В., Мірковець Д. М. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 115–124.

13. Савчук М. А. Обґрунтованість підозри як умова застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 2. С. 169–174.
14. Татаров О. Ю. Повідомлення про підозру: проблеми кримінальної процесуальної регламентації. *Митна справа*. 2015. № 1 (2.2). С. 265–271.
15. Тищенко О., Говорун Д. Окремі питання процесуального порядку повідомлення про підозру в контексті реалізації засади публічності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 149–153.
16. Тітко А. А. Дотримання конституційних прав і свобод громадянина під час повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1. С. 227–230.
17. Топорецька З. М. Прокурорський нагляд за законністю повідомлення особі про підозру. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 2. С. 132–136.
18. Фараон О. В. Випадки повідомлення про підозру. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 198–202.
19. Фараон О. Зміна повідомлення про підозру в аспекті ст. 279 Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 402–406.
20. Хабло О. Ю. Підстави та строки повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 412–420.

Тема 15

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

- 15.1 *Загальні положення проведення слідчих (розшукових) дій*
- 15.2 *Характеристика допиту та його видів*
- 15.3 *Характеристика пред'явлення для впізнання та його видів*
- 15.4 *Характеристика обшуку та його видів*
- 15.5 *Характеристика огляду та його видів. Освідування*
- 15.6 *Характеристика слідчого експерименту*
- 15.7 *Характеристика проведення експертизи. Відібрання зразків для проведення експертизи*
- 15.8 *Зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису*

15.1 Загальні положення проведення слідчих (розшукових) дій

Процесуальні дії слідчого, дізнавача або прокурора під час досудового розслідування, незалежно від їх завдання, загалом спрямовані на швидке, повне й неупереджене розслідування кримінального провадження. У такому розумінні всі процесуальні дії слідчого, дізнавача щодо кримінального провадження можна було б назвати слідчими (розшуковими) діями. Але в юридичній літературі слідчими (розшуковими) діями називають лише ті, специфічною ознакою яких є безпосередня спрямованість на виявлення, збирання, дослідження, перевірку, оцінку й використання доказів, тобто ті дії слідчого, результати яких безпосередньо пов'язані з можливістю отримання доказової інформації.

Кримінальний процесуальний закон передбачає слідчі (розшукові) дії, сукупність яких дає змогу говорити про них як про систему. Для отримання доказів слідчий має право проводити такі слідчі (розшукові) дії:

– допит, зокрема одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб (ст.ст. 224–226 КПК України), допит у режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України);

– пред'явлення для впізнання: особи (ст. 228 КПК України), речей (ст. 229 КПК України), трупа (ст. 230 КПК України), впізнання у

режимі відеоконференції під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України);

- обшук (ст.ст. 233–236 КПК України);
- огляд: місцевості, приміщень, речей і документів (ст. 237 КПК України), трупа (ст. 238 КПК України), огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України);
- ексгумація трупа (ст. 239 КПК України);
- слідчий експеримент (ст. 240 КПК України);
- освідування особи (ст. 241 КПК України);
- залучення експерта та проведення експертизи (ст.ст. 242–243 КПК України);
- отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України);
- зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ст. 245-1 КПК України).

Термін «слідча дія» найвживаніший у практиці діяльності органів досудового розслідування та прокуратури.

Слідчі (розшукові) дії – це різновид процесуальних дій, які спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні з подальшою їх оцінкою, і окремо, і сукупно для прийняття окремих процесуальних рішень, що визначають рух кримінального провадження.

Послідовність слідчих (розшукових) дій залежить від конкретної слідчої ситуації і встановлюється слідчим або прокурором самостійно.

Слідчі (розшукові) дії можна класифікувати залежно від окремих критеріїв:

- за порядком проведення (первинні, повторні та додаткові).

Первинні – це слідчі (розшукові) дії, які проводяться вперше щодо предмета або учасника дослідження.

Повторним називають ті слідчі (розшукові) дії, які мають той самий предмет, що і первинні, наприклад, коли йдеться про ті ж відомості, які отримані під час первинного допиту від допитуваної особи, але слідчий, дізнавач не впевнений у достовірності раніше отриманих показань, з огляду на що проводить повторний допит.

Додатковими називають слідчі (розшукові) дії, метою яких є отримання відомостей, які не були отримані під час первинної слідчої (розшукової) дії з об'єктивних або суб'єктивних причин. Такою причиною, наприклад, може бути погодні умови під час проведення первинного огляду місця події на відкритій місцевості, що не дали можливості повністю встановити всі обставини вчинення кримінального правопорушення;

– за вказівкою у кримінальному процесуальному законі (обов'язкові та необов'язкові).

Обов'язковість слідчої (розшукової) дії може визначатися прямою вказівкою в законі, наприклад, випадки обов'язкового призначення судово-медичної експертизи для встановлення причин смерті; призначення судово-психіатричної експертизи для з'ясування психічного стану підозрюваного або обвинуваченого.

Якщо одні й ті самі обставини вчинення кримінального правопорушення відомі одночасно великій кількості осіб (наприклад, у разі проведення культурно-масових заходів), то не обов'язково їх усіх допитувати;

– за місцем проведення: (за місцем проведення досудового розслідування, на місці події, за місцем знаходження учасника слідчої (розшукової) дії).

Зазвичай більшість слідчих (розшукових) дій проводиться у кабінеті слідчого або в кімнатах для проведення слідчих (розшукових) дій органу досудового розслідування. Проте бувають випадки, коли слідча (розшукова) дія може бути проведена на місці вчинення кримінального правопорушення, наприклад, огляд місця події, слідчий експеримент на місці події тощо. Також окремі слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені за місцем знаходження учасника слідчої (розшукової) дії, наприклад, допит підозрюваного у СІЗО, допит потерпілого у лікарні тощо;

– за прийняттям рішення уповноваженою посадовою особою (за рішенням слідчого (постановою або без такої), за рішенням прокурора (постановою), за рішенням слідчого судді (ухвалою).

Для проведення слідчих (розшукових) дій наявні **загальні умови**, які становлять сукупність вимог, передбачених кримінальним процесуальним законом, що ставляться до процедури кожної окремої слідчої (розшукової) дії.

Слідчі (розшукові) дії будуть правомірними за таких загальних умов:

– будь-яка слідча (розшукова) дія може проводитися за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді тільки після внесення відомостей до ЄРДР, за винятком огляду місця події;

– порядок проведення слідчих (розшукових) дій і їх процесуальне оформлення має чітко відповідати кримінальному процесуальному законодавству;

– відповідальність за своєчасність, законність і обґрунтованість проведення слідчих (розшукових) дій покладається на особу, яка провадить розслідування у кримінальному провадженні;

– слідчі (розшукові) дії проводяться за наявності підстав (правових, процесуальних і фактичних).

Правові підстави – це сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом умов, які надають слідчому, дізнавачу право провадити ту або іншу слідчу (розшукову) дію.

Фактичні підстави – це різні фактичні дані, які визначають необхідність виявлення, збирання і перевірки доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій із метою встановлення обставин учинення кримінального правопорушення.

Процесуальні підстави – це рішення викладене у процесуальному акті правозастосування (постанова або ухвала) на основі фактичних даних і ґрунтується на нормі кримінального процесуального закону. Як зазначалося, не у всіх випадках обов'язково оформляти процесуальне рішення про проведення слідчої (розшукової) дії.

Рішення про проведення слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, дізнавач самостійно, за винятком випадків, коли слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого судді або прокурора.

Слідчі (розшукові) дії можуть проводитись і за вказівкою прокурора, начальника органу досудового розслідування, за клопотанням інших учасників кримінального провадження, наприклад, підозрюваного, його захисника, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників.

Мета проведення слідчої дії, зазвичай, безпосередньо передбачена у КПК України. Наприклад, метою огляду є виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів (ч. 1 ст. 237 КПК України).

Місце і час проведення слідчих (розшукових) дій. Переважно слідчі (розшукові) дії проводяться там, де визнає за необхідне слідчий. Найчастіше це кабінет слідчого. Деякі слідчі дії не можуть проводитись у кабінеті слідчого (огляд місця події, слідчий експеримент тощо). Іноді слідчі (розшукові) дії слідчий проводить за місцем перебування допитуваної особи (потерпілого – у лікарні, підозрюваного – в слідчому ізоляторі).

Кримінальний процесуальний закон передбачає проведення слідчих (розшукових) дій у денний час (із 6 до 22 години). В нічний час слідчі (розшукові) дії можуть бути проведені у невідкладних випадках, коли зволікання з їх проведенням створює загрозу настання негативних наслідків, втрати доказів, продовження злочинних дій, приховування злочинців тощо, а також, крім здійснення кримінального провадження у порядку, котрий стосується режиму воєнного стану (у порядку ст. 615 КПК України).

У деяких випадках проведення слідчої (розшукової) дії зумовлене попередньою слідчою (розшуковою) дією або прямо передбачене вказівкою в законі. Так, якщо під час допиту потерпілий дасть показання про те, що він зможе упізнати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, проводиться пред'явлення для впізнання. Крім того, передбачені випадки обов'язкового призначення експертизи.

Слідчі (розшукові) дії, які проводяться за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, необхідно виконати у строк, який указаний у дорученні.

Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні проводяться протягом строку досудового розслідування.

Тривалість слідчої (розшукової) дії залежить від її характеру, умов, у яких вона проводиться.

Учасники слідчих (розшукових) дій. Учасниками слідчих (розшукових) дій можуть бути, крім особи, яка її проводить, прокурор, начальник органу досудового розслідування, інші особи, присутність яких слідчий визнає за необхідне. Прокурор і начальник органу досудового розслідування, крім особистої участі в проведенні слідчої (розшукової) дії, мають право давати слідчому вказівки. У всіх випадках участі прокурора або начальника органу досудового розслідування в разі проведення слідчих (розшукових) дій обов'язково робиться відмітка у відповідному протоколі.

У разі проведення деяких слідчих (розшукових) дій присутні поняті. Слідчий запрошує їх із кількості незаінтересованих осіб. Основна роль понятих полягає в тому, щоб засвідчити факт, зміст і результати слідчої (розшукової) дії, при проведенні якої вони були присутніми. Перед початком слідчої (розшукової) дії слідчий повинен роз'яснити понятим їх права й обов'язки.

Згідно з ч. 7 ст. 223 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа або речі для впізнання, огляду трупа, разом пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису перебігу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Понятих можна запросити для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор уважатиме за доцільне.

Обшук або огляд житла або іншого володіння особи, обшук особи також проводиться за обов'язкової участі не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Понятих можна допитати під час судового розгляду як свідків проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятного, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Як понятих не варто залучати осіб, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння, осіб, які мають фізичні вади, що перешкоджають усвідомленню змісту, перебігу і результатів слідчої (розшукової) дії: сліпі або такі, що мають поганий зір, глухі, осіб, що мають громадянство інших держав або проживають на значному віддаленні від місця проведення досудового розслідування.

У багатьох слідчих (розшукових) діях можлива участь експерта або спеціаліста, які надають допомогу слідчому в застосуванні технічних засобів і прийомів виявлення, фіксування доказів, використовуючи свої знання і навички.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

У такому разі до початку слідчої (розшукової) дії педагогу, психологу, законному представнику або лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнювальні запитання малолітній або неповнолітній особі.

Відповідно до закону або за рішенням слідчого у проведенні слідчих дій можуть брати участь підозрюваний, його захисник, представник або законний представник, свідок, потерпілий та інші особи.

Законний представник під час проведення слідчих (розшукових) дій користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, і не може бути доручена представнику (ст. 44 КПК України).

Неприбуття захисника для участі у проведенні певної процесуальної дії, якщо захисник був завчасно попереджений про її проведення, і за умови, що підозрюваний, обвинувачений не заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, не може бути підставою для визнання цієї процесуальної дії незаконною, крім випадків, коли участь захисника є обов'язковою.

Якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, проведення процесуальної дії відкладається або для її проведення залучається захисник у порядку, передбаченому ст. 53 КПК України. Захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він

здійснює, окрім процесуальних прав, які реалізуються безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді, суду.

Захисник має право брати участь у проведенні допиту та інших процесуальних діях, що проводяться за участю підозрюваного, обвинуваченого, до першого допиту підозрюваного мати з ним конфіденційне побачення без дозволу слідчого, прокурора, суду, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження кількості та тривалості. Такі зустрічі можуть відбуватися під візуальним контролем уповноваженої службової особи, але в умовах, за яких неможливе прослуховування або підслуховування (ст. 46 КПК України).

У випадках, коли особа не володіє мовою, якою ведеться судочинство, запрошується перекладач для перекладу пояснень, показань або документів.

Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, або суд пересвідчуються в особі й компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права та обов'язки.

Слідча (розшукова) дія, що проводиться за клопотанням сторони захисту, потерпілого, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника або представника, крім випадків, коли, з огляду на специфіку слідчої (розшукової) дії, це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній.

Особи, які ініціювали проведення слідчої (розшукової) дії і присутні під час її проведення, мають дотримуватися відповідних процесуальних вимог, виконувати законні вказівки й розпорядження слідчого, прокурора, який проводить слідчу (розшукову) дію і лише з його дозволу ставити запитання, а в разі незгоди з рішеннями особи, яка проводить слідчу (розшукову) дію, висловлювати власні пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, факт і зміст яких підлягає обов'язковому внесенню до протоколу, незалежно від задоволення або відмови у задоволенні слідчого, прокурора або особи, яка проводить таку дію за його дорученням.

Фіксація проведення слідчих (розшукових) дій. Відповідно до ст. 103 КПК України, процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися:

- у протоколі;
- на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії;
- у журналі судового засідання.

Про факт проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії складають протокол із відповідними додатками.

Додатками до протоколу можуть бути:

- спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації й інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Факт долучення додатків до протоколу обов'язково зазначають у протоколі. Додатки до протоколів потрібно належно виготовити, упакувати задля надійного збереження, а також засвідчити підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

У разі фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це потрібно зазначити у протоколі.

Протокол під час досудового розслідування складається письмово від руки або друкується слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення. До складу слідчої (розшукової) дії входять також дії щодо відповідного упакування речей і документів й інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії.

Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу.

Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який власним підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою.

Якщо особа, яка брала участь у проведенні процесуальної дії, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які вносяться до протоколу. Факт відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а в разі його відсутності – понятих (ст. 104 КПК України).

15.2 Характеристика допиту та його видів

Допит за своїм змістом є способом одержання від осіб, які наділені в кримінальному провадженні певним процесуальним статусом, відомостей щодо відомих їм обставин у певному кримінальному провадженні. Допит має на меті отримання відомостей, які, згідно зі ст. 95 КПК України, матимуть статус показань – джерел доказів. Такі відомості під час досудового розслідування, згідно з ч. 1 ст. 84 КПК України, отримуються слідчим або прокурором у процесі їх безпосереднього спілкування з належним суб'єктом через фіксування в протоколі або на носії інформації, на якому за допомогою використання науково-технічних засобів зафіксовані процесуальні дії щодо отримання показань особи і їх результат (ст. 103 КПК України). Також у ч. 1 ст. 84 КПК України визначено перелік належних суб'єктів, які мають право отримувати показання в процесі розслідування. Такими суб'єктами є: слідчий, дізнавач, прокурор і слідчий суддя.

Залежно від можливості набуття процесуального статусу особи, яка володіє відомостями, що мають значення для кримінального провадження, закон розрізняє допити таких суб'єктів: потерпілого, свідка, підозрюваного, експерта.

Допит під час досудового розслідування в кримінальному провадженні – це слідча (розшукова) дія, проведення якої спрямоване на збирання, перевірку, оцінку доказів способом отримання у словесній або письмовій формі даних про обставини, які мають значення для кримінального провадження, і подальшої їх фіксації в протоколі й іншими передбаченими законом способами належними суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності.

Підстави для проведення допиту. Для проведення допиту не потрібно винесення постанови або отримання дозволів суду. Слідчий або прокурор керується наявними у матеріалах провадження достатніми даними, під час аналізу й оцінки яких він самостійно приймає рішення про необхідність проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит.

Місце проведення допиту. Ґрунтуючись на загальних правилах проведення слідчих (розшукових) дій, допит проводиться за місцем досудового розслідування – місцем територіальної дислокації органу досудового розслідування. Здебільшого у кабінеті слідчого або прокурора, а у випадках, коли проведення допиту доручено оперативному підрозділу, – в службовому кабінеті уповноваженої особи правоохоронного органу, яка виконує таке доручення. Обираючи місце проведення допиту, слідчий або прокурор має перевірити таке приміщення на предмет наявності або можливості створення належних умов для вільного

спілкування з допитуваним, а також брати до уваги тактичні потреби конкретного допиту.

Час проведення допиту. Час проведення допиту, а також його тривалість, є суворо регламентовані ч. 4 ст. 223 і ч. 2 ст. 224 КПК України. Час проведення допиту та випадки відходження від правила розглянуті нами в частині загальних умов проведення слідчих (розшукових) дій. А щодо тривалості проведення допиту, то закон не дозволяє його проведення безперервно понад дві години, а загалом понад вісім годин на день. Тобто часовий інтервал, визначений для проведення допиту, на день становить 8 годин, від 6 до 22 години з чотириразовим безперервним проведенням допиту по 2 години.

Порушення ж вимоги закону щодо часу і тривалості проведення допиту вважається грубим порушенням норм кримінального процесуального закону і може тягнути під час оцінки його результатів судом прийняття рішення про його недопустимість, адже, згідно з ч. 1 ст. 87 КПК України, доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України.

Учасники допиту. Крім логічно визначених учасників допиту, без яких його проведення априорі є неможливим (мається на увазі слідчого, прокурора та особи (осіб) допитуваного), брати участь у його проведенні можуть й інші учасники кримінального провадження. Такими учасниками можуть бути: прокурор (регламентовано п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України), експерт (п. п. 3 та 5 ч. 3 ст. 69 КПК України), спеціаліст (ч. 4 ст. 71 та ч. 5 ст. 224 КПК України), перекладач (за необхідності у порядку і на основі ст.ст. 29, 68 і ч. 3 ст. 224 КПК України), захисник (на підставі п. 3 ч. 3 ст. 42 та ст. 45 КПК України), адвокат свідка (ст. 50 та п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України), законний представник, педагог, психолог, лікар у разі допиту малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226 КПК України). Також закон не забороняє залучати для проведення допиту понятих.

Хід такої слідчої (розшукової) дії, як допит, для зручності можна поділити на декілька етапів: 1) з'ясування особи допитуваного; 2) роз'яснення ходу проведення допиту; 3) роз'яснення прав й обов'язків допитуваному; 4) вільна розповідь; 5) запитання слідчого та прокурора і відповіді на них допитуваним.

Ч. 3 ст. 224 КПК України визначає, що перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту. Особу допитуваного встановлюють через ознайомлення з її документами, що посвідчують особу.

У разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є малолітньою або неповнолітньою, до встановлення віку такої

особи її допит проводиться за правилами, передбаченими для допиту малолітньої або неповнолітньої особи.

Після з'ясування особи допитуваного слідчий або прокурор повідомляють особі про підстави проведення допиту та про процесуальний статус особи, залежно від якого роз'яснюють комплекс її прав, а також доводять процес проведення певної слідчої (розшукової) дії.

У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілий – за давання завідомо неправдивих показань.

Про ці факти обов'язково зазначається у протоколі слідчої (розшукової) дії, про що робиться відмітка (у виді підпису особи допитуваного).

Безпосередньо отримання даних, які мають значення для встановлення обставин кримінального провадження, здебільшого розпочинається з пропозиції слідчого, прокурора розповісти про все відоме особою, яка викликана на допит, або ж із нагадування загальних фактів й обставин події, про яку слідчий має на меті отримати дані від допитуваного. Далі особі надається можливість у формі вільної розповіді надати відомі їй факти. Необхідність питань і їх кількість зумовлюється тим, що особа допитуваного не завжди звертає увагу на певні обставини, ознаки, особливості, факти, дії, які мають значення у кримінальному провадженні з юридичного погляду (наприклад, певні дії осіб або особи, які за певних обставин можуть бути підставою для перекваліфікації кримінального провадження), а також така необхідність викликається й незнанням особою допитуваного всіх обставин кримінального провадження, а тому й розповідь може не стосуватися тих особливостей, в яких зацікавлений слідчий.

Ураховуючи те, що давати показання – це право, а не обов'язок підозрюваного, то останній наділений правом відмовитися від дачі показань або відповідей на запитання. В такому випадку слідчий зобов'язаний негайно зупинити допит після отримання такої заяви, про що робиться відповідна відмітка у протоколі. Необхідно враховувати, що підозрюваний може відмовитися від дачі показань і повністю, і давати відповіді лише на певні запитання. В останньому випадку допит не зупиняється слідчим, а лише в протоколі зазначається, на які запитання відмовився давати відповіді допитуваний. Якщо підозрюваний повідомив і мотиви відмови, то такі дані теж обов'язково мають бути внесені до протоколу.

Відмовитися давати відповіді на окремі запитання може будь-яка особа незалежно від її процесуального статусу, якщо є безпосередня заборона у законі щодо цього (таємниця сповіді, лікарська таємниця,

професійна таємниця захисника тощо), або допитувана особа вважає, що відповідь на поставлене запитання може нашкодити їй, членам її сім'ї або близьким родичам і вона користується передбаченим Конституцією України (ст. 63) правом, на основі засади свободи від самовикриття (ст. 18 КПК України), не відповідати на такі запитання.

Окрім того, кримінальний процесуальний закон передбачає коло осіб, які через власний специфічний статус у суспільстві не можуть бути допитані як свідки (ч. 2 ст. 65 КПК України).

Окрім зазначених осіб, закон визначає також свідоцький імунітет і особам, які мають право дипломатичної недоторканності або є працівниками дипломатичних представництв (ч. 4 ст. 65 КПК України). Такі особи в першому випадку можуть бути допитані лише з власної згоди на надання показань, а в другому – з дозволу представника дипломатичної установи. Таким особам слідчий перед початком допиту також зобов'язаний роз'яснити право відмовитися давати показання і зазначити про це у протоколі. Підтвердження дипломатичного імунітету або дипломатично-службового імунітету працівників дипломатичних, консульських установ згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 року, Віденською конвенцією про консульські зносини 1963 року, Положенням про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затвердженим Указом Президента України № 198/93 від 10 червня 1993 року, Положенням про акредитацію співробітників дипломатичних і консульських установ іноземних держав, міжнародних організацій та їхніх представництв, інших іноземних організацій, затвердженим Наказом МЗС № 11 від 13 жовтня 2003 року здійснюється дипломатичними, консульськими, службовими картками. Серія, номер і суб'єкт видачі (підпис посадової особи Управління державного протоколу МЗС України) таких карток зазначається у протоколі допиту.

Треба пам'ятати, що імунітет до дачі показань як свідка не звільняє особу від явки за викликом слідчого. Зазначені нами особи, попри імунітет до дачі показань, зобов'язані з'явитися за викликом слідчого і засвідчити власним підписом у протоколі заявлений ними імунітет способом пред'явлення відповідних документів. У протоколі допиту зазначається факт відмови від дачі показань і мотивація такої відмови.

Процесуальне оформлення ходу та результатів допиту здійснюється згідно з положеннями та вимогами ст.ст. 103, 104 КПК України, хоча прямої вимоги закону щодо фіксації ходу і результатів різних видів допиту немає. Та є загальна для використання норма, передбачена ч. 1 ст. 104, – «у випадках, передбачених КПК, хід і результати проведення процесуальної дії фіксуються у протоколі».

Особливістю змісту та форми протоколу допиту є випадки застосування слідчим науково-технічних засобів для фіксування ходу та результатів певної слідчої (розшукової) дії. Так, якщо слідчий застосовує, наприклад, відеозапис або звукозапис, текст показань може не вноситися до протоколу, але лише за умови, що жоден із учасників допиту не наполягає на цьому і фіксація за допомогою технічних засобів проводиться безперервно (ч. 2 ст. 104 КПК України). Про факт такого застосування і нефіксування показань у протоколі робиться відповідна відмітка, яка скріплюється печатками всіх учасників допиту.

Протокол допиту підписують усі учасники слідчої (розшукової) дії. Якщо особа, яка брала участь у проведенні допиту, відмовляється підписувати протокол, про це зазначається у ньому (ч. 6 ст. 104 КПК України). Варто пам'ятати, що особі, яка відмовляється підписати протокол, обов'язково надається можливість дати письмові пояснення щодо причин відмови у підписанні. Цей факт засвідчується підписами захисника особи, яка відмовилася підписати протокол або підписом її законного представника, а в разі відсутності таких – підписами понятих. Зрозуміло, що про вказані обставини слідчий дізнається не перед початком проведення слідчої (розшукової) дії, а безпосередньо під час оголошення особою відмови від підпису протоколу. Тому для запрошення осіб, передбачених ч. 6 ст. 104 КПК України, слідчий оголошує перерву в проведенні допиту, про що вказується у протоколі зі зазначенням точного часу оголошення перерви і скріплюється підписом усіх учасників допиту, які не заявляли про непідписання протоколу.

Під час проведення допиту для фіксації його ходу та результатів слідчий вправі використовувати науково-технічні засоби. Такі засоби застосовуються згідно зі загальними правилами їх застосування під час провадження досудового розслідування, передбачених ст. 107 КПК України.

Види допиту. Одночасний допит двох або більше допитаних осіб. Закон у ч. 9 ст. 224 КПК України дає змогу слідчому, як засіб з'ясування причин розбіжностей у показаннях раніше допитаних осіб, провести одночасний допит двох або більше допитаних раніше осіб. Такий допит проводиться загалом з урахуванням кількох особливостей.

Такі особливості стосуються фактичної підстави для проведення такого виду допиту та необхідності проведення перед ним інших слідчих (розшукових) дій. Отже, фактичною підставою для проведення такої слідчої дії є наявність розбіжностей у показаннях двох або більше осіб за певним фактом або обставинами. Закон не регламентує, які саме розбіжності мають бути виявлені, необхідним є лише факт наявності таких розбіжностей. Вони мають бути зафіксовані в матеріалах

кримінального провадження, а саме в протоколах допиту осіб, у показаннях яких є відмінності. Це випливає з іншої обов'язкової умови, необхідної для проведення одночасного допиту, – особи, з якими слідчий планує провести одночасний допит, повинні бути раніше ним допитані.

Проведення одночасного допиту є можливим у разі, коли з'ясування причин розбіжностей має значення для правильного вирішення кримінального провадження і проведення такої слідчої (розшукової) дії негативно не вплине на процес розслідування.

Процесуальний статус осіб, з якими буде проведено одночасний допит, законом не визначений, це означає, що одночасний допит може проводитися і між однаковими за процесуальним статусом особами, і з особами, які мають різний за процесуальним інтересом статус. Кількість осіб, які будуть допитуватися, визначається слідчим у кожному конкретному випадку залежно від обставин кримінального провадження та, з огляду на зміст показань кожного з них.

Особливим у цьому випадку є також і предмет допиту. Різниця його від загального предмета допиту те, що під час одночасного допиту раніше допитаних осіб, чи, як його ще називають, очної ставки, спеціально не встановлюються обставини досліджуваної події. Тобто за своїм змістом, згідно з ч. 9 ст. 224 КПК України, пізнавальна діяльність слідчого й учасників проведення певної слідчої (розшукової) дії спрямована на встановлення причин наявності розбіжностей у показаннях – що є метою її проведення.

Особливістю проведення одночасного допиту двох або більше осіб є пряма заборона в законі участі неповнолітнього чи малолітнього свідка або потерпілого разом із підозрюваним у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, учинених із застосуванням насильства або погроз його застосування.

Допит малолітньої або неповнолітньої особи. Неможливість самостійного забезпечення своїх прав й інтересів у кримінальному судочинстві внаслідок недосягнення віку, з якого можливим є їх повноцінна реалізація та недосягнення особою повноцінного соціального розвитку, що також пов'язане з віковими характеристиками, зумовило появу такого виду допиту в кримінальному провадженні, як допит малолітньої або неповнолітньої особи. Крім загальних вимог до проведення допиту, законодавець вводить низку особливостей, яких варто дотримуватися слідчому або прокурору в разі проведення допиту з такими особами. Правила, викладені в ст. 226 КПК України, стосуються всіх осіб, які не досягли на момент проведення з ними допиту 14-річного віку (малолітньої

особи), та 18-річного (неповнолітнього – дитини віком від 14 до 16 років), згідно з п.п. 11, 12 ч. 1 ст. 3 КПК України. Тому перед початком проведення допиту слідчий має переконатись у віці особи, ознайомившись із поданими документами, які засвідчують вік певної особи. Відомості про встановлення віку особи за документами і дані про такі документи (вид документа, серія, номер, орган, який видав) вносяться до протоколу допиту.

У разі неможливості з'ясування віку неповнолітньої або малолітньої особи за поданими документами, наприклад, у разі відсутності таких унаслідок втрати або крадіжки, слідчий має вжити всіх доступних йому засобів для встановлення віку (направлення запитів до дитячих будинків, пологових будинків, навчальних закладів, організацій, що видавали втрачені документи тощо, з метою отримання необхідної інформації). Закон також дозволяє як спосіб установа віку неповнолітнього підозрюваного призначити або комплексну психолого-психіатричну, або психологічну експертизу в разі, коли іншим способом установити вік особи є неможливим.

Специфічним є і коло учасників допиту за участю малолітнього або неповнолітнього допитуваного. Обов'язковими учасниками проведення допиту, крім визначених загальними правилами допитів, є: законні представники допитуваної малолітньої або неповнолітньої особи; педагог або психолог; за необхідності – лікар. У ст.ст. 44 та 59 КПК України визначено коло осіб, які можуть бути законними представниками у певному випадку, і ними можуть бути: батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни, піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі або члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою або піклуванням яких перебуває неповнолітній. Варто пам'ятати, що про залучення законного представника малолітньої або неповнолітньої особи слідчий, прокурор зобов'язані винести відповідну постанову і її копію вручити законному представнику. І хоч КПК України прямо не вказує на таку необхідність для малолітнього або неповнолітнього свідка, винесення цієї постанови є обов'язковою дією і стосовно нього, що логічно впливає з аналізу ст.ст. 44, 59, 226 КПК України, з тією відмінністю, що постанова виноситься про залучення як законного представника для проведення лише однієї слідчої розшукової дії – допиту. Отже, можемо говорити, що специфіка учасників такої слідчої (розшукової) дії, як допит неповнолітнього або малолітньої особи, впливає і на підготовчий процес проведення такої слідчої дії, адже необхідним є винесення постанови, вручення її копії законним представникам заздалегідь, бо інакше слідчий або прокурор не матиме підстав для виклику їх до участі в проведенні

допиту. В разі вирішення питання про залучення законного представника дізнавачу, слідчому, прокурору, з метою досягнення якомога позитивнішого результату проведення допиту та непорушення права особи мати власного законного представника, треба попередньо з'ясувати, кого хоче мати за представника допитуваний із переліку осіб, передбачених ст. 44 КПК України.

Інший обов'язковий учасник проведення допиту малолітньої або неповнолітньої особи має альтернативний характер участі, ним є або педагог, або психолог. Альтернативність полягає в тому, що слідчий має запросити або педагога, або психолога, але в будь-якому разі одного з них. Вибір на користь одного з цих учасників допиту малолітнього або неповнолітнього належить слідчому або прокурору і визначається необхідністю надання допомоги у налагодженні з неповнолітнім «здорового» психологічного контакту, враховуючи вік неповнолітнього, особливості його виховання та соціально побутового проживання. Така мета визначає їх процесуальний статус як спеціаліста в разі проведення слідчих (розшукових) дій, тим паче, що процесуальний статус педагога або психолога в кримінальному судочинстві не визначено.

Під час проведення допиту вони набувають статусу спеціаліста й користуються його правами та несуть відповідні обов'язки, що передбачені ст. 71 КПК України. Тому перед початком проведення допиту слідчий має роз'яснити права й обов'язки цьому учаснику і зробити відповідні відмітки в протоколі слідчої (розшукової) дії. Виклик педагога або психолога проводиться у загальновизначеному порядку, передбаченому Главою 11 КПК України.

Якщо йдеться про неповнолітнього, малолітнього підозрюваного, то обов'язковим учасником проведення допиту за їх участю є захисник (п. 1 ч. 1 ст. 52 КПК України).

Ще однією особливістю допиту неповнолітньої та малолітньої особи є відведений максимальний строк його проведення. Ч. 2 ст. 226 КПК України визначає, що безперервно проводити допит неповнолітньої або малолітньої особи є можливим протягом години, і в будь-якому разі не більше двох годин на день. Це необхідно враховувати під час планування процесу проведення допиту. Також слідчий має зважати на зайнятість малолітньої або неповнолітньої особи у навчанні, лікуванні тощо, аби не порушувати прав дитини в Україні.

Проведення допиту в режимі відеоконференції під час досудового розслідування. Основною особливістю цього виду допиту є незвичність місця проведення цієї слідчої (розшукової) дії і те, що учасники допиту не знаходяться, як зазвичай заведено, в одному місці (приміщенні), що створює неможливість їх безпосереднього спілкування.

Підставами для проведення таких дій є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети, а також проводяться у разі:

- 1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;
- 2) необхідності забезпечення безпеки осіб;
- 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого;
- 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;
- 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Поважними причинами або підставами, що можуть бути підставою для проведення дистанційного досудового розслідування, можуть бути:

- 1) затримання, тримання під вартою або відбування покарання;
- 2) обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення;
- 3) обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші подібні обставини);
- 4) відсутність особи у місці проживання протягом тривалого часу внаслідок відрядження, подорожі тощо;
- 5) тяжка хвороба або перебування в закладі охорони здоров'я, з огляду на лікування або вагітність, за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад;
- 6) смерть близьких родичів, членів сім'ї або інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю;
- 7) інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

Рішення про проведення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, із власної ініціативи або за клопотанням однієї зі сторін, або інших учасників кримінального провадження.

Використання у дистанційному досудовому розслідуванні технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку (ч. 2 ст. 232 КПК України). Тому перед проведенням дистанційного досудового розслідування необхідно з'ясувати можливість такого проведення з позиції наявності відповідних сертифікованих щодо захищеності каналів зв'язку, технічної можливість проведення дій, які необхідні для проведення (зміна зовнішності, голосу, взаємного відео- та звуко- контакту, можливість задавати запитання і отримувати відповіді в особи, яка бере участь у

слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК України), а також визначити особу, яка здійснюватиме технічне супроводження з метою забезпечення швидкого усунення можливих технічних збоїв чи перешкод тощо.

Хід і результати слідчої (розшукової) дії, проведеної у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відео-запису.

Допит під час досудового розслідування в судовому засіданні. Закон передбачає можливість проведення допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні. Такий допит може бути пов'язаний із необхідністю отримання показань під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я особи, її тяжку хворобу, наявність інших обставин, вони можуть унеможливити її допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань (ч. 1 ст. 225 КПК України).

Ініціатором такого допиту може бути сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, які мають право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такої особи в судовому засіданні, зокрема одночасний допит двох чи більше допитаних осіб.

Допит здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворої особи в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду.

У судовому засіданні під час досудового розслідування може бути допитаний: свідок, потерпілий, а також особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військово-полоненого.

Закон у ч. 2 ст. 225 КПК України передбачає особливості допиту важкохворої особи – виїзного судового засідання.

Показання, отримані під час проведення допиту в судовому засіданні під час досудового розслідування, можуть використовуватись як докази під час розгляду справи по суті, що не порушуватиме засади безпосередності дослідження доказів судом. Суд при ухваленні судового рішення за результатами судового розгляду кримінального провадження може не врахувати докази, отримані в порядку допиту в судовому засіданні під час досудового розслідування, лише навівши мотиви такого рішення.

Згідно з ст. 222 КПК України, у необхідних випадках слідчий, прокурор після проведення допиту попереджає учасників проведення

слідчої (розшукової) дії про нерозголошення відомостей, які стали відомі їм під час проведення допиту. Таке попередження здійснюється шляхом відбирання від кожного з учасників допиту письмової підписки про нерозголошення даних. У такій підписці також слідчий попереджає учасників допиту про кримінальну відповідальність, передбачену ст. 387 КК України. Всі підписки долучаються до матеріалів кримінального провадження.

15.3 Характеристика пред'явлення для впізнання та його видів

Кримінальний процесуальний закон надає можливість прокурору, слідчому та судді, суду в разі необхідності провести пред'явлення для впізнання (ст.ст. 228–232, 355 КПК України).

Пред'явлення для впізнання – це слідча (розшукова) дія, порядок проведення якої регламентований кримінальним процесуальним законом, яка полягає у впізнанні (чи ототожненні) визначеними суб'єктами кримінального процесу раніше сприйнятого об'єкта за збереженими ознаками в пам'яті.

Висновок про тотожність об'єкта робиться тоді, коли установлюється, що впізнаваний об'єкт є тою особою або предметом, з огляду на які проводиться досудове розслідування і вони безпосередньо або опосередковано пов'язані з подією кримінального правопорушення. Схожість установлюється тоді, коли впізнаючий указує під час впізнання на загальні групові (родові) ознаки, які дають змогу віднести пред'явлений об'єкт і раніше сприйнятий до однієї групи (роду) об'єктів.

Згідно з ч. 2 ст. 223 КПК України, підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. **Метою** ж проведення пред'явлення для впізнання є встановлення тотожності або схожості об'єкта, який пред'являється, з об'єктом, за яким раніше спостерігали (сприймали) під час або після вчинення кримінального правопорушення.

Фактичними підставами проведення впізнання є достатні дані, які вказують на те, що певний суб'єкт кримінального процесу може впізнати відповідний об'єкт за конкретними або груповими (родовими) ознаками, що дасть можливість установити обставини, які входять у предмет доказування в кримінальному провадженні.

Правовими підставами проведення впізнання є норми кримінального процесуального законодавства, що регламентують порядок проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Відповідно до ч. 3 ст. 223 КПК України, слідчий, прокурор уживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їхні права й обов'язки, передбачені КПК України, а також відповідальність, встановлена законом.

Обов'язковими учасниками цієї слідчої (розшукової) дії є: слідчий, впізнаючий, впізнаваний, особи, які пред'являються разом із впізнаваним у кількості не менше трьох (окрім пред'явлення для впізнання трупа), педагог, якщо впізнаючий не досяг 14 років, захисник підозрюваного, коли його участь у досудовому розслідуванні є обов'язковою, або підозрюваному призначено, або він обрав собі захисника, коли для впізнання пред'являється саме підозрюваний.

Якщо пред'явлення для впізнання здійснюється за клопотанням сторони захисту, потерпілого, то обов'язково має бути присутня під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії особа, яка її ініціювала, та (або) її захисника або представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, які її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення пред'явлення для впізнання, які вносяться до протоколу (ч. 6 ст. 223 КПК України).

Слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа або речі для впізнання. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення певної слідчої (розшукової) дії. Вказані раніше особи можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України).

За необхідності може залучатися перекладач, якщо особи, з якими проводиться пред'явлення для впізнання, не володіють мовою, якою провадиться кримінальне судочинство (ст.ст. 29, 68 КПК України).

Час проведення. Згідно з ч. 4 ст. 223 КПК України, проведення пред'явлення для впізнання у нічний час (від 22 до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення або втечі підозрюваного.

У разі отримання під час проведення пред'явлення для впізнання фактичних даних, які можуть указувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язані провести цю слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені

процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду в разі звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 223 КПК України).

Види пред'явлення для впізнання:

- особи;
- речей;
- трупа;
- осіб або речей за фотознімками;
- за голосом;
- за ходою;
- впізнання у режимі відеоконференції.

Порядок проведення пред'явлення особи для впізнання регламентується ст. 228 КПК України. Основною умовою для проведення цієї слідчої (розшукової) дії є проведення допиту перед впізнанням особи, яка буде впізнавати, зокрема, у ч. 1 ст. 228 КПК України йдеться про те, що перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу. Про проведення вказаних процесуальних дій слідчий складає протокол допиту особи у відповідному процесуальному статусі (свідка, потерпілого, підозрюваного). Якщо ж особа, яка буде впізнавати, під час допиту заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу.

Кримінальний процесуальний закон забороняє попередньо показувати особі, яка впізнає, особу, яка повинна бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи.

Наступною умовою проведення пред'явлення особи для впізнання є те, що особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими особами тієї ж статі, яких має бути не менше трьох і які не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі (ч. 2 ст. 228 КПК України). Знову ж таки, кримінальний процесуальний закон не дає змоги пред'являти осіб, які мають різкі відмінності в зовнішності й одязі. Також не дозволяється пред'являти для впізнання одних і тих самих осіб тій самій особі, яка впізнавала двічі. Заборона повторного впізнання пов'язана з виникненням у впізнаючої особи майже непереборних сумнівів у тому, що впізнаючий упізнав об'єкт не за тим образом, який зберігся в пам'яті, з моменту кримінального

правопорушення, а по тому, який виник унаслідок первинного впізнання. Заразом важливо уточнити, що повторним є впізнання тою ж особою і за тими самими ознаками. Впізнання буде цілком іншою дією в разі якісної зміни, наприклад, ознак об'єкта впізнання. Один і той самий об'єкт можна впізнавати за різними ознаками (предметами). Наприклад, початкове впізнання людини за її фотографією не перешкоджає пред'явленню для впізнання особи для її ідентифікації за ходою. Повторне впізнання не допускається і тоді, коли початкове проведено з суттєвим порушенням вимог норм КПК України або, коли початкове впізнання відбулося поза межами процесуальної форми (наприклад, у разі оперативного ототожнення особи).

Упізнаючим може бути свідок, потерпілий, підозрюваний, а обвинувачений під час судового розгляду. Свідок і потерпілий перед впізнанням попереджаються про відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань. Зазначені особи можуть бути і впізнавачами.

Перед початком проведення вказаної слідчої (розшукової) дії всім її учасникам, слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити права й обов'язки.

Перед тим, як пред'явити особу для впізнання, їй пропонується у відсутності особи, яка впізнає, зайняти будь-яке місце серед інших осіб, які пред'являються. Після цього запрошується особа, яка буде впізнавати. Суттєвим є той факт, щоб порядок виклику виключав виникнення сумнівів про наявність «підказки» впізнаючому місця розташування впізнаваного (наприклад, коли впізнаючий запрошується іншою особою на прохання слідчого до того, як упізнаваний зайняв певне місце серед статистів). Спосіб виклику впізнаючого як суттєва обставина має бути відображений у протоколі.

Після цього, особі, яка впізнає, пропонується вказати на особу, яку вона має впізнати, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала (ч. 3 ст. 228 КПК України). Невпевненість під час впізнання розглядається як непереможний сумнів, що тлумачиться на користь підозрюваного і тягне неможливість використання цього протоколу слідчої (розшукової) дії як джерела доказу в кримінальному провадженні.

Пред'явлення для впізнання в умовах, що виключають можливість візуального спостереження впізнаваного за впізнаючим, закріплене у ч.ч. 4,5 ст. 228 КПК України. Так, із метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням. Про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі. Про результати впізнання повідомляється особа, яка пред'являлася для

впізнання (ч. 4 ст. 228 КПК України). У разі пред'явлення особи для впізнання особі, щодо якої згідно з КПК України вжито заходів безпеки, відомості про особу, взяту під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо (ч. 5 ст. 228 КПК України). Для контролю над правильністю такого впізнання поняті повинні знаходитися разом з особою, яка впізнає.

Там само має знаходитися і захисник, що бере участь у цій слідчій (розшуковій) дії. Технічно таке впізнання здійснюється за допомогою односторонньо прозорого скла, технічних засобів (відеокамери) або шляхом затемнення місця знаходження впізнаючого і яскравого освітлення місця знаходження впізнаваного.

За необхідності впізнання може проводитися за фотознімками, матеріалами відеозапису з додержанням вимог, зазначених у ч.ч. 1 і 2 ст. 228 КПК України. Проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість надалі пред'являти особу для впізнання (ч. 6 ст. 228 КПК України). Впізнання за фотознімками або відеозаписом допускається в разі неможливості пред'явлення особи.

Фотознімок із особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками, яких має бути не менше трьох. Фотознімки, що пред'являються, не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках мають бути тієї ж самої статі й не мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

Матеріали відеозапису зі зображенням особи, яка підлягає впізнанню, можуть бути пред'явлені лише за умови зображення на них не менше чотирьох осіб, які повинні бути тієї ж самої статі і не мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню.

У разі пред'явлення особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти. Якщо у слідчій дії бере участь неповнолітній, то обов'язково запрошуються його законний представник, педагог, психолог або за необхідності – лікар.

За правилами, які зазначені, може проводитися пред'явлення особи для впізнання за голосом або ходою, в разі цього впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання.

Пред'явлення речей для впізнання регламентується ст. 229 КПК України. Перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спершу запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі й обставини, за яких вона цю річ

бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію, зазначає це в протоколі. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, річ, яка має бути пред'явлена для впізнання, та надавати інші відомості про її прикмети (ч. 1 ст. 229 КПК України).

Річ, що підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, серед інших однорідних речей одного виду, якості та без різких відмінностей у зовнішньому вигляді, в кількості не менше трьох. Особі, яка впізнає, пропонується вказати на річ, яку вона впізнає, і пояснити, за якими ознаками вона її впізнала (ч. 2 ст. 229 КПК України).

Якщо інших однорідних речей не має, особі, яка впізнає, пропонується пояснити, за якими ознаками вона впізнала річ, яка їй пред'являється в одному екземплярі (ч. 3 ст. 229 КПК України).

Пред'явлення трупа для впізнання регламентується ст. 230 КПК України, з додержанням вимог, передбачених ч.ч. 1, 8 ст. 228 КПК України. Тобто перед тим, як пред'явити труп для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясує, чи може особа, яка впізнає, впізнати труп особи, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи за життя, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати труп особи. Забороняється попередньо показувати особі, яка впізнає, труп особи, який має бути пред'явлений для впізнання, та надавати інші відомості про прикмети цієї особи. Також у разі пред'явлення трупа особи для впізнання залучаються спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, психологи, педагоги та інші спеціалісти. Зазвичай пред'явлення для впізнання трупа проводиться в морзі, як виключення може проводитися за місцем виявлення, але тільки після проведення огляду місця події.

Порядок фіксації результатів проведення пред'явлення для впізнання передбачено ст. 231 КПК України. Про проведення пред'явлення для впізнання складається протокол відповідно до вимог ст.ст. 104–106 КПК України, в якому докладно зазначаються ознаки, за якими особа впізнала особу, річ або труп, або зазначається, за сукупністю яких саме ознак особа впізнала особу, річ або труп.

Відповідно до ст. 232 КПК України, **пред'явлення для впізнання** може проводитися **у режимі відеоконференції** у таких випадках:

– неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин;

- необхідності забезпечення безпеки осіб;
- необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування;
- наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Рішення про проведення пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції приймається слідчим, прокурором.

Використання під час відеоконференції технічних засобів і технологій має забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Учасникам слідчої (розшукової) дії повинна бути забезпечена можливість ставити запитання і отримувати відповіді осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК України.

Упізнання осіб або речей у дистанційному досудовому провадженні проводиться згідно з правилами, передбаченими ст.ст. 228 та 229 КПК України.

15.4 Характеристика обшуку та його видів

Розслідування кримінальних правопорушень передбачає використання пошукових дій, які сприяють виявленню джерел доказової та орієнтувальної інформації. Відшукування прихованих об'єктів (збраряд злочину, речових доказів, трупів, розшукуваних осіб, майна, на яке може бути накладений арешт, тощо) може бути здійснено під час проведення обшуку, процесуальний порядок проведення якого визначений ч. 3 ст. 208, ст.ст. 223, 234–236 КПК України.

Обшук – це обґрунтована доказами, що є у кримінальному провадженні, слідча (розшукова) дія, суть якої полягає в примусовому обслідуванні особи, житла або іншого володіння особи з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування збраряддя кримінального правопорушення або майна, яке здобує внаслідок його вчинення, інших речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, а також установаження місцезнаходження розшукуваних осіб.

Від інших слідчих (розшукових) дій обшук відрізняється передусім своїм пошуковим і примусовим характером.

Пошуковий характер обшуку полягає в тому, що насамперед ця слідча (розшукова) дія спрямована на відшукування матеріальних носіїв відомостей, які стосуються події кримінального правопорушення та

причетних до неї осіб і мають значення для швидкого, повного та неупередженого розслідування. Особливість характеру пошукових дій під час проведення обшуку обумовлюється тим, що слідчий не завжди володіє вичерпною інформацією про предмет пошуку (тобто йому може бути відома тільки його родова характеристика) та його точне місцезнаходження, тобто слідчий, призначаючи проведення обшуку, не завжди може визначити, яка саме річ, документ, де саме у приміщенні або в кого знаходиться.

Примусовий характер проведення цієї слідчої (розшукової) дії полягає у тому, що проведення обшуку, тобто обстеження приміщень, ділянок місцевості, особи й інших об'єктів може бути здійснено і без наявності згоди особи, яка обшукується. Під час проведення обшуку слідчий має право розкривати закриті приміщення і сховища, речі, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється їх відкрити або обшук проводиться за відсутності осіб, зазначених у ч. 3 ст. 236 КПК України. Здійснювати ці та інші дії примусового характеру під час проведення обшуку слідчий може лише за наявності в нього вмотивованої ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи (ст. 30 Конституції України, ч. 2 ст. 234 КПК України). У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей і майна або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, слідчий, прокурор можуть до постановлення ухвали слідчого судді ввійти до житла або іншого володіння особи для проведення обшуку, однак, і в цих випадках прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язані невідкладно, після здійснення обшуку житла або іншого володіння особи, звернутися з клопотанням до слідчого судді про проведення обшуку (ч. 3 ст. 233 КПК України). Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню у порядку, передбаченому ст. 255 КПК України (ч. 3 ст. 233 КПК України).

Обшук проводиться для виявлення і вилучення:

- зброя злочину;
- предметів, що мають на собі сліди злочину;
- предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом;
- документів, що вказують на важливі для кримінального провадження обставини;
- цінностей і майна підозрюваного для забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна до моменту вирішення питання про арешт майна;

– предметів, вилучених законом з обігу або обмежених в обігу (незаконно зберігаються зброя й боеприпаси, наркотичні, отруйні, психотропні речовини тощо);

– розшукуваних осіб і трупів.

Під час проведення обшуку мають вирішуватися такі завдання:

– відшукання й вилучення знарядь злочину, предметів, документів і цінностей, нажитих злочинним шляхом, які можуть мати значення для кримінального провадження;

– виявлення розшукуваних осіб (злочинців і громадян, що утримуються як заручники);

– відшукання трупа або його частин;

– тимчасового вилучення цінностей та майна підозрюваного з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна до моменту вирішення питання про арешт майна (ч. 2 ст. 168, ст. 170 КПК України);

– пошуку предметів, вилучених законом з обігу або обмежених в обігу (незаконно зберігаються зброя й боеприпаси, наркотичні, отруйні, психотропні речовини тощо), та їх вилучення.

Основною підставою для класифікації обшуку на види є об'єкт обшуку.

Об'єкт обшуку – це те, що підлягає примусовому дослідженню для виявлення матеріальних носіїв відомостей, які стосуються події кримінального правопорушення та причетних до неї осіб та мають значення для швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Залежно від характеру об'єкта обшуку, обшук поділяють на такі види:

– обшук житла особи (будь-якого приміщення, яке знаходиться у постійному або тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові такого приміщення);

– обшук іншого володіння особи (транспортного засобу, земельної ділянки, гаражу, інших будівель або приміщень побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи);

– обшук особи (її тіла й одягу).

Фактичними підставами для ухвалення слідчим суддею рішення про проведення обшуку є наявність достатньої сукупності відомостей, отриманих унаслідок проведення інших слідчих (розшукових) й негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, які

дають йому підстави вважати, що у певному місці, або у певної особи знаходиться певна річ або предмет, які мають значення для кримінального провадження, або розшукувана особа (ч. 2 ст. 223, ч. 1 ст. 234 КПК України). Ці відомості надаються слідчому судді слідчим разом із клопотанням, погодженим із прокурором про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи. Саме клопотання має містити відомості, наведені у ч. 3 ст. 234 КПК України. Затягування зі зверненням до слідчого судді з відповідним клопотанням може призвести до втрати ефекту раптовості проведення обшуку, збільшення ризику переміщення з певного місця матеріальних об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, або їх знищення.

Під час підготовки до обшуку одним із головних елементів є визначення кола учасників обшуку. Обшук проводить слідчий або уповноважена особа оперативного підрозділу, якій прокурором, слідчим доручено проведення обшуку (ст. 41 КПК України).

Обов'язкові учасники обшуку, передбачені ч. 7 ст.ст. 223, 236 КПК України:

– обшук житла або іншого володіння особи, обшук особи проводиться з обов'язковою участю не менше двох понятьх незалежно від застосування технічних засобів фіксування цієї слідчої (розшукової) дії. Кількість понятьх, присутніх під час обшуку, може бути більшою, ґрунтуючись на тактичних завданнях обшуку та особливостях об'єкта обшуку (наприклад, у разі проведення обшуку в квартирі багатопверхового будинку, з метою фіксації факту можливого викидання з вікна квартири предметів, що мають значення для кримінального провадження, можуть додатково запрошуватися двоє або більше понятьх, які будуть знаходитися під вікнами цієї квартири, або коли обшук проводиться групою слідчих, між якими об'єкт обшуку розподіляється по частинах). Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи заінтересовані в результатах кримінального провадження. Потрібно, щоб поняті були підібрані та включені до складу групи ще до виїзду на місце проведення обшуку;

– обшук проводиться в присутності осіб, чії права і законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Слідчий має вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку цих осіб (ч. 1 ст. 236 КПК України);

– особа, яка буде здійснювати аудіо-, відеозапис обшуку. Відповідно до нормативних приписів ч. 10 ст. 236 КПК України, обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису.

Необов'язкові учасники залучаються з метою ліпшого проведення обшуку, для охорони і спостереження, застосування науково-технічних засобів, технічної та іншої допомоги в разі проведення обшуку.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 236 КПК України, незалежно від стадії цієї слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор, інша службова особа, яка бере участь у проведенні обшуку, зобов'язані допустити на місце його проведення захисника чи адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями ст. 50 КПК України. Для належної реалізації права на правову допомогу особи, в якій здійснюється обшук, слідчий не має перешкоджати такій особі у виклику захисника, адвоката чи представника (абзац третій ч. 3 ст. 234 КПК України). Водночас особі, в якій проводиться обшук, треба роз'яснювати можливість запросити захисника, адвоката чи представника і рішення щодо їх виклику може бути проголошено такою особою в будь-який момент проведення обшуку. Потрібно мати на увазі те, що ст. 236 КПК України не містить чіткої вказівки на те, що виклик захисника, адвоката чи представника перешкоджає подальшому проведенню обшуку житла чи іншого володіння особи. Така однозначна вказівка міститься тільки щодо обшуку особи під час його проведення (абзац другий ч. 5 ст. 236 КПК України). Однак сформовано практику очікування приїзду захисника, адвоката, представника для проведення за його участі обшуку. Можливість участі захисника, адвоката під час обшуку, яка передбачена у ст. 234 КПК України, спрямована на забезпечення підозрюваному права на захист, іншим особам – на надання ним правової допомоги, тому проведення обшуку без участі захисника, адвоката, представника, незважаючи на те, що особа заявила про запрошення захисника (адвоката, представника), розцінюється як порушення прав цієї особи і результати обшуку можуть бути визнані через це недопустимими доказами.

Відповідно до абзацу другого ч. 5 ст. 236 КПК України, обшук особи здійснюється особами тієї самої статі у присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи під час обшуку житла чи іншого володіння особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Виходячи з цього, щоб не затягувати проведення обшуку житла чи іншого володіння особи рекомендується на самому початку обшуку вирішувати питання про те, чи здійснювати обшуки осіб, які знаходяться в житлі чи іншому володінні особи. Якщо такі обшуки будуть проведені й особа запросила адвоката чи представника, то обшук житла чи іншого володіння особи продовжується, а обшук такої особи відкладається на три години або до прибуття адвоката,

представника до завершення тригодинного терміну. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації незалежно від його результату у відповідному протоколі.

Проведення обшуку починається з моменту збору учасників обшуку в кабінеті слідчого або в іншому, попередньо визначеному ним, місці, де слідчий проводить із ними інструктаж, розподіляє обов'язки між членами групи, вирішує питання про залучення понятих для проведення обшуку. Роз'яснення процесуальних прав й обов'язків учасникам обшуку з міркувань забезпечення раптовості проведення обшуку доцільно проводити до прибуття до об'єкта обшуку, щоб не витратити час на це, та завчасно не розкрити факт свого прибуття для проведення обшуку особам, у яких він буде проводитися.

Безпосередньо обшук починається з моменту отримання доступу слідчої групи до об'єкта обшуку. Слідчий, здійснивши виклик особи, за участю якої буде проводитися обшук (володільць житла або іншого володіння особи або іншої особи, що може представляти інтереси володільця), в разі її прибуття представляється, показує своє службове посвідчення та пред'являє їй ухвалу слідчого судді про надання дозволу на обшук житла або іншого володіння особи та надає її копію. Якщо особа, яка перебуває в середині об'єкта обшуку, відмовляється відчинити двері та надати безперешкодний доступ слідчому й іншим учасникам обшуку на об'єкт обшуку, то слідчий, на підставі ч. 6 ст. 236 КПК України, має право прийняти рішення про примусове відкриття дверей, воріт, вікон тощо. Водночас доцільно зауважити, що слідчий має уникати невикликаних необхідністю пошкоджень дверей, замків й інших предметів. Такі дії вчиняються у випадках, коли викликана слідчим для проведення обшуку особа відмовилася прибувати на місце обшуку або вона не може бути присутньою через те, що вона переховується від органів досудового розслідування тощо.

Після проникнення на об'єкт обшуку слідчий пред'являє особі, в якій проводитиметься обшук, інших учасників обшуку та доручає співробітникам оперативного підрозділу швидко оглянути об'єкт обшуку, або здійснює це самостійно для того, щоб з'ясувати, хто знаходиться на об'єкті та запобігти можливості будь-кому зникнути або будь-що сховати чи знищити. Якщо під час такої перевірки виявляються предмети або документи, що горять, то слідчий вживає заходи, щоб загасити вогонь та надалі їх оглядає, з'ясовує, що це за предмети та документи, хто їх підпалив та за необхідності їх вилучає.

Перед проведенням пошукових дій під час обшуку слідчий роз'яснює всім учасникам і присутнім особам порядок проведення обшуку, їх права й обов'язки. Слідчий має право, відповідно до ч. 3

ст. 236 КПК України, заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, котрі заважають проведенню обшуку, з огляду на це, він повинен роз'яснити, що невиконання цих вимог може тягти, залежно від характеру дій особи, адміністративну або кримінальну відповідальність.

На початку обшуку слідчий роз'яснює особі, в якій проводиться обшук, необхідність добровільної видачі матеріальних об'єктів, що вказані в ухвалі слідчого судді. Якщо така видача не відбулася, то починається обслідування місця обшуку.

Коли слідчий визначить, що всі необхідні пошукові дії були проведені, здійснюється процесуальне оформлення результатів обшуку. Відповідно до ст.ст. 104–107 КПК України, складаються протокол, плани, схеми тощо. Протокол виготовляється у двох примірниках, які підписують усі учасники цієї слідчої (розшукової) дії. Перед підписанням протоколу до нього вносяться їх зауваження та доповнення, які стосуються ходу та результатів обшуку. Якщо особа, яка брала участь в обшуку, відмовляється підписувати протокол, то про це разом із поясненнями причин такої відмови зазначається в протоколі обшуку. Підписи понятих засвідчують цей факт. Другий примірник протоколу обшуку вручається особі, в якій проводився обшук, а в разі її відсутності – іншій присутній особі. В разі проведення обшуку на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу вручається представникові підприємства, установи, організації.

Якщо особа, яка є власником або користується житлом, або іншим володінням особи (транспортним засобом, земельною ділянкою, гаражем, іншою будівлею або приміщенням побутового, службового, господарського, виробничого й іншого призначення) відсутня або під час обшуку не була присутня інша особа, що могла бути її представником (наприклад, повнолітній член родини), копія ухвали слідчого судді повинна бути залишена на видному місці у житлі або іншому володінні особи (ч. 4 ст. 236 КПК України). І хоча закон прямо не вимагає в таких ситуаціях залишати копію протоколу обшуку, однак, доцільно залишити її разом із копією ухвали слідчого судді.

Після завершення такого обшуку слідчий, відповідно до ч. 4 ст. 236 КПК України, зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі або іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб (зачинити двері на замок та опечатати, якщо замок був пошкоджений, то опечатати двері та залишити охорону перед дверима до заміни замка, яка проводиться в присутності слідчого, після чого двері зачиняються та знов опечатуються).

15.5 Характеристика огляду та його видів. Освідування

Огляд – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, що спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні та проводиться з метою виявлення і фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення.

Підставами для проведення огляду є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети огляду – виявлення та фіксацію відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення.

Залежно від об'єкта вирізняють такі види огляду:

- огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК України);
- огляд місцевості (ч. 1 ст. 237 КПК України);
- огляд приміщень (ч. 1 ст. 237 КПК України);
- огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК України);
- огляд речей (ч. 1 ст. 237 КПК України);
- огляд документів (ч. 1 ст. 237 КПК України);
- огляд комп'ютерних даних (ч. 1 ст. 237 КПК України);
- огляд трупа (ст. 238 КПК України);
- огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України);
- огляд кореспонденції (ст. 262 КПК України);
- огляд речових доказів (ст.ст. 100, 357 КПК України);
- огляд місця (ст. 361 КПК України).

Залежно від стадії кримінального провадження огляд може проводитися:

- до внесення відомостей до ЄРДР (ст. 214 КПК України);
- на стадії досудового розслідування (ст.ст. 237–239, 262 КПК України);
- у судовому провадженні (ст.ст. 357, 361 КПК України).

Процесуальні рішення, на підставі яких проводиться огляд. Відповідно до ч. 2 ст. 237 КПК України, огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, а отже потребує винесення ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування або слідчого судді Вищого антикорупційного суду про дозвіл на огляд житла чи іншого володіння особи без добровільної згоди володільця. Винятками з цього правила є: 1) добровільна згода особи, яка володіє житлом чи іншим володінням. Під час проведення такого огляду слід

враховувати правові позиції ВС щодо перевірки законності та добровільності згоди володільця¹; 2) проведення огляду у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. При таких випадках – прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язані невідкладно після здійснення зазначених дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку (ч. 1 ст. 223 КПК України). Для проведення огляду кореспонденції в порядку ст. 262 КПК України також обов'язково повинна бути ухвала слідчого судді апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду. Також законодавець установив необхідність винесення постанови для проведення ексгумації в межах проведення слідчої (розшукової) дії – огляд трупа, пов'язаного з ексгумацією (ст. 239 КПК України). В усіх інших випадках законодавець у КПК України не передбачає необхідності складання окремого процесуального рішення для проведення огляду.

Особи, які уповноважені проводити огляд:

– слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів (ст. 40 КПК України);

– дізнавач, який здійснює дізнання кримінальних проступків (ст. 40-1 КПК України);

– прокурор (ст. 36 КПК України);

– співробітник оперативного підрозділу за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора (ст. 41 КПК України), крім огляду житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді. Такий висновок слідує з аналізу ч. 1 ст. 237 КПК України та постанови об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 663/820/15-к провадження № 51-2075 кмо 20 від 06 грудня 2021 року;

– керівник дипломатичного представництва чи консульської установи або визначена ним службова особа – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном (ст. 520 КПК України);

¹ Постанова ВС від 14.09.2021 у справі № 760/22934/19 (провадження № 51-3474км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99786404>; Постанова ВС від 23.03.2021 у справі № 939/700/20 (провадження № 51-344км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95781090>

– капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (ст. 520 КПК України);

– суд (ст.ст. 357, 361 КПК України).

Особи, які обов'язково повинні бути присутні під час проведення огляду:

– не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) – для огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, установлених ст. 615 КПК України, а саме – при проведенні огляду житла чи іншого володіння особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідну слідчу (розшукову) дію можна проводити без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення огляду житла чи іншого володіння особи в обов'язковому порядку фіксується доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. Крім того, відповідно до постанови ВС від 18.03.2021 у справі № 675/1148/18 (провадження № 51-6075км200) без понятих також може бути проведений огляд місця події на території виправної колонії, яка є режимним об'єктом з обмеженим доступом¹;

– судово-медичний експерт – під час огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією (ст. 239 КПК України);

– судово-медичний експерт, або лікар, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта – під час огляду трупа (ст. 238 КПК України);

– офіційний представник розвідувального органу України – під час огляду речей співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків (ст.ст. 191, 208 КПК України);

– представник установи зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію – під час огляду кореспонденції (ст. 262 КПК України);

¹ Постанова ВС від 18.03.2021 у справі № 675/1148/18 (провадження № 51-6075км200). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95708411>

– особа, яка ініціювала проведення огляду та (або) її захисник чи представник (сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження), крім випадків, коли через специфіку огляду це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній (ст. 223 КПК України).

Особи, які можуть бути залучені до проведення огляду: потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник, спеціаліст, експерт, свідки, особи, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені, інші учасники кримінального провадження (ст.ст. 223, 237, 262, 357, 361 КПК України).

Межі та строки проведення огляду. Огляд може бути проведений виключно у межах строків досудового розслідування. Проведений огляд після закінчення строку досудового розслідування є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими. У невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Проведення огляду в нічний час (із 22 години до 6 години) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного, а також, крім здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Огляд житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті огляду (ст.ст. 214, 223, 236, 615 КПК України).

Процесуальні права й обов'язки учасників під час проведення огляду:

– перед проведенням огляду особам, які беруть у ньому участь, роз'яснюються їх права і обов'язки, передбачені КПК України, а також відповідальність, встановлена законом;

– у разі отримання під час проведення огляду доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести огляд в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звернення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

– під час проведення огляду за ініціативи за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої

здійснюється провадження, присутні особи, що його ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення огляду, які вносяться до протоколу;

- особи, у присутності яких здійснюється огляд, мають право робити заяви, що підлягають внесенню до протоколу огляду;

- при проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Всі вилучені речі та документи підлягають негайному огляду й опечатуванню із завірненням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. В разі, якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування;

- слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне передбачену законом відповідальність;

- при огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном;

- за результатами огляду складається протокол, з урахуванням вимог ст.ст. 104–106, 615 КПК України. Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу. Зауваження і доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні огляду. Якщо особа через фізичні вади або з інших причин не може особисто підписати протокол, то ознайомлення такої особи з протоколом здійснюється у присутності її захисника (законного представника), який своїм підписом засвідчує зміст протоколу та факт неможливості його підписання особою. Якщо особа, яка брала участь у проведенні огляду, відмовилася підписати протокол, про це зазначається в протоколі. Такій особі надається право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання, які вносяться до протоколу. Факт

відмови особи від підписання протоколу, а також факт надання письмових пояснень особи щодо причин такої відмови засвідчується підписом її захисника (законного представника), а у разі його відсутності – понятих.

Особливості проведення окремих видів огляду:

Огляд житла або іншого володіння особи проводиться згідно з правилами проведення обшуку житла або іншого володіння особи.

Такий вид огляду, як огляд комп'ютерних даних, проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі).

Особливостями огляду трупа є те, що такий огляд може здійснюватися одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи з додержанням правил КПК України про огляд житла чи іншого володіння особи. Після огляду труп підлягає обов'язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи для встановлення причини смерті.

Під час огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, труп виймається з місця поховання та оглядається з додержанням правил ст. 238 КПК України. Після проведення ексгумації і необхідних досліджень поховання здійснюється в тому самому місці з приведенням могили в попередній стан. Під час ексгумації судово-медичним експертом можуть бути вилучені зразки тканини й органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень. У разі необхідності труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи. Під час ексгумації трупа з поховання можуть бути вилучені речі, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, в якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, в якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі й об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки.

Під час огляду документів потрібно пам'ятати, що документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, відповідно до ст. 46 КПК України.

Огляд речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, за необхідності проводиться за їх місцезнаходженням, а речові докази,

які отримані або вилучені слідчим, прокурором не лише оглядаються, а і фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду.

Освідування – це врегульована кримінальним процесуальним законом слідча (розшукова) дія, що спрямована на отримання (збирання) доказів або перевірку отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні з метою виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Підставами для проведення освідування особи є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети освідування – виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет.

Залежно від форм проведення освідування особи поділяють на:

- освідування в добровільному порядку;
- освідування в примусовому порядку.

Процесуальні рішення, на підставі яких проводиться освідування особи. Освідування особи не залежно від форм проведення здійснюється лише на підставі постанови прокурора (ч. 2 ст. 241 КПК України).

Особи, які уповноважені проводити освідування: слідчий, який здійснює досудове розслідування злочинів (ст. 40 КПК України); дізнавач, який здійснює дізнання кримінальних проступків (ст. 40-1 КПК України); прокурор (ст. 36 КПК України); співробітник оперативного підрозділу за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора (ст. 41 КПК України). Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню.

Особи, які обов'язково повинні бути присутні під час проведення освідування: не менше двох незаінтересованих осіб (понятих). Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України); особа, яка ініціювала проведення освідування, та (або) її захисник чи представник (сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження), крім випадків, коли через специфіку освідування це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній (ст. 223 КПК України). Участь захисника при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії не є обов'язковою, навіть, якщо освідування проводиться примусово. На це зауважив ВС у своєму рішенні та зазначив, що присутність чи відсутність захисника у цьому випадку не може позначатися на змісті отриманих під час цієї дії результатів.

Особи, які можуть бути залучені до проведення освідування особи:

- судово-медичний експерт або лікар (ст. 241 КПК України);
- особи, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ст. 223 КПК України).

Межі та строки проведення освідування. Освідування може бути проведено виключно у межах строків досудового розслідування. Проведене освідування після закінчення строку досудового розслідування є недійсними, а встановлені внаслідок нього докази – недопустимими. Освідування особи проводиться у денний час, не допускається проведення освідування особи у нічний час (з 22 до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в його проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 223 КПК України).

Процесуальний порядок проведення освідування:

- пред'явлення особі, яка підлягає освідуванню, постанови прокурора;

- роз'яснення всім учасникам слідчої (розшукової) дії їх прав та обов'язків, передбачених КПК України, а також відповідальності, встановленої законом;

- пропозиція особі, яка підлягає освідуванню, добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово;

- проведення освідування. При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи, або ті дії, які небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи застосування інших технічних засобів. Коли особливі прикмети або тілесні ушкодження виявлені на ділянках тіла, що скриті одягом, то з етичних міркувань варто їх фотографувати, якщо можливо, без обличчя освідуваної особи;

- складення протоколу освідування з урахуванням вимог ст.ст. 104–106, 615 КПК України. Перед підписанням протоколу учасникам процесуальної дії надається можливість ознайомитися із текстом протоколу. Зауваження й доповнення зазначаються у протоколі перед підписами. Протокол підписують усі учасники, які брали участь у проведенні освідування. Особі, освідування якої проводилося примусово, надається копія протоколу освідування. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді й можуть надаватись лише суду під час судового розгляду.

15.6 Характеристика слідчого експерименту

Слідчий експеримент є складною слідчою (розшуковою) дією і за своєю організацією та підготовкою, і за кримінальним процесуальним забезпеченням її проведення. *Слідчий експеримент* як окрема слідча (розшукова) дія полягає в проведенні дослідних дій, спрямованих на перевірку можливості сприйняття особою певних фактів, учинення в певному місці й певним способом чи з використанням певних знарядь конкретних дій, існування визначених подій у минулому, з'ясування механізму утворення слідів, в умовах, що максимально наближені до тих, в яких подія відбувалася.

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться дізнавачем, слідчим або прокурором відповідно до правил ст. 240 КПК України. Слідчий експеримент може бути проведений для перевірки виниклих у слідчого припущень, версій із метою перевірки фактичних даних, отриманих унаслідок допиту підозрюваного, свідка, потерпілого, проведення інших слідчих (розшукових) дій (огляду, пред'явлення для впізнання тощо).

Метою проведення слідчого експерименту є перевірка й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Сутність слідчого експерименту полягає у відтворенні дій, обстановки, обставин певної події, а також проведенні необхідних дослідів або випробувань. Підставами для проведення слідчого експерименту є наявність відомостей, перевірка й уточнення яких має значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Оскільки слідчий експеримент проводиться тільки у разі, якщо у дізнавача, слідчого або прокурора є певні відомості, які необхідно уточнити та перевірити, він не може належати до первинних слідчих (розшукових) дій.

Слідчий експеримент може бути проведений не в усіх випадках, а лише **за наявності одночасно чотирьох умов:**

- не можна проводити слідчий експеримент, коли це може призвести до порушення суспільного ладу, заподіяння суттєвої шкоди інтересам держави або окремих особистостей, спричинити серйозні збої у роботі підприємства, установи, організації або в роботі транспорту;

- під час його проведення не повинні допускатися дії, які принижують честь і гідність його учасників та оточуючих, створюють небезпеку для їхнього життя і здоров'я;

- у разі його проведення необхідно відтворити обстановку, аналогічну або максимально близьку до тієї, в якій відбувалася розслідувана злочинна подія;

– має бути отримано добровільну згоду осіб, відомості про яких уточнюються і перевіряються стосовно їх участі в експериментальних діях. Якщо особа відмовляється від участі у слідчому експерименті, слідчий бере у такої особи письмову заяву про небажання її участі у провадженні слідчої (розшукової) дії.

Треба зазначити, що КПК України не вимагає винесення постанови про проведення слідчого експерименту. Він може бути проведений і за ініціативою дізнавача, слідчого або прокурора, і за клопотанням підозрюваного, його захисника, потерпілого, свідка, інших учасників процесу.

Окрім того, відповідно до ч.ч. 3–4 ст. 333 КПК України, у разі, якщо під час судового розгляду:

1) виникне необхідність у встановленні або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом;

2) слідчі (розшукові) дії, про проведення яких заявляють клопотання, не могли бути проведені під час досудового розслідування через те, що не були і не могли бути відомі обставини, які свідчать про необхідність їх проведення.

Суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії, зокрема слідчий експеримент. У разі прийняття такого рішення суд відкладає судовий розгляд на строк, достатній для проведення слідчої (розшукової) дії та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами.

Наприклад, суд за клопотання захисника може прийняти рішення про проведення повторного слідчого експерименту за участю обвинуваченого, свідка, експерта, оскільки перший слідчий експеримент був проведений з участю свідка неповно, без перевірки його показань про можливість побачити мотоцикл потерпілого, якщо той їхав без увімкненої фари.

Якщо клопотання про проведення слідчого експерименту заявила сторона захисту або потерпілий, представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, – участь особи, яка його ініціювала, та (або) його захисника або представника є обов'язковою, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній (ч. 6 ст. 223 КПК України).

Для проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор зобов'язані запросити не менше двох незаінтересованих осіб – понятих. Винятком є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчого експерименту. Треба зазначити, що більше двох понятих

доцільно запрошувати в разі проведення складного, багатоепізодного експериментального дослідження, що проводиться на великій території, в разі перевірки наявних даних і припущень про можливість у певних умовах чути будь-що (наприклад, постріл у різних кімнатах) тощо.

Варто зазначити, що експериментальні дії, які можуть проводитися в межах слідчого експерименту, можна поділити на дві групи:

- ті, що пов'язані з відтворенням дій;
- ті, що пов'язані з реконструкцією обстановки й обставин події.

До експериментальних дій *першої групи* можна віднести ті, що проводяться з метою:

- установлення можливості сприйняття будь-якого явища, факту, перевірки наявних даних і припущень про можливість у певних умовах чути або спостерігати що-небудь;

- установлення можливості виконати ті або інші дії і часу, необхідного на їх виконання (зокрема, наявність або відсутність професійних або кримінальних навичок, можливість виготовлення предмета з певного матеріалу, в певний проміжок часу, за допомогою використання тих або інших засобів, тією або іншою особою; проникнути у певне приміщення цим способом або цією особою);

- з'ясування можливості та часу подолання певних відстаней за допомогою технічних засобів (автомобіля, велосипеда, мотоцикла, літака, моторного човна тощо) або без таких.

До експериментальних дій *другої групи*, пов'язаних із реконструкцією, можна віднести дії, що проводяться з метою:

- з'ясування механізму подій, що відбувалися, загалом або окремих їх деталей;

- підтвердження (або спростування) можливості існування якогось явища;

- з'ясування механізму утворення слідів.

Після отримання згоди особи на участь у слідчому експерименті їй пропонується дати показання про обставини певної події, які їй відомі. Водночас потрібно вислухати короткі показання всіх осіб, чії дії перевіряються, що становлять по суті мету експерименту, з'ясувати, чи відповідають умови експерименту тим, у яких відбувалася подія, що перевіряється.

Також *перед початком* слідчого експерименту дізнавачу, слідчому необхідно здійснити повторний або додатковий огляд обстановки місця події, під час якого доцільно визначити можливі точки фото-, відеозйомки та перевірити, чи не зазнала обстановка місця події суттєвих змін. У будь-якому випадку слідчому рекомендується попередньо відвідати місце (місцевість), де відбуватиметься слідча дія.

Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до реконструкції. Реконструкції слід піддавати не всю обстановку, а окремі елементи, важливі для дослідів. Слідчий експеримент слід проводити на місці вчинення кримінального правопорушення, приблизно в цей самий час та з додержанням умов освітлення і звукових умов, в час, коли настала кримінальна подія.

Ступінь реконструкції обстановки й обставин події залежать від характеру експерименту, обстановки, в якій він проводитиметься, від можливостей реконструювання. Недотримання цієї умови розцінюється як порушення вимог кримінального процесуального закону, що спричиняє втрату доказового значення одержаних даних. Тобто, якщо виявиться, що обстановка змінилася та реконструкція її є неможливою, то необхідно з'ясувати, чи не позначається зміни, що відбулися, на достовірності результатів експерименту, тобто чи будуть останні мати доказове значення у провадженні. Якщо відповідь на це запитання є негативною, то від проведення слідчого експерименту варто відмовитися.

Після визначення мети та кола учасників слідчого експерименту необхідно встановити місце і час його проведення, а також приготувати макети, які можуть використовуватися, як знаряддя вчинення злочину.

Не можна використовувати в дослідних діях оригінали зброї (холодної чи вогнепальної), засобів господарського призначення (ножів, сокир, лопат), вибухових і отруйних речовин. У таких випадках використовуються моделі та манекени.

Необхідним також є складання *плану проведення експерименту*, оскільки слідчий, який планує проведення слідчого експерименту, повинен прогнозувати і його результати, а також моделювати висновки у вигляді декількох версій і напрямів діяльності з розслідування кримінального правопорушення.

Слідчий після роз'яснення присутнім прав й обов'язків, мети слідчого експерименту розпочинає *проведення експериментальних дій*.

Необхідно, щоб особа, яка бере участь у експерименті, йшла попереду всіх інших і самостійно вказувала шлях слідування учасникам процесуальної дії, зауважуючи водночас на орієнтири місцевості, а також місця, пов'язані з обставинами події. На місці події особа вказує його загальні межі, коментує зміни в обстановці.

Слідчий має право дати особі змогу супроводжувати власні показання демонстрацією якихось дій, навичок, указати місця знаходження схованок, слідів, окремих прикмет або позначок, які сприяють орієнтації, тощо. Заразом слідчий повинен завадити спробам знищити сліди, об'єкти, приховати будь-які обставини.

Слід зауважити, що надання підозрюваному самостійності у виборі маршруту руху, розповіді відомих йому відомостей і демонстрації окремих дій зовсім не означає, що слідчий не вправі втручатися в перебіг слідчої дії. Практиці розслідування відомі випадки, коли допитані особи, заявивши про згоду взяти участь у перевірці показань на місці, під час цієї слідчої дії показують зовсім інші місця, які не мають нічого спільного зі вчиненим кримінальним правопорушенням. Саме в такий спосіб вони розраховують послабити або знівелювати зібрані слідчим докази, створити можливості для відмови від своїх даних раніше показань у процесі судового розгляду. У зв'язку з цим під час перевірки показань на місці необхідним є спостереження за поведінкою особи, показання якої перевіряються.

Із метою уточнення окремих важливих деталей, заповнення прогалин, усунення суперечностей після вільної розповіді та демонстрації слідчий має право поставити запитання особі, яка дає показання, про обставини певної події, окремі аспекти і деталі обстановки на місці, конкретні предмети та їх зв'язок з обставинами розслідуваного кримінального правопорушення. Не допускається в разі цього постановка навідних запитань. Усі пояснення та дії особи, показання якої перевіряються, вносяться до протоколу. Якщо допитаний вказує на нову ділянку місцевості або приміщення, де можуть бути ті чи інші сліди злочину, про які раніше він не повідомляв, необхідно припинити проведення слідчого експерименту, провести огляд місця події, а згодом поновити перевірку. Також якщо під час проведення експерименту особа багатиме дати додаткові показання, слідча дія припиняється та слідчим проводиться допит особи, після допиту слідчий експеримент відновлюється.

Іншим учасникам слідчої (розшукової) дії не можна втручатися у розповідь особи, допускати підказки у виборі напрямку руху, щоб виключити будь-які сумніви в достовірності результатів перевірки.

Під час проведення слідчого експерименту присутні особи, що його ініціювали, мають право висловлювати свої пропозиції та зауваження щодо порядку проведення слідчої (розшукової) дії, а також вимагати від слідчого, прокурора, іншої особи, яка її проводить, дотримання законних вимог щодо її проведення. Пропозиції та зауваження особи, яка ініціювала проведення слідчого експерименту, є обов'язковими для врахування слідчим, прокурором, іншою особою, крім випадків, коли такі пропозиції або зауваження суперечать законним вимогам КПК України або явно не відповідають меті проведення експерименту.

Якщо виникла необхідність перевірити й уточнити експериментальним способом відомості, що містяться в показаннях декількох осіб,

така перевірка провадиться окремо стосовно кожної особи в присутності різних понять. Неприпустимо перевіряти й уточнювати показання групи осіб, оскільки втрачається суть певної слідчої (розшукової) дії, а її результати не матимуть доказового значення.

Окрім того, не варто забувати, що умовою вірогідності результатів відтворених дій є неодноразовість їхнього проведення й стабільність отриманих результатів. У тих випадках, коли слідчий не має точних даних про умови, будь-яких параметрів, що перевіряються (наприклад, тривалості впливу, сили удару), варто варіювати умови проведення дій, неодноразово проводячи кожну з них стосовно кожної зі змінених умов.

Стосовно фактів і подій, які перевіряються, **результат** проведеного слідчого експерименту може бути і *позитивним*, і *негативним*. Позитивний результат підтверджує можливість наявності певних фактів, з'ясування яких і було по суті предметом експерименту. Негативний результат завжди має оцінюватися з обережністю, тому що неможливість здійснення будь-яких дій або одержання будь-яких результатів у заданих умовах інколи не свідчить про принципову неможливість їхнього існування. У цих випадках можна припустити, що були не повністю дотримані всі умови, в яких перевіряється подія.

У процесі проведення слідчого експерименту може бути отриманий і *нульовий результат*. Тобто виникають ситуації, коли в ході експерименту не вдалося ні підтвердити, ні спростувати певне припущення. Такі випадки можливі, коли проведені багаторазові дослідні дії призводять до різних результатів, через що неможливо зробити однозначний висновок. Така ситуація виникає й тоді, коли слідчий задалегідь знає про те, що відтворені ним обставини не можуть бути максимально наближені до тих, які існували в момент події, через випадковий характер їх походження.

Якщо в ході слідчого експерименту будуть знайдені речі та документи, інші сліди кримінального правопорушення, вони повинні бути оглянуті на місці проведення слідчої (розшукової) дії з відповідною фіксацією у порядку ст. 237 КПК України.

Слідчий експеримент, що проводиться *в житлі або іншому володінні особи*, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням дізнавача, слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається у порядку, передбаченому КПК України для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі або іншому володінні особи, а саме – розглядається в суді у день його надходження за участю слідчого або прокурора. До клопотання мають бути додані оригінали або копії

документів й інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР. Така ухвала слідчого судді оскарженню не підлягає і надає право проникнути до житла або іншого володіння особи лише раз.

Наведемо приклад із судової практики щодо проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи.

Так, в органу досудового розслідування виникла необхідність у проведенні слідчого експерименту з потерпілим за місцем його незаконного позбавлення волі й утримання шляхом відтворення дій, обстановки й обставин зазначеної події відповідно до показань потерпілого.

Згідно з інформацією із записів реєстрації державних актів на право власності на землю та відповідно до державного акту, право власності на земельну ділянку за вказаною потерпілим адресою зареєстровано на підозрюваного, який там досі проживає, однак свого дозволу на проведення слідчого експерименту останній не дав.

Вивчивши клопотання та додані до нього матеріали, заслухавши пояснення слідчого, яка підтримала клопотання, слідчий суддя дійшов висновку, що клопотання підлягає задоволенню, виходячи з наступного.

Доданими слідчим до клопотання документами підтверджуються наявність підстав уважати, що вчинено кримінальне правопорушення з обставин, внесених до ЄРДР, а необхідність проведення слідчого експерименту за вказаною адресою зумовлена перевіркою та уточненням відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, що сукупно свідчить про наявність підстав для надання дозволу на проведення слідчого експерименту.

Під час проведення слідчого експерименту можуть проводитися вимірювання, фотографування, звуко- або відеозапис, складатися плани і схеми, виготовлятися графічні зображення, відбитки та зліпки, які додаються до протоколу.

Про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає **протокол** відповідно до вимог КПК України. У протоколі мають бути докладно викладені умови, порядок проведення і результати слідчого експерименту.

Якщо в процесі слідчого експерименту вилучалися предмети, документи, то все це також повинно відображатись у протоколі.

Якщо дослідні дії проведені повторно або неодноразово, кожна дія та отриманий результат мають бути відображені в протоколі.

Варто зазначити, що, відповідно до ст. 615 КПК України, у разі введення воєнного стану, за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними

технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин із моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

15.7 Характеристика проведення експертизи. Відібрання зразків для проведення експертизи

Завдання судової експертизи традиційно поділяють на загальні, спеціальні та конкретні. У широкому загальному сенсі правовий інститут судової експертизи має сприяти правоохоронним органам та суду щодо реалізації завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

Метою експертизи є необхідність з'ясування спеціальних знань для виявлення і тлумачення «прихованої інформації», під якою слід розуміти, по-перше, дані, які неможливо виявити звичайним спостереженням; по-друге, видимі, але незрозумілі неспеціалісту, і потребують пояснення. Реалізація мети можлива під час вирішення певних завдань.

Фактичні підстави проведення судової експертизи є очевидними із конкретного факту правопорушення і обумовлені необхідністю застосувати спеціальні знання для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження.

У КПК України визначено *перелік питань*, для з'ясування яких слідчий або прокурор зобов'язані звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді для проведення експертизи.

До них належать: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України; 6) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням (ч. 2 ст. 242 КПК України).

Як доводить практика, найбільш не вирішеними питанням під час застосування ст. 245 КПК України є:

1) невизначеність у чинних нормативно-правових актах, які саме зразки особи слід відносити до біологічних;

2) неоднозначність практики віднесення відмови добровільно надати біологічні зразки для проведення експертизи до реалізації права не свідчити проти себе;

3) неоднозначність практики відбирання біологічних зразків для експертизи в особи, яка не є стороною кримінального провадження, або не набула процесуального статусу;

4) відсутність у законодавстві чіткої регламентації щодо можливості здійснення відбирання зразків для експертизи до внесення відомостей до ЄРДР;

5) відсутність в КПК України чітко регламентованого процесуального порядку відбирання біологічних зразків для експертизи.

Під біологічними зразками особи слід розуміти всі зразки, пов'язані з життєдіяльністю особи як біологічної істоти: зразки відбитків пальців рук, почерку, мовлення і голосу особи, зразки відбитків зубів, відбитків будь-яких поверхонь тіла людини (губ, ліктів, ступень ніг тощо), запахових слідів людини, а також усі зразки біологічного походження в їх класичному розумінні (слина, кров, сперма, піт, волосся, нігті тощо), а їх відбирання необхідно здійснювати відповідно до ч. 3 ст. 245 КПК України.

Цей висновок також узгоджується із рішеннями ЄСПЛ «PG и JH проти Сполученого Королівства», де зразки голосу розглядаються як щось подібне до проб крові, волосся або інших фізичних чи об'єктивних проб та «Сондерз проти Сполученого Королівства», де до проб біологічного матеріалу ЄСПЛ відносить зразки крові, волосся або іншої тканини, та матеріали, які виробляються в процесі природної життєдіяльності організму, як, наприклад, зразки видиханого повітря, сечі, голосу.

Однією із сучасних глобальних загальнолюдських проблем є проблема прав людини та їх забезпечення, передусім, що стосується такого важливого аспекту, як заборона катування, вирішення якої можливе лише спільними зусиллями держав і міжнародного співтовариства.

Міжнародними стандартами з прав людини проголошено й закріплено, що катування та інші жорстокі види поведінки і покарання принижують гідність, властиву людській особі. Катування застосовуються з метою приниження людської гідності та пов'язані з мученням у широкому розумінні, завданням фізичних страждань узагалі.

Системний аналіз Конституції України, КПК України, слідчої та судової практики дає підстави визначити такий процесуальний порядок отримання біологічних зразків у особи:

1) винесення постанови прокурора про відбирання біологічних зразків у особи (ч. 3 ст. 245, ч. 2 ст. 241 КПК України). Необхідність винесення такої постанови передбачена в ч. 3 ст. 245 КПК України, де

регламентовано, що така процесуальна дія здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК України, а саме на підставі постанови прокурора;

2) пред'явлення особі, в якій здійснюється відбирання біологічних зразків, постанови прокурора (ч. 3 ст. 245, ч. 3 ст. 241 КПК України). Необхідність здійснення такого пред'явлення регламентовано в ч. 3 ст. 241 КПК України та повинно фіксуватися в протоколі відбирання біологічних зразків;

3) пропонування особі добровільно надати необхідні біологічні зразки (ч. 3 ст. 245, ч. 3 ст. 241 КПК України). Згода або відмова особи добровільно надати біологічні зразки повинна фіксуватися у протоколі, оскільки відсутність зафіксованої відмови добровільно надати біологічні зразки особи правомірно слідчими суддями розцінюється як відсутність обставин, якими обґрунтовуються доводи клопотання про примусове відбирання біологічних зразків для експертизи.

У клопотанні зазначається: 1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; 2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) біологічні зразки особи, які планується примусово відібрати; 4) підстави вважати, що біологічні зразки, які планується примусово відібрати, перебувають у володінні відповідної фізичної особи; 5) значення біологічних зразків для експертизи для встановлення обставин у кримінальному провадженні; 6) обґрунтування необхідності примусового відбирання біологічних зразків. Розгляд клопотання про примусове відбирання біологічних зразків у особи для проведення експертизи та постановлення слідчим суддею відповідної ухвали (ч. 3 ст. 245, ст.ст. 163, 164 КПК України).

Розгляд вищезазначеного клопотання повинен відбуватися за участю сторони кримінального провадження, яка подала клопотання, та особи, в якій планується здійснити примусове відбирання біологічних зразків. Неприбуття за судовим викликом особи, в якій планується здійснити примусове відбирання біологічних зразків, без поважних причин або неповідомлення нею про причини неприбуття не є перешкодою для розгляду клопотання.

Слідчий суддя за результатами розгляду клопотання постановляє ухвалу про примусове відбирання біологічних зразків у особи для проведення експертизи, якщо сторона кримінального провадження, яка звернулась із клопотанням, доведе наявність достатніх підстав уважати, що біологічні зразки належать конкретній фізичній особі та самі собою або сукупно з іншими доказами мають суттєве значення для встановлення

важливих обставин у кримінальному провадженні. Відповідна ухвала повинна відповідати вимогам ст. 164 КПК України.

Відбирання вищезазначених зразків здійснюється слідчим чи прокурором, а за необхідності, за участю судовомедичного експерта або лікаря. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім під час відбирання біологічних зразків у особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю її оголення. Під час відбирання біологічних зразків не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи, або небезпечні для її здоров'я.

У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали про здійснення примусового відбирання біологічних зразків, і мають зводитися до мінімального впливу на особу. Надання копії відповідного протоколу особі, в якій здійснювалося відбирання біологічних зразків, передбачено лише у разі, якщо такі дії проводилися примусово.

15.8 Зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису

Абсолютно новою за формою, однак давньою за змістом, є слідча дія, що регламентована ст. 245-1 «Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису». Ця норма, по суті, впорядкувала поширені дії посадових осіб, які безпосередньо здійснюють кримінальне провадження (слідчого, прокурора), які досі не були конкретизовані, але активно проводилися під час досудового розслідування. Зокрема визначено не тільки процесуальну підставу проведення слідчої (розшукової) дії, а й суб'єктів та процедуру її проведення.

Убачається, що ст. 245-1 КПК України матиме позитивний вплив на ефективність кримінального провадження, адже відсутність формально визначеного способу отримання такої інформації часто негативно впливає і на хід досудового розслідування, і на результати кримінального провадження.

Так, одним із поширених способів отримання копій відеозаписів є їх добровільне надання особою, яка володіє технічними приладами чи засобами. Неоднозначність процедури здобуття такої інформації спричиняла визнання таких доказів недопустимими.

Наприклад, у Постанові Верховного Суду від 07.08.2019 у справі № 607/14707/17 зазначається, що відеодиск з записом камер відео-

спостереження, який у подальшому було визнано речовим доказом, було вилучено шляхом добровільної передачі потерпілим ОСОБА_2 оперуповноваженому ВІП Тернопільського ВП ГУНП в Тернопільській області.

У даному випадку отримання оперативним працівником відеодиску суперечить вимогам ч.ч. 1, 2 ст. 41 КПК України, оскільки оперативний працівник у порушення вимог КПК України без доручення слідчого не уповноважений здійснювати процесуальні дії з власної ініціативи, тобто у непередбаченому кримінальним процесуальним законодавством порядку.

Окрім того, як вбачається з зазначеного протоколу огляду місця події, в ході огляду було встановлено, що у приміщенні магазину ведеться відеоспостереження, однак при цьому будь-яких записів слідчим не вилучалося та йому не надавалися.

Оскільки зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, є слідчою (розшуковою) дією, то проводиться вона має лише після внесення відомостей у ЄРДР.

Отже, **зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, – це слідча (розшукова) дія, яка полягає в одержанні слідчим, прокурором від особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, необхідних для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, копій фото- або кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, зокрема в автоматичному режимі.**

Однак законодавчо встановлено виключення – ця слідча (розшукова) дія не проводиться у місцях, що належать до приватних помешкань осіб.

Загалом вищезазначені технічні прилади та технічні засоби можна умовно поділити на ті, що перебувають у розпорядженні правоохоронних органів і Національної поліції, зокрема, та такі, що перебувають у приватному володінні фізичних і юридичних осіб.

Так, поліція для забезпечення громадської безпеки і порядку може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати на зовнішньому периметрі доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку. Порядок використання регламентується відповідною Інструкцією із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, що затверджена наказом МВС України № 1026 від 18 грудня 2018. До таких засобів можна віднести: безпілотні літальні апарати, нагрудні

відеореєстратори, цифрові нагрудні відеокамери, персональні відеореєстратори, автомобільні відеореєстратори, лазерні вимірювачі швидкості та газоаналізатори тощо.

Зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, здійснюється на підставі постанови слідчого, прокурора. Отже, перед тим, як виносити відповідну постанову необхідно встановити володільця конкретного технічного приладу або засобу. Обов'язковою вимогою проведення цієї слідчої (розшукової) дії є пред'явлення постанови слідчого, прокурора особі, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів.

Згідно із ч. 4 ст. 245-1 КПК України постанова слідчого, прокурора про зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису повинна містити відомості про: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) відомості про власника або володільця відповідних приладів або засобів; 3) період часу, за який має бути здійснено зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису.

У протоколі за результатами даної С(Р)Д необхідно зазначити:

- 1) місце, час проведення та назву слідчої (розшукової) дії;
- 2) особу, яка проводить слідчу (розшукову) дію;
- 3) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- 4) всіх осіб, які присутні під час проведення слідчої (розшукової) дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);
- 5) відомості про власника або володільця відповідних приладів або засобів;
- 6) період, за який має бути здійснено зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису;
- 7) послідовність дій;
- 8) носії копійованої інформації (вид носія, об'єм даних);
- 9) спосіб ознайомлення учасників із змістом протоколу;
- 10) зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників слідчої (розшукової) дії.

Зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, відбувається зазвичай у місці знаходження таких пристроїв у присутності слідчого, прокурора.

Водночас копіювання може здійснюватися особою, яка є власником або володільцем відповідних приладів і засобів, самостійно. Оскільки копіювання інформації пов'язане із технічною складовою, законодавець також передбачив можливість залучення спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями та навичками, і може надавати безпосередню технічну допомогу та довідки з питань, що належать до сфери його знань.

Після створення копій записів на носії вони надаються слідчому, прокурору.

Якщо особа, яка є власником або володільцем відповідних приладів і засобів, виявить бажання отримати носії із копійованою інформацією, допускається надання їй таких носіїв (ч. 5 ст. 245-1 КПК України).

Як і будь-яка інша слідча (розшукова) дія, здійснення зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, має фіксуватися у протоколі, складеному відповідно до вимог ст.ст. 103, 104 КПК України.

У протоколі мають бути докладно викладені умови, порядок проведення та обов'язково зазначено, на який носій здійснено копіювання. Такий носій, по суті, є додатком до протоколу, тому потрібно належно упакувати його з метою надійного збереження. Важливим аспектом належного упакування є засвідчення підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів та засобів, тобто тих осіб, які брали участь у виготовленні додатків (ст. 105 КПК України).

Контрольні питання

1. Що є процесуальною підставою проведення зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису?
2. Хто може здійснювати копіювання інформації з технічних приладів і технічних засобів?
3. Назвіть застереження, яке виключає проведення зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису?

Рекомендована література

1. Актуальні питання діяльності органів досудового розслідування : збірник методичних рекомендацій / В. В. Дараган, О. П. Бойко,

- А. Г. Гаркуша, А. В. Захарко, В. В. Рогальська та ін. Дніпро : Видавель Біла К. О., 2020. 456 с.
2. Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська. Ухвала від 27.12.2019 по справі № 199/7160/19. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86677346>
 3. Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. Теорія доказів : підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / за заг. ред. д. ю. н., професора В. М. Тертишника. Київ : Алерта, 2015. 294 с.
 4. Антонюк О. Організаційно-тактичні особливості проведення слідчого експерименту при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку. *Juridical science*. 2020. С. 130–136. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/279>
 5. Бахін В. П., Белкін Р. С., Васильєв О. М., Гавло В. К. та ін. Організаційно-підготовчі заходи до проведення слідчого експерименту. *Наук. вісн. Дніпро* : ДДУВС, 2020. С. 174–178. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/01/s3_ua/29.pdf
 6. Види судових експертиз, які проводяться у лабораторії біологічних досліджень та питання які вони вирішують: інформаційний лист. Київ : Київський НДЕКЦ МВС України, 2017. 5 с.
 7. Визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні: аналіз слідчої практики крізь призму судових рішень : монографія / В. Г. Дрозд, В. В. Бурлака, Л. В. Гаврилук та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ; Держ. наук.-досл. Ін.-т, Київ : 7 БЦ, 2021. 420 с.
 8. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4783/1/2022-%20NEW%20%D0%9A%D0%9E%D0%9C%D0%95%D0%9D%D0%A2%D0%90%D0%A0%20%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%BB%20IX%20%281%29.%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%9A%D0%90.pdf>
 9. Губіна Є. Н. Залучення понять до участі в проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1 (1). С. 204–210.
 10. Гулєвич З. Т. Основні напрями удосконалення технології документування слідчих (розшукових) дій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Вип. 2. С. 223–236.
 11. Досудове розслідування : навч. посібник / Р. І. Благута, А.-М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін. / за заг. ред. Ю. А. Комісарчук та А. Я. Хитри. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 600 с.

12. Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
13. Дуфенюк О. М. Топографічні додатки до протоколів слідчих (розшукових) дій: поняття, структура, значення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. Вип. 2. С. 292–301.
14. Здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень Національною поліцією України: актуальне законодавство, судова практика та інформаційні матеріали / М. Цуцкірідзе, Р. Дударець, В. Бурлака, М. Романов та ін. Київ : ФОП Маслаков, 2021. 681 с.
15. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 40–48.
16. Карпіка С. М. Види слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 12 (2). С. 161–163.
17. Кононець В. П., Лонська Є. В. Актуальні питання законного застосування технічних засобів фото-, кінозйомки, відеозапису в діяльності працівників національної поліції. *Правова держава*. 2017. Вип. 26. С. 62–67.
18. Коропецька С. О., Смушак О. М. Відібрання біологічних зразків у кримінальному провадженні: основні етапи та напрями розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 262–265.
19. Кунтій А. І. Тактика слідчого експерименту під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. Ужгород, 2019. № 4. С. 393–396. URL: [http://t.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/664/1/\(%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8F%204\).pdf#page=393](http://t.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/664/1/(%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8F%204).pdf#page=393)
20. Кунтій А. І. Тактика проведення освідування підозрюваного у кримінальному провадженні про умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 2. С. 310–320.
21. Лисянський районний суд Черкаської області. Ухвала суду № 98125119, 06.07.2021. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/98125119/>
22. Негребецький В. Використання рефлексивного мислення та управління під час слідчого експерименту. *Щомісячний науково-практичний юридичний журнал «Підприємництво, господарство і право»*. Херсон, 2020. С. 338–342. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/2/58.pdf>

23. Осауленко О. А. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2014. № 3 (2). С. 89–93.
24. Петухова М. О. Сучасні технічні засоби, які використовують під час проведення слідчого експерименту. *Соціально-правові студії* : науково-аналітичний журнал / гол. ред. О. Балинська. Львів : ЛьвДУВС, 2021. Вип. 1 (11). С. 182–184.
25. Пиріг І. В. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1 (65). С. 511–517.
26. Постанова Верховного Суду у справі № 607/14707/17 від 07.08.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83589933>
27. Примусовий відбір зразків у особи для проведення експертизи : методичні рекомендації для практичних підрозділів / О. В. Лускатов, В. В. Рогальська, А. І. Терещенко, В. Д. Людвік, К. М. Пантелєєв та ін. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. 36 с.
28. Пришляк С. О. Слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів під час розслідування окремих кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. Вип. 4. С. 417–427.
29. Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису : Наказ МВС України від 18 грудня 2018 № 1026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text>
30. Про надання переліку технічних засобів, що використовуються для виявлення та фіксування порушень правил дорожнього руху : Лист Департаменту патрульної поліції НПУ від 06 серпня 2020 року. URL: <https://porady.org.ua/oficijniy-perelik-tekhnichnikh-zasobiv-fiksacii-policii-dokument>
31. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «PG и JH проти Сполученого Королівства». URL: <http://nsj.gov.ua/files/documents/ECHR%20and%20Criminal%20procedure%20Mc%20Bride%20ukr.pdf>
32. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сондерз проти Сполученого Королівства». URL: <http://nsj.gov.ua/files/documents/ECHR%20and%20Criminal%20procedure%20Mc%20Bride%20ukr.pdf>
33. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Тирадо Ортіс і Лосано Мартін проти Іспанії». URL: <http://nsj.gov.ua/files/documents/ECHR%20and%20Criminal%20procedure%20Mc%20Bride%20ukr.pdf>
34. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «X та Y проти Нідерландів». URL: <http://nsj.gov.ua/files/documents/ECHR%20and%20Criminal%20procedure%20Mc%20Bride%20ukr.pdf>

35. Рогальський І. О., Калинюк Н. М. Процесуальні і тактичні особливості залучення лікаря під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Медичне право*. 2014. № 2. С. 48–57.
36. Ряшко О. В., Брич І. В. Слідчі (розшукові) дії в кримінальному процесі України: деякі аспекти походження та розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 516–521.
37. Сергєєва Д. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК. *Право України*. 2013. № 11. С. 180–189.
38. Столітній А. В. Обшук та огляд: сучасні реалії, європейський досвід. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 16 (2). С. 96–99.
39. Терещенко Ю. В. Слідчі (розшукові) дії як різновид процесуальних дій. *Митна справа*. Львів, 2014. № 1 (91). Ч. 2. Кн. 1. С. 112–117.
40. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України. Вид. 12-те доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2016. 810 с.
41. Тищенко С. О. Особливості організації і тактики проведення огляду місця події. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (74). С. 409–413.
42. Узагальнення судової практики про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із слідчими (розшуковими) діями (обговорено 03 червня 2016 року на засіданні пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ). URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html
43. Хань О. О. Технології програмування провадження окремих слідчих (розшукових) дій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 134–139.
44. Цуцкірідзе М. С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2020. 562 с.
45. Шевченківський районний суд м. Києва. Ухвала від 26.01.2021 № 761/2493/21. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/94431346>
46. Шепітько В. Система слідчих дій за кримінальним процесуальним законом та механізми її реалізації у криміналістиці. *Право України*. 2013. № 11. С. 198–206.
47. Шульженко А. В. Примусовий відбір зразків для експертизи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 2. Вип. 2. С. 127–130.
48. Щербакова Г. Огляд місця події при розслідуванні фактів одержання неправомірної вигоди у сфері вищої освіти. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 78–84.
49. Яремчук В. О. Правова регламентація участі спеціаліста при проведенні слідчих (розшукових) дій. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 112–120.

Тема 16

НЕГЛАСНІ СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ

- 16.1 Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії*
- 16.2 Характеристика окремих негласних слідчих (розшукових) дій*
 - 16.2.1 Втручання у приватне спілкування*
 - 16.2.2 Дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів*
 - 16.2.3 Обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи*
 - 16.2.4 Установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу)*
 - 16.2.5 Спостереження за особою, річчю або місцем*
 - 16.2.6 Моніторинг банківських рахунків*
 - 16.2.7 Аудіо-, відеоконтроль місця*
 - 16.2.8 Контроль за вчиненням злочинів*
 - 16.2.9 Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації*
 - 16.2.10 Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій*
 - 16.2.11 Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження*

16.1 Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії

Інститут негласних слідчих (розшукових) дій, основу якого становить Глава 21 КПК України, є одним із нових для кримінального процесуального законодавства нашої держави. Його поява – наслідок багаторічного пошуку в теорії кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, в слідчо-судовій практиці рішення завдання з розробки механізму використання результатів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві, який забезпечував би не лише невідворотність кримінального покарання, а і гарантував належне дотримання прав і законних інтересів громадян і суспільства загалом.

Першим суттєвим кроком у напрямі законодавчої регламентації використання результатів оперативно-розшукової діяльності в

кримінальному процесі було прийняття в ході так званої малої судової реформи в Україні у 2001 році змін і доповнень у ст.ст. 65 і 66 КПК 1960 року, відповідно до яких протоколи оперативно-розшукових заходів і додатки до них можуть бути джерелами доказів у кримінальній справі.

Проте вимог до таких протоколів не встановлено, не вирішено питання про умови і порядок використання в доказуванні у кримінальних справах відомостей, що містяться в протоколах оперативно-розшукових заходів і додатках до них, особливо це стосується ситуацій, коли законодавством у сфері забезпечення захисту державної таємниці по оперативно-розшукових заходах заборонено розголошувати інформацію про засоби, методи й осіб, які брали в них участь, що, своєю чергою, утрудняє їх перевірку слідчим, прокурором і судом. Ці обставини, безумовно, ускладнювали використання результатів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні.

Розробники нового КПК України замість розвитку нормативно-правової регламентації використання результатів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах запропонували інший підхід, а саме: ввести у кримінальну процесуальну діяльність із розслідування злочинів як засобів збирання доказів негласні слідчі (розшукові) дії, визначивши їх у ч. 1 ст. 246 КПК України як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Їх негласність означає неочевидність, скритність слідчих (розшукових) дій, що проводяться, від осіб, які в них не беруть участь, разом і від співробітників слідчих і оперативних підрозділів, але передусім від об'єктів, щодо яких вони проводяться. Проведення слідчих (розшукових) дій у такій формі має забезпечити збір відомостей про злочин і особу, яка його вчинила, встановити її місцезнаходження, речей і документів, що мають значення для кримінального провадження, попередити протидію розслідуванню злочину, забезпечити безпеку учасників кримінального судочинства і членів їх сімей у ситуаціях, коли проведенням гласних слідчих (розшукових) дій це здійснити неможливо.

КПК у Главі 21 містить вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій:

– втручання в приватне спілкування, різновидами якого є аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.ст. 258, 260–264 КПК України);

- дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів (ст. 266 КПК України);
- обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи (ст. 267 КПК України);
- установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України);
- моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);
- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
- контроль за вчиненням злочину, формами якого є контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК України);
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ст. 272 КПК України);
- виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК України);
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України)*.

Інші нормативно-правові акти (постанови Кабінету Міністрів України, відомчі накази правоохоронних органів) можуть містити тільки положення про порядок і тактику проведення, визначених у Главі 21 КПК України негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені ст.ст. 260–264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270–272, 274 КПК України, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

* Стосовно наведеного переліку негласних слідчих (розшукових) дій потрібно зробити зауваження, що Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/936/1687/5 від 16.11.2012 до переліку негласних слідчих (розшукових) дій не включені дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України) та виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК України), хоча аналіз положень Глави 21 КПК України, юридична сила яких є вищою за положення цієї Інструкції, дає підстави для внесення цих процесуальних дій до переліку негласних слідчих (слідчих) розшукових дій.

Рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає на підставах та у порядку, передбачених Главою 21 КПК України:

– слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, про дозвіл на проведення втручання в приватне спілкування (ст.ст. 260–264 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), моніторингу банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України), аудіо-, відеоконтролю місця (ст. 270 КПК України), контролю за вчиненням злочину (у випадках, передбачених ч. 8 ст. 271 КПК України), негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України);

– прокурор щодо контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);

– прокурор або слідчий, за погодженням з прокурором, у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (ст.ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 250 КПК України). Під час прийняття рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії в перелічених у ч. 1 ст. 250 КПК України випадках прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з клопотанням до слідчого судді про надання дозволу на її проведення. Якщо слідчий суддя постановить ухвалу про відмову в наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що розпочата як невідкладна у випадках, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК України, то вона має бути негайно припинена, а отримана внаслідок такої негласної слідчої (розшукової) дії інформація – знищена у порядку, передбаченому ст. 255 КПК України;

– прокурором або слідчим щодо зняття інформації з електронних інформаційних систем, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України);

– прокурором або слідчим, за погодженням із керівником органу досудового розслідування щодо виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації (ст. 272 КПК України);

– керівником органу досудового розслідування, прокурором щодо виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК України);

– слідчим щодо дослідження інформації, отриманої у разі застосування технічних засобів (ст. 266 КПК України).

Проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, що здійснює досудове розслідування злочину, або за його письмовим дорученням, у порядку ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України, уповноважені законодавством оперативні підрозділи правоохоронних органів, співробітники яких під час проведення цих слідчих (розшукових) дій користуються повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України). За рішенням слідчого або прокурора до проведення негласних (слідчих) розшукових дій можуть залучатися також інші особи (співробітники оперативних підрозділів, фахівці, перекладачі, особи, які конфіденційно співпрацюють з оперативним підрозділом, поняті та ін.).

Ухвалення процесуальних рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій є результатом оцінки слідчої ситуації, що виникла на певний момент розслідування. Такі слідчі ситуації характеризуються наявністю відомостей про злочин і особу, яка його вчинила, що вимагають перевірки, для їх підтвердження або спростування, за умови, якщо іншим способом, ніж шляхом проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії, це зробити неможливо.

Рішення про порядок, методи, прийоми, засоби, місце, учасників негласних (слідчих) розшукових дій у ході їх проведення приймає слідчий або співробітник оперативного підрозділу, якому доручено її проведення.

У разі ухвалення таких рішень обов'язково має враховуватися ризик можливості:

- здійснення посягання на життя або заподіяння особі (особам), які проводять негласну слідчу (розшукову) дію, беруть в ній участь або іншим особам, тілесних ушкоджень;
- поширення речовин, небезпечних для життя багатьох людей;
- втечі осіб, які скоїли тяжкі або особливо тяжкі злочини;
- настання екологічної або техногенної катастрофи;
- спричинення значної матеріальної шкоди.

За наявності можливості настання таких наслідків у разі проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий, прокурор або уповноважений співробітник оперативного підрозділу, якому доручено проведення негласної слідчої (розшукової) дії, повинні обрати інший порядок, методи, прийоми, засоби, місце, учасників її проведення або відмовитися від її проведення та обрати такі гласні або негласні слідчі (розшукові) дії, які повністю виключають настання таких наслідків. Ця рекомендація ґрунтується на аналізі нормативних вимог до проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, що містяться в Главі 21 КПК України,

та положеннях ст. 43 і відповідних статтях розділів XVII, XVIII КК України.

У процесуальному рішенні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії має бути точно вказаний строк її проведення, на це вказують ч. 5 ст. 246, п. 6 ч. 2, п. 5 ч. 4 ст. 248, п. 4 ст. 251 КПК України. Виняток становлять негласні слідчі (розшукові) дії, що проводяться з метою встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді або суду, і оголошеної в розшук. Для таких негласних слідчих (розшукових) дій в ухвалі слідчого судді (постанові слідчого, прокурора) вказується конкретна дата початку їх проведення, а строк завершення – до встановлення місцезнаходження особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді або суду, і оголошеної в розшук. Встановлення та обчислення строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також їх продовження, здійснюється відповідно до положень Глави 7 КПК України, ч. 5 ст. 246 і ст. 249 КПК України.

Закон не визначає, за який час до завершення строку дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, прокурор, або слідчий, за погодженням із прокурором, повинен звернутися до слідчого судді з клопотанням про подовження дозволу на проведення цієї слідчої дії. Однак, з огляду на те, що, по-перше, у разі відмови прокурора в погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про подовження дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, котрий протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні (ч. 3 ст. 40 КПК України); по-друге, документообіг по негласних слідчих (розшукових) діях здійснюється за правилами секретного діловодства і направлення відповідних клопотань та інших документів щодо надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, здійснюється винятково через підрозділи режимно-секретних органів; по-третє, апеляційні суди України працюють за п'ятиденним робочим тижнем, тому слідчий має подати на узгодження відповідному прокурору клопотання про подовження слідчим суддею дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не пізніше ніж за сім робочих днів до завершення строку дії попередньої ухвали слідчого судді. У такому клопотанні, крім відомостей, зазначених у ст. 248 КПК України, слідчий, прокурор мають, поряд із викладенням результатів проведення негласної слідчої (розшукової) дії, навести відомості, які дають достатні підстави вважати, що продовження проведення негласної

слідчої (розшукової) дії дасть змогу додатково зібрати інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

У кожному конкретному випадку під час визначення строку проведення негласної слідчої (розшукової) дії або його продовження доцільно керуватися положеннями ч.ч. 1 та 4 ст. 249 КПК України про те, що:

– строк дії ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії не може перевищувати двох місяців;

– такий строк не має перевищувати фактичний максимальний строк досудового розслідування, який залишився на момент ухвалення відповідного процесуального рішення;

– загальний строк, протягом якого в одному кримінальному провадженні може тривати проведення негласної слідчої (розшукової) дії, дозвіл, який дає слідчий суддя, не може перевищувати максимальні строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК України.

Строк проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений (ч. 5 ст. 246 КПК України):

– прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням, – до вісімнадцяти місяців;

– керівником органу досудового розслідування, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його або слідчого рішенням, – до шести місяців;

– начальником головного, самостійного управління, департаменту апарату Національної поліції, територіальних органів Національної поліції та його відокремлених підрозділів, Центрального управління Служби безпеки України, керівником відповідного підрозділу Національного антикорупційного бюро України, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Державної кримінально-виконавчої служби України, регіонального органу Служби безпеки України в межах компетенції, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до дванадцяти місяців;

– Головою Національної поліції, Головою Служби безпеки України, Директором Національного антикорупційного бюро України, Директором Бюро економічної безпеки України, Директором Державного бюро розслідувань, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за рішенням слідчого, – до вісімнадцяти місяців;

– слідчим суддею, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням у порядку, передбаченому ст. 249 КПК України.

Необхідно також зауважити, що, відповідно до ст. 247 КПК України, під слідчим суддею в Главі 21 КПК України розуміється голова або визначений ним інший суддя Апеляційного суду АРК, областей, міста Києва і Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого

знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду. Слідчі судді місцевих судів не правомочні давати дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Розгляд клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо суддів, працівників суду та правоохоронних органів та/або у приміщеннях судових і правоохоронних органів, який віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, може здійснюватися слідчим суддею Апеляційного суду АРК, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя поза межами територіальної юрисдикції органу досудового розслідування, який здійснює досудове розслідування. У такому разі слідчий, прокурор звертаються з клопотаннями про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій до слідчого судді апеляційного суду, найбільш територіально наближеного до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування.

Порядок розгляду слідчим суддею клопотань про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії визначений ст. 248 КПК України. Зміст клопотання визначений у ч. 2 ст. 248 КПК України.

До клопотання слідчого, прокурора додається витяг із ЄРДР щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання.

У разі, коли прокурор відмовляє у погодженні клопотання слідчого до слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, слідчий, відповідно до ч. 3 ст. 40 КПК України, має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питань, порушених у ньому, перед прокурором вищого рівня, звертаючись до нього про погодження клопотання до слідчого судді про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, який протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні. У такому клопотанні керівник органу досудового розслідування має обов'язково врахувати підстави, через які прокурор відмовив у погодженні попереднього клопотання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Слідчий суддя протягом шести годин із моменту отримання клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії зобов'язаний розглянути це клопотання за участю особи, яка подала це клопотання (ч. 1 ст. 248 КПК України). За необхідності слідчий суддя вивчає матеріали кримінального провадження та вислуховує суб'єкта внесення клопотання. Обсяги надання матеріалів кримінального

провадження визначаються слідчим суддею. Невиконання законних вимог слідчого судді про надання йому матеріалів кримінального провадження, що обґрунтовують клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, може бути підставою для відмови в задоволенні такого клопотання.

Слідчий суддя під час розгляду клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії може постановити відповідну ухвалу, якщо ним будуть встановлені достатні підстави вважати, що вчинений злочин є відповідної тяжкості та під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або сукупно з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин.

Ухвала слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії має відповідати загальним вимогам до судових рішень, передбачених КПК України, а також містить відомості про:

- прокурора, слідчого, який звернувся з клопотанням;
- злочин, у зв'язку із досудовим розслідуванням якого постановляється ухвала;
- особу (осіб), місце або річ, щодо яких необхідно провести негласну слідчу (розшукову) дію;
- вид негласної слідчої (розшукової) дії та відомості залежно від виду негласної слідчої дії про ідентифікаційні ознаки, які дадуть змогу унікально ідентифікувати абонента спостереження, телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання тощо;
- строк дії ухвали.

За результатами розгляду такого клопотання слідчий суддя може постановити ухвалу і про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, і про відмову в такому дозволі. Останнє, відповідно до ч. 5 ст. 248 КПК України, не є перешкодою для звернення до нього з новим клопотанням, але в новому клопотанні мають бути враховані підстави, через які слідчий суддя раніше відмовив у наданні дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії може бути винесена у випадках, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК України. Слідчий є самостійним в обранні негласної слідчої (розшукової) дії, яку він вважає за необхідне провести за наявності достатніх підстав для її проведення, що наведені у відповідних статтях Глави 21 КПК України. Таке рішення у вигляді постанови слідчого, згідно з ч. 1 ст. 250 КПК України, має бути письмово узгоджене ним із прокурором, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням.

Прокурор може, за наявності, передбачених Главою 21 КПК України, підстав, самостійно винести постанову про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, виконання якої доручити слідчому, органу досудового розслідування, оперативному підрозділу, з огляду на положення п.п. 4, 5 ст. 36, ст. 41 КПК України та особливостей порядку і тактики проведення певної негласної слідчої (розшукової) дії.

Слідчий, прокурор, які прийняли рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії, несуть повну відповідальність за її законне та своєчасне проведення. Уповноважені посадові особи оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України, які за дорученням слідчого або прокурора проводять негласну слідчу (розшукову) дію, також несуть відповідальність за законність та своєчасність її проведення.

Кожна постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії в кримінальному провадженні, відповідно до положень ч. 6 ст. 110 КПК України, виготовляється на офіційному бланку та засвідчується підписом особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, та, згідно зі ст. 251 КПК України, має містити:

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- правову кваліфікацію злочину із зазначенням статті (частини статті) КК України;
- відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводиться негласна слідча (розшукова) дія;
- початок, тривалість і мету негласної слідчої (розшукової) дії;
- відомості про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію;
- обґрунтування прийнятої постанови, разом обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб;
- вказівку на вид негласної слідчої (розшукової) дії, що проводиться.

У випадках, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК України, слідчий, за узгодженням із прокурором, або прокурор у своїй постанові, поряд із відомостями, що наведені у ст. 251 КПК України, повинен розкрити зміст ситуації, що виникла, яка вимагає невідкладного проведення негласної слідчої (розшукової) дії з метою врятування життя людей та запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передба-

ченого розділами I, II, VI, VII (ст.ст. 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК України. Кожна постанова слідчого, прокурора про проведення негласної слідчої (розшукової) дії має бути мотивованою, тобто із наведенням доводів, що обґрунтовують ухвалення цього рішення, містити точні відомості про особу (осіб), місце або річ, щодо яких проводитиметься негласна слідча (розшукова) дія, та про особу (осіб), яка буде проводити негласну слідчу (розшукову) дію.

Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, встановленим ст.ст. 103–107, 252, 273 КПК України, а в ході проведення зняття інформації з електронних комунікаційних мереж і зняття інформації з електронних інформаційних систем ще і положенням ст. 265 КПК України. Протоколювання є основною формою фіксації ходу та результатів проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Загальні вимоги до структури та змісту протоколу негласної слідчої (розшукової) дії містяться у ч. 3 ст. 104 КПК України, відповідно до яких він повинен складатися з:

- 1) вступної частини, яка має містити відомості про:*
 - місце, час проведення та назву процесуальної дії;
 - особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада);
 - усіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання);
 - інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, які застосовуються у разі проведення процесуальної дії, умови та порядок їх використання;
- 2) описової частини, яка має містити відомості про:*
 - послідовність дій;
 - отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, заразом виявлені та/або надані речі та документи;
- 3) заключної частини, яка повинна містити відомості про:*
 - вилучені речі й документи та спосіб їх ідентифікації;
 - спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу;
 - зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

У вступній частині протоколу негласної слідчої (розшукової) дії додатково має бути зазначене відповідне рішення про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Особливості умов і порядку проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій можуть вимагати:

– забезпечення конфіденційності даних про осіб, які проводили негласну слідчу (розшукову) дію або були залучені до її проведення. Порядок застосування таких заходів забезпечення конфіденційності щодо наведених осіб, визначається відповідними нормативно-правовими актами України;

– складання протоколів за результатами проміжних етапів їх проведення.

Наприклад, коли під час проведення довготривалих негласних слідчих (розшукових) дій особи, які їх проводять, отримують фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження, зокрема, для прийняття процесуальних рішень щодо проведення інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, вони можуть скласти відповідний протокол без завершення цієї негласної слідчої (розшукової) дії (п. 3.4.2 Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженої наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України № 114/1042/516/936/1687/5 від 16.11.2012).

Додатками до протоколу можуть бути:

– спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
– письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;

– стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
– фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколу негласної слідчої (розшукової) дії мають бути належно виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні та/або вилученні таких додатків.

Відповідно до ч. 3 ст. 252 КПК України, протоколи негласних слідчих (розшукових) дій з додатками до них не пізніше ніж через 24 години після їх припинення мають бути передані прокуророві, що здійснює нагляд за дотриманням законів у ході проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, у межах якого були проведені ці негласні слідчі (розшукові) дії.

Протоколи негласних слідчих (розшукових) дій і додатки до них, відповідно до ст. 256 КПК України можуть бути використані в

доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій в ході досудового розслідування.

З огляду на положення ст. 256, а також ст.ст. 84–89, 91, 94 і 252 КПК України, головною умовою використання в доказуванні результатів конкретних негласних слідчих (розшукових) дій є визнання внаслідок їх перевірки і оцінки слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом процесуальними джерелами доказів.

Така перевірка й оцінка полягає у:

– перевірі й оцінці протоколу кожної негласної слідчої (розшукової) дії, що включають вивчення відомостей, що містяться в протоколі, цілісності упаковки додатків до нього, перевірку самого носія інформації на предмет наявності в протоколі підчищень, вставок, поправок, або обумовлені такі вставки і поправки в протоколі, або підписаний протокол усіма особами, що брали участь у цій негласній слідчій (розшуковій) дії, в порівнянні відомостей, що містяться в протоколі негласної слідчої (розшукової) дії та в додатках до нього з іншими доказами, зібраними в ході кримінального провадження;

– перевірі результатів негласної слідчої (розшукової) дії шляхом проведення інших гласних і негласних слідчих (розшукових) дій і зіставленні їх результатів. Із огляду на це, ч.ч. 2 і 3 ст. 256 КПК України містять найважливіші положення, що надають можливість у разі потреби допитати як свідків осіб, які проводили або брали участь у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій, зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб і застосуванням до них заходів забезпечення їх безпеки, а також допитати осіб щодо дій і контактів яких проводилися такі дії.

При визначенні допустимості використання в доказуванні результатів негласних слідчих (розшукових) дій потрібно враховувати рішення Верховного Суду, які постановлялися з таких питань:

– визнання протоколів негласних слідчих (розшукових) дій недопустимими доказами з мотивів невідкриття процесуальних документів, якими санкціонували їх проведення (постанова Великої палати ВС від 16 жовтня 2019 року у справі № 640/6847/15-к; постанова ВС від 12 квітня 2020 року у справі № 48/3070/15-к (запровадження № 51-682км 18; постанова ВС від 24 червня 2020 року у справі № 541/2803/16-к (впровадження № 51-1371 к));

– негласна слідча (розшукова) дія, проведена до постанови ухвали слідчого суду про надання дозволу на проведення таких дій за результатами, передбачених ч. 1 ст. 250 КПК України (постанова ВС від 10 жовтня 2019 року у справі № 593/1248/16-к (впровадження № 51-8640км18));

– проведення співробітниками оперативного підрозділу негласної слідчої (розшукової) дії без доручення на те слідчого, прокурора (постанова ВС від 18 грудня 2019 року у справі № 588/1199/16-к (впровадження № 51-3127км19));

– складання протоколу про проведення негласної слідчої (розшукової) дії оперативним співробітником на виконання доручення слідчого, прокурора (постанова ВС від 08 липня 2020 року у справі № 373/2562/15-к (впровадження № 51-2218 км20));

– відсутності у протоколі негласної слідчої (розшукової) дії характеристик використовуваних технічних засобів, визначення оригіналу та копії електронного документа як доказу у кримінальному провадженні (постанова ВС від 20 травня 2020 року у справі № 585/1899/17);

– неточності протоколу про проведення слідчої дії, яка відбулася в межах дозволу (постанова ВС від 18 грудня 2019 року у справі № 675/1046/18 (провадження № 51-3942км19));

– проведення контролю за вчиненням злочину (постанова ВС від 08 квітня 2020 року у справі № 164/104/18 (запровадження № 51-10414км18));

– критеріїв відмежування провокації від допустимої поведінки співробітників правоохоронних органів (постанова ВС від 06 березня 2018 року у справі № 727/6661/15-к; постанова ВС від 13 січня 2021 року у справі № 663/2885/17 (постанова ВС від 20 травня 2020 року у справі № 295/1399/18 (запровадження № 51-5287км19); постанова ВС від 28 січня 2021 року у справі № 82/523/16-к (провадження № 51-1103 км20)).

Рішення про використання в кримінальному провадженні як доказів обвинувачення відомостей про факти, що містяться в протоколах негласних слідчих (розшукових) дій і в додатках до них, вилучені в ході їх проведення речі, документи приймає прокурор. Зберігання таких предметів забезпечується прокурором із дотриманням вимог ст. 100 КПК України або ним складається письмове доручення слідчому зі забезпечення їх збереження у порядку, передбаченому ст. 100 КПК України і Кабінетом Міністрів України.

Відомості про факти, що містяться в протоколах відповідних негласних слідчих (розшукових) дій і додатках до них, можуть покладатися в основу ухвалення різних процесуальних рішень (про проведення інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, про оголошення про підозру, звільнення від кримінальної відповідальності тощо) і після завершення кримінального провадження протоколи негласних слідчих (розшукових) дій і додатки до них, які прокурор планує використати в кримінальному провадженні, мають бути внесені в реєстр матеріалів досудового розслідування.

Кримінальним процесуальним законом у ст. 257 КПК України передбачена можливість використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій не лише в доказуванні у кримінальному провадженні, в межах якого вони були отримані, а і в інших кримінальних провадженнях. Основою для цього є наявність у протоколі негласної слідчої (розшукової) дії і додатках до нього інформації про ознаки кримінального правопорушення, яке не розслідується в цьому кримінальному провадженні.

Така інформація може бути використана в іншому кримінальному провадженні тільки на підставі ухвали слідчого судді, яка виноситься за відповідним клопотанням прокурора у порядку ст. 248 КПК України.

Перед направленням такого клопотання прокурор повинен з'ясувати, чи зареєстровано в ЄРДР або ні досудове розслідування кримінального правопорушення, відомості про яке виявлені в ході проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Відомості про наявність або відсутність зареєстрованого досудового розслідування відображаються в клопотанні до слідчого судді.

Прокурор, отримавши ухвалу слідчого судді про дозвіл використати інформацію, отриману в разі проведення негласної слідчої (розшукової) дії в іншому кримінальному провадженні, у разі, коли таке провадження не розпочато, вносить відповідні відомості в ЄРДР, доручає органу досудового розслідування проведення досудового розслідування і направляє йому ухвалу слідчого судді та відповідні матеріали проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Якщо таке досудове розслідування проводиться і процесуальний контроль його здійснює інший прокурор, то прокурор, що отримав ухвалу слідчого судді про дозвіл на використання інформації, отриманої під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії в іншому кримінальному провадженні, передає його разом із матеріалами негласної слідчої (розшукової) дії цьому прокуророві.

У результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути отримані відомості, речі й документи, які в подальшій їх оцінці прокурором можуть бути визначені ним як ті, що не можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні. В цьому разі, відповідно до ст. 255 КПК України, прокурор зобов'язаний забезпечити знищення цих матеріалів, про що складає відповідну постанову з визначенням осіб, яким доручається її виконання.

Така постанова підлягає негайному виконанню під контролем прокурора. За результатами знищення речей, документів складається протокол із дотриманням вимог ст.ст. 104, 106 КПК України. Законом забороняється знищення речей, документів, отриманих унаслідок

проведення негласних слідчих (розшукових) дій, якщо їх власник може бути зацікавлений в їх поверненні.

Про наявність таких речей або документів прокурор зобов'язаний письмово повідомити їх власника з метою з'ясування його бажання отримати ці речі або документи. Про повернення документів і речей їх власникові складається розписка. Допустимість таких дій і час їх здійснення визначаються прокурором з урахуванням необхідності забезпечення прав і законних інтересів осіб, а також попередження спричинення збитку для кримінального провадження.

КПК України у ст.ст. 253, 254, 290 містить нормативно-правову регламентацію порядку відкриття факту проведення негласних слідчих (розшукових) дій і ознайомлення з його результатами в процесі ознайомлення підозрюваного, його захисника, потерпілого з матеріалами кримінального провадження, а також осіб, чії конституційні права були тимчасово обмежені в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Особливість ознайомлення осіб із протоколами негласних слідчих (розшукових) дій і додатками до них полягає в тому, що ці особи попереджаються про кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 387 КК України за розголошення відомостей про факт, методи проведення негласних слідчих (розшукових) дій, осіб, які їх проводили, інформацію, отриману внаслідок їх проведення. Також не допускається виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій і додатків до них.

16.2 Характеристика окремих негласних слідчих (розшукових) дій

16.2.1 Втручання у приватне спілкування

Втручання у приватне спілкування полягає в отриманні доступу до інформації, що передається та зберігається під час приватного спілкування між особами, без їх відома, шляхом аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України), арешту (ст. 261 КПК України), огляду і виїмки кореспонденції (ст. 262 КПК України), зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) та зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України).

Спілкування є приватним, якщо під час нього інформація передається та зберігається за таких фізичних та юридичних умов, за яких учасники спілкування можуть розраховувати на захист інформації від втручання інших осіб. Фізичними умовами, що можуть забезпечувати

захист від втручання в спілкування, є обрані особами місце та час його здійснення, форма спілкування (вербальна, конклюдентна, письмова, графічна), форма обміну інформацією (безпосередня або опосередкована (листами, бандеролями, посылками, поштовими контейнерами, переказами, телеграмами, іншими матеріальними носіями передавання інформації між особами)), технічні засоби проводового та безпроводового зв'язку та засоби писемності, створення графічних зображень, кодування інформації та її збереження тощо. Юридичними умовами, що забезпечують приватність спілкування, є гарантоване приписами Конституції України та інших нормативно-правових актів право будь-якої особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в її особисте та сімейне життя та можливість обмеження цих прав лише за рішенням суду (ст.ст. 31, 32 Конституції України, п. 7 ч. 1 ст. 7, ст.ст. 14, 15, ч.ч. 1, 5 ст. 258, ст.ст. 260, 261, 263, 264 КПК України, ст. 9 Закону України «Про телекомунікації», ст. 6 Закону України «Про поштовий зв'язок»), та укладення угоди між особою та юридичною особою, яка надає послуги телекомунікаційного, поштового зв'язку на території України для забезпечення її приватного спілкування.

Підставами, достатніми для втручання у приватне спілкування, є:

– фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, що розмови особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування, поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй, певна електронна інформаційна система можуть містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі та документи, що мають суттєве значення для досудового розслідування;

– можливість отримання відомостей про зміст приватного спілкування тільки шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що включають втручання у приватне спілкування.

Ч. 2 ст. 258 КПК України зобов'язує прокурора, слідчого за погодженням із прокурором, у разі встановлення ними наявності цих підстав, звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування у порядку, передбаченому ст.ст. 246, 248, 249 КПК України.

Тільки ухвала слідчого судді про дозвіл на втручання у приватне спілкування є юридичною підставою його проведення слідчим або за його дорученням оперативним підрозділом.

Ч. 5 ст. 258 КПК України заборонений будь-який різновид втручання у приватне спілкування, що вказаний у ч. 4 цієї статті, якщо в ньому, з одного боку, беруть участь захисник або священнослужитель, а з іншого – підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданій.

Протягом часу проведення втручання в приватне спілкування за допомогою технічних засобів фіксується значний об'єм інформації, який потребує свого опрацювання та визначення – які саме відомості мають доказове значення, а які ні. Таке опрацювання та визначення здійснюється слідчим у ході дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів, у порядку, передбаченому ст. 266 КПК України, про що складається протокол. На виконання вимог ч. 3 ст. 252 КПК України слідчий протягом двадцяти чотирьох годин передає його прокурору для прийняття ним рішення про використання як доказ інформації, отриманої внаслідок втручання в приватне спілкування, загалом або певного її фрагмента.

Для забезпечення безпосереднього дослідження судом інформації, отриманої під час втручання в приватне спілкування, оцінки її доказового значення ст. 259 КПК України передбачає обов'язок прокурора зберегти всю інформацію, незалежно від того, чи вся зафіксована на технічному носії інформація визначена прокурором для використання як доказ, чи тільки її певний фрагмент. Збереження інформації, отриманої внаслідок втручання у приватне спілкування, забезпечується прокурором із дотриманням вимог ст. 100 КПК України або ним складається доручення слідчому щодо забезпечення збереження цієї інформації у порядку, визначеному ст. 100 КПК України та Кабінетом Міністрів України.

Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) як різновид втручання у приватне спілкування полягає в отриманні без відома конкретної особи аудіо- або аудіо- та відеозапису її розмов або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо, що можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Відмінність аудіо-, відеоконтролю особи від спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) та аудіо-, відео- контролю місця (ст. 270 КПК України) полягає у використанні аудіо-, відео-записувальних пристроїв, установлених у середині публічно недоступних місць, для фіксації поведінки особи.

Проведенню аудіо-, відеоконтролю особи в середині публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи завжди передують обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи, внаслідок таємного проникнення до яких встановлюються технічні засоби аудіо-, відеоконтролю особи (п. 5 ч. 1 ст. 267 КПК України). Тому в разі отримання слідчим (прокурором) фактичних даних, що розмови конкретної особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю та перебуванням у середині публічно недоступних місць,

житла або іншого володіння особи, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування, та за неможливості отримати ці відомості іншим шляхом, окрім як проведенням цієї негласної слідчої (розшукової) дії, слідчий (прокурор) складає окремі клопотання, узгоджені з прокурором, до слідчого судді про дозвіл на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи та про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю особи в середині цих місць.

Порядок і тактика проведення аудіо-, відеоконтролю особи, що визначені законодавством України, зумовлюють доцільність, після отримання ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, її письмового доручення слідчим у порядку п. 2 ч. 2 ст.ст. 40, 41, ч. 6 ст. 246 КПК України оперативному підрозділу, уповноваженому на проведення оперативно-технічних заходів.

Посадова особа уповноваженого оперативного підрозділу правоохоронного органу, якій доручено аудіо-, відеоконтроль особи, негайно після завершення цієї негласної слідчої (розшукової) дії повідомляє про це слідчого та надає йому для дослідження інформацію, отриману в разі застосування технічних засобів. Слідчий, а в разі необхідності за участю спеціаліста, відповідно до вимог ст. 266 КПК України вивчає зміст отриманої інформації, про що складає протокол. У цьому протоколі він, зокрема, описує технічні носії інформації, технічні засоби, за допомогою яких була відтворена наявна на них інформація, результати дослідження наданої інформації, у разі виявлення інформації, що має значення для досудового розслідування, відтворює її в повному обсязі зі зазначенням змісту розмови осіб або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю. Протокол про проведення дослідження інформації, отриманої в разі застосування технічних засобів, не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення аудіо-, відеоконтролю особи передається прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК України).

Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) полягає у затриманні установою зв'язку відправлення кореспонденції особи (листів усіх видів, бандеролей, посилок, поштових контейнерів, переказів, телеграм, інших матеріальних носіїв передання інформації між особами) без її відома на підставі ухвали слідчого судді.

Фактичними підставами для порушення слідчим клопотання про надання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію є отримані під час кримінального провадження відомості, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового

розслідування, або речі та документи, що є джерелами відомостей, які мають суттєве значення для розслідування.

У клопотанні узгодженому з прокурором до слідчого судді про дозвіл на накладення арешту на кореспонденцію поряд із зазначенням відомостей, що перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК України, слідчий повинен звернутися до слідчого судді не тільки щодо надання дозволу на накладення арешту на кореспонденцію конкретної особи у певній установі зв'язку протягом необхідного для успішного проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії строку, а й щодо зобов'язання керівника цієї установи здійснювати контроль і затримувати кореспонденцію особи і протягом доби повідомляти про це слідчого та надання слідчим суддею дозволу слідчому в разі затримання кореспонденції, що містить відомості, які мають значення для досудового розслідування, провести її огляд та виїмку, а за необхідності зняти з неї копії та отримати зразки з відповідних відправлень.

Надання слідчим суддею дозволу на накладення арешту на кореспонденцію дає слідчому право провести інші негласні слідчі (розшукові) дії – огляд і виїмку цієї кореспонденції (ст. 262 КПК України).

Факт накладення арешту на конкретне поштово-телеграфне відправлення отримує свою фіксацію у протоколі затримання кореспонденції, який складається слідчим в установі зв'язку за участю представника цієї установи, відповідно до вимог ст.ст. 104–107, 252, ч. 1 та 4 ст. 262 КПК України, з обов'язковим описанням усієї затриманої кореспонденції та способу забезпечення її збереження.

У разі закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважається скасованим і затримана в установі зв'язку кореспонденція, яка не була вилучена слідчим, підлягає негайному відправленню адресату.

Огляд кореспонденції (ст. 262 КПК України) проводиться слідчим на підставі ухвали слідчого судді про накладення арешту, огляд та виїмку кореспонденції конкретної особи та отриманих від керівника установи зв'язку відомостей про її надходження та затримання. Слідчий, прибувши до установи зв'язку, ознайомлюється зі затриманою поштово-телеграфною кореспонденцією та складає протокол затримання кореспонденції для проведення її огляду та вирішення питання про необхідність її виїмки. Рішення про проведення огляду конкретної затриманої кореспонденції приймається слідчим і не потребує винесення ним відповідної постанови. Обов'язковим учасником такого огляду є представник установи зв'язку, в необхідних випадках – спеціаліст (наприклад, для забезпечення безпеки учасників огляду під час розкриття і безпосереднього огляду конвертів, бандеролей, посилок, що можуть

містити сильнодіючі отруйні, вибухові речовини, пристрої тощо, для з'ясування змісту тексту листа, надісланого із-за кордону, надання допомоги слідчому в знятті копій або отримання зразків об'єктів, що пересилаються, нанесення на виявлені речі та документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю тощо). Огляду в присутності зазначених осіб підлягає вся затримана в установі зв'язку кореспонденція особи. Під час такого огляду слідчий може прийняти рішення про:

- відкриття цієї кореспонденції, зняття з неї копій або отримання зразків із відповідних відправлень без вилучення їх вмісту, з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію та її огляду;

- нанесення на виявлені речі та документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, для забезпечення проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій;

- заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих або заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги тощо.

Факт проведення перелічених дій обов'язково описується у протоколі огляду затриманої кореспонденції.

Огляд затриманої кореспонденції проводиться в установі зв'язку за загальними правилами проведення огляду. В разі невиявлення за результатами проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії речей або документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий повинен забезпечити таке їх упакування, що не викликає в особи підозр щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій з її кореспонденцією, щоб не завдати шкоди досудовому розслідуванню. Тому, якщо слідчий приймає рішення про відкриття затриманої кореспонденції, ця дія має завжди проводитися із застосуванням способів та засобів, що забезпечують упакування кореспонденції та розташування її вмісту відповідно до оригінального. Якщо забезпечити первинне упакування оглянутої кореспонденції є неможливим, а її відправлення адресату завдасть шкоду кримінальному провадженню, вона може бути вилученою та збереженою до прийняття рішення прокурором про її повернення адресату в порядку та на підставах, передбачених ст. 255 КПК України.

Підставами для проведення виїмки, затриманої в установі зв'язку кореспонденції, є:

- наявність в ухвалі слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію дозволу на проведення її виїмки під час встановлення в ній відомостей про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речей і документів, що мають суттєве значення для досудового розслідування;

– фактичне встановлення слідчим, за результатами проведення огляду затриманої кореспонденції, що конкретне поштово-телеграфне відправлення містить відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі та документи, що мають суттєве значення для досудового розслідування, і що зняття з них копій або їх фотографування, проведення відеозапису вмісту або отримання зразків із цих відправлень не може забезпечити встановлення відомостей, які мають значення для досудового розслідування.

У разі встановлення за результатами огляду затриманої кореспонденції відсутності у ній речей або документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку представнику установи зв'язку, який брав участь у проведенні огляду, про вручення цієї кореспонденції адресату, про що зазначається у протоколі огляду затриманої кореспонденції.

Виїмка кореспонденції проводиться слідчим за участю представника установи зв'язку, в якій була затримана ця кореспонденція, про що складається протокол.

Протоколи затримання кореспонденції, її огляду та виїмки складаються слідчим за результатами проведення кожної із цих дій згідно з вимогами ст.ст. 104–107, 252, ч.ч. 1 та 4 ст. 262 КПК України. У протоколах обов'язково зазначається, які саме відправлення були затримані, оглянуті, їх зовнішній вигляд, внутрішній вміст, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії або отримано зразки, а також про проведення інших дій, передбачених ч. 2 ст. 262 КПК України.

Протоколи затримання кореспонденції, її огляду та виїмки не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цих негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК України) для його ознайомлення з результатами їх проведення, вжиття ним заходів щодо збереження вилученої кореспонденції, які він планує використовувати в кримінальному провадженні (ч. 4 ст. 252 КПК України).

Ч. 5 ст. 262 КПК України установлює обов'язок керівників і працівників установ зв'язку, які беруть участь у проведенні конкретних негласних слідчих (розшукових) дій, сприяти їх проведенню та не розголошувати факт їх проведення або отриману інформацію, про що їх попереджає слідчий на початку проведення, передбачених ст.ст. 261, 262 КПК України негласних слідчих (розшукових) дій.

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України) є різновидом втручання у приватне спілкування, під час якого за допомогою спеціальних технічних засобів уповноваженими

оперативно-технічними підрозділами органів внутрішніх справ та органів безпеки на підставі ухвали слідчого судді та за дорученням слідчого проводиться спостереження, відбір, фіксація змісту інформації, яка передається особою, а також одержання, перетворення і фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку, без відома осіб, що використовують засоби телекомунікації, для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Для проведення зняття інформації з електронних комунікаційних мереж слідчий під час досудового розслідування шляхом проведення тимчасового доступу до документів оператора телекомунікацій, у порядку, передбаченому Главою 15 КПК України, має встановити ідентифікаційні ознаки, які дають змогу унікально ідентифікувати:

- абонента спостереження (споживача комунікаційних послуг), тобто його абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в комунікаційній мережі);

- транспортну телекомунікаційну мережу, тобто який оператор електронних комунікацій має право на технічне обслуговування та експлуатацію комунікаційної мережі, якій належить номер абонента спостереження;

- кінцеве обладнання – його ідентифікатор для розпізнання в телекомунікаційній мережі, який надав цьому кінцевому обладнанню виробник (наприклад, код IMEI мобільного телефону, USB-модему) або адресу точки підключення кінцевого обладнання для публічних фіксованих проводових мереж телекомунікацій.

Підставами для проведення зняття інформації з електронних комунікаційних мереж є відомості, що особа, користуючись засобами телекомунікації, передає та отримує інформацію, яка має значення для досудового розслідування.

У клопотанні слідчого, узгодженому з прокурором, про дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поряд із зазначенням відомостей, що перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК України, додатково мають бути вказані ідентифікаційні ознаки, які дають змогу унікально ідентифікувати абонента спостереження, комунікаційну мережу, кінцеве обладнання, на якому може здійснюватися втручання у приватне спілкування.

Отримавши ухвалу слідчого судді про дозвіл на зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, слідчий письмово, у порядку п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246, ч. 4 ст. 263 КПК України, доручає оперативному підрозділу уповноваженому на проведення оперативно-технічних заходів проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) полягає у здійсненні на підставі ухвали слідчого судді пошуку, виявлення і фіксації відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частинах, доступ до яких обмежений власником, володільцем або утримувачем системи розміщення її у публічно недоступному місці, житлі або іншому володінні особи або логічним захистом доступу, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача.

Під електронною інформаційною системою у цій статті розуміється сукупність електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), периферійного обладнання та програмного забезпечення, призначених для автоматизації прийому, зберігання, обробки, пошуку і видачі інформації споживачам.

За своєю архітектурою електронні інформаційні системи можуть бути і локальними, в яких усі їх компоненти (база даних, система управління базою даних, клієнтське програмне забезпечення) знаходяться на одному комп'ютері, і розподіленими, в яких компоненти розподілені по декількох комп'ютерах.

Розподілені електронні інформаційні системи, своєю чергою, розділяють на файл-серверні інформаційні системи (в них база даних знаходиться на файловому сервері, а система управління базою даних та клієнтське програмне забезпечення – на робочих станціях) та клієнт-серверні інформаційні системи (в них база даних та система управління базою даних знаходяться на сервері, а на робочих станціях знаходиться клієнтське програмне забезпечення).

І локальні, і розподілені електронні інформаційні системи можуть бути відкритими для громадян і закритими, тобто доступ до яких обмежений їх власником, володільцем або утримувачем шляхом розміщення файлових серверів та робочих станцій інформаційної системи в публічно недоступних місцях, житлі або іншому володінні особи та встановленням систем логічного захисту доступу до електронної інформаційної системи з робочих станцій локальної мережі підприємства, установи, організації тощо, або з робочих станцій, зв'язаних із файловим сервером через мережу Інтернет.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин можливе без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту. Варто зауважити, що у випадках, коли під час досудового розслідування встановлюється, що файловий сервер електронної інформаційної системи встановлений у публічно недоступному місці, житлі або іншому володінні особи, але доступ

до баз даних, розміщених на ньому незахищений системами логічного захисту доступу і можливий з робочих станцій, розташованих поза межами місць розміщення файлових серверів електронної інформаційної системи, зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частин також можливе без дозволу слідчого судді. У цій ситуації складається тільки протокол зняття інформації з електронних інформаційних систем із відповідними додатками до нього з дотриманням вимог ст.ст. 104–107, 252 та 265 КПК України.

Підставами для проведення зняття інформації з електронних інформаційних систем є відомості, що в електронній інформаційній системі або її частині наявна інформація, що має значення для досудового розслідування.

У клопотанні слідчого, узгодженому з прокурором, про дозвіл на зняття інформації з електронних інформаційних систем поряд із зазначенням відомостей, що перелічені у ч. 2 ст. 248 КПК України, додатково мають бути вказані ідентифікаційні ознаки електронної інформаційної системи (найменування електронної інформаційної системи, фізичну адресу розташування її файлових серверів та робочих станцій або електронну адресу в мережі Інтернет, її власник, володілець або утримувач) та спосіб, яким обмежений доступ до неї.

Отримавши ухвалу слідчого судді про дозвіл на зняття інформації з електронної інформаційної системи, слідчий письмово, у порядку п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України доручає оперативному підрозділу, уповноваженому на проведення оперативно-технічних заходів, проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

16.2.2 Дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів

Дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів (ст. 266 КПК України), є негласною слідчою (розшуковою) дією, під час якої слідчий ознайомлюється у повному обсязі з відомостями, що містяться на носіях технічної інформації, які отримані під час проведення інших негласних слідчих (розшукових) дій, з метою виявлення відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду. Дослідження інформації, отриманої у разі застосування технічних засобів, може бути складовою таких негласних слідчих (розшукових) дій, як зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) тощо, коли вивчення змісту

отриманої інформації здійснюється безпосередньо під час їх проведення слідчим, що отримує відповідне відображення у протоколі цих негласних слідчих (розшукових) дій. Однак незавжди слідчий, з огляду на особливості порядку та тактики проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, має можливість їх проводити та доручає їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам у порядку ч. 1 п. 3 ст. 40, ч. 1 ст. 41 КПК України. Саме у цих випадках слідчий, після завершення проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії та отримання технічних носіїв інформації від оперативних підрозділів, яким доручено її проведення, на підставі ч. 1 ст. 266 КПК України із дотриманням правил секретного діловодства ознайомлюється повністю з відомостями, що містяться на цих технічних носіях інформації.

Рішення про проведення дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, приймає слідчий. Підставою для його прийняття є отримання за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій інформації із застосуванням технічних засобів, у якій можуть міститися відомості, що мають значення для досудового розслідування.

У разі потреби слідчого в консультативній або технічній допомозі, яка сприятиме оцінці змісту відомостей, що зафіксовані на технічних носіях інформації, він може залучити для участі в проведенні такого дослідження відповідного спеціаліста.

За результатами проведення дослідження інформації, отриманої під час застосування технічних засобів, слідчим із дотриманням вимог ст.ст. 104–107, 252, 266 КПК України складається протокол з необхідними додатками до нього. В цьому протоколі він, зокрема, описує технічні носії інформації, технічні засоби, за допомогою яких відтворена наявна на них інформація, результати дослідження наданої інформації, у разі виявлення інформації, що має значення для досудового розслідування, відтворює її в повному обсязі зі зазначенням змісту розмови осіб або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних із її діяльністю тощо. Протокол про проведення дослідження інформації, отриманої у разі застосування технічних засобів не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення завершення цієї негласної слідчої (розшукової) дії передається прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК України).

Первинні носії інформації, отриманої у разі застосування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також технічні засоби, за допомогою яких вона отримана, мають зберігатися до набрання законної сили вироком суду. Їх збереження забезпечується прокурором із дотриманням вимог ст. 100 КПК України та у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, або ним складається доручення слідчому

або оперативному підрозділу, якому доручено проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії щодо забезпечення збереження первинних носіїв отриманої інформації та застосованих для її отримання технічних засобів.

Варто зазначити, що збереженню підлягають усі носії первинної інформації, отриманої у разі застосування технічних засобів, незалежно від того, чи виявлені на цих носіях за результатами дослідження слідчим первинної інформації відомості, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, або ні.

У разі виникнення питань щодо змісту носіїв первинної інформації, технічних можливостей її отримання у разі застосування конкретних технічних засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, для з'ясування яких необхідні спеціальні знання, носії інформації та технічні засоби, за допомогою яких отримано інформацію, можуть бути предметом дослідження відповідних спеціалістів або експертів у порядку, передбаченому КПК України.

16.2.3 Обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи

Обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) закон визначає як негласну слідчу (розшукову) дію, яка полягає у таємному проникненні, разом із використанням технічних засобів, до публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи з метою:

- виявлення і фіксації слідів учинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування;
- виготовлення копій або зразків зазначених речей і документів;
- виявлення та вилучення зразків для дослідження під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину;
- виявлення осіб, які розшукуються;
- встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи.

З огляду на визначення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, вона охоплює дії, які або дають змогу зібрати відомості, речі та документи, які мають значення для досудового розслідування, або дії, без проведення яких є неможливим проведення аудіо-, відеоконтролю особи (ст. 260 КПК України) всередині публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи.

Місяцями проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії є:

– публічно недоступне місце – це місце, до якого неможливо ввійти або в якому неможливо перебувати на правових підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб (наприклад, приміщення або ділянка місцевості підприємств, установ, організації тощо) (ч. 2 ст. 267 КПК України);

– житло особи, під яким, відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК України, розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному або тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові такого приміщення. Тобто до житла належать: а) особистий будинок з усіма приміщеннями, які призначені для постійного або тимчасового проживання в них, а також ті приміщення, які хоча й не призначені для постійного або тимчасового проживання в них, але є складовою будинку; б) будь-яке житлове приміщення, незалежно від форми власності, яке належить до житлового фонду і використовується для постійного або тимчасового проживання (будинок, квартира в будинку будь-якої форми власності, окрема кімната в квартирі тощо); в) будь-яке інше приміщення або забудова, які не належать до житлового фонду, але пристосовані для тимчасового проживання (дача, садовий будинок тощо);

– інше володіння особи – транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі або приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи (ч. 2 ст. 233 КПК України).

З огляду на те, що приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у зв'язку з відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних (ч. 3 ст. 267 КПК України), вони не є місцями проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Підставами для проведення обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи є відомості, що в конкретному публічно недоступному місці, житлі або іншому володінні особи можуть знаходитися сліди вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речі та документи або можуть бути виготовлені з них копії, або отримані зразки, особи, що розшукуються, за учинення цих злочинів, або особа, аудіо-та відеоконтроль розмов, звуків, рухів якої, дій, пов'язаних із її діяльністю, у цих місцях, може містити відомості, які мають значення для досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів.

За наявності хоча б однієї з перелічених підстав у випадках, коли іншим способом отримати ці відомості є неможливо, або по-іншому не

можна здійснити дії з виготовлення копій або зразків речей, документів або інших матеріальних об'єктів, виявити осіб, які розшукуються, або встановити технічні засоби аудіо-, відеоконтролю особи в публічно недоступному місці, житлі або іншому володінні особи, прокурор або слідчий вносить клопотання, узгоджене з прокурором, до слідчого судді про дозвіл на проведення обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи. Це клопотання має бути укладеним відповідно до вимог ч. 2 ст. 248 КПК України.

Ухвала про обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи має бути постановлена слідчим суддею у порядку, передбаченому ст.ст. 246, 248, 249 КПК України.

Специфіка методів та засобів обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи зумовлює необхідність, після отримання прокурором або слідчим ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії, її письмового доручення на підставі ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України уповноваженому оперативному підрозділу.

Посадова особа уповноваженого оперативного підрозділу, якій доручено обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи, складає протокол з описанням усіх виконаних дій та їх результатів, який протягом двадцяти чотирьох годин із моменту припинення цієї негласної слідчої (розшукової) дії передається прокурору (ч. 3 ст. 252 КПК України). Відомості про осіб, які проводили цю негласну слідчу (розшукову) дію, або були залучені до її проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки, можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством.

16.2.4 Установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу)

Ч. 1 ст. 268 КПК України дає можливість проведення негласної слідчої (розшукової) дії, спрямованої на ***установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу)*** (мобільного терміналу систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, тобто мобільного телефону, GSM, UMTS, HSDPA, WiMAX, LTE модемів, що забезпечують бездротовий доступ до мережі Інтернет, та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, радіовипромінювальних пристроїв, що

здійснюють передачу та прийом сигналів на певних радіочастотах, тощо), без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, що мають значення для кримінального провадження, а саме теперішнє місцезнаходження радіовипромінювальних (радіоелектронних) засобів.

Тобто проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії дає змогу вирішити розшукове завдання зі встановлення факту знаходження у певному місці та часі конкретної особи, якій належить та (або) знаходиться у користуванні радіоелектронний засіб та інший радіовипромінювальний пристрій, який працює на прийом-передачу радіосигналів.

В ухвалі слідчого судді про дозвіл на встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу повинні бути зазначені ідентифікаційні ознаки, які дадуть можливість унікально ідентифікувати абонента спостереження (для мережі електронних комунікацій – його абонентський номер (сукупність цифрових знаків для позначення (ідентифікації) кінцевого обладнання абонента в телекомунікаційній мережі), транспортну електронну комунікаційну мережу (назву оператора електронних комунікацій, який має право на технічне обслуговування та експлуатацію електронної комунікаційної мережі, якій належить номер абонента спостереження), кінцеве обладнання (його ідентифікатор для розпізнання в електронній комунікаційній мережі, який надав цьому кінцевому обладнанню виробник (наприклад, код IMEI мобільного телефона, USB-модема тощо)).

16.2.5 Спостереження за особою, річчю або місцем

Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) передбачає проведення негласного безпосереднього або опосередкованого (за допомогою технічних засобів відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів) візуального спостереження за особою, річчю або місцем для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, із ким ця особа контактує, або за певною річчю, або місцем у публічно доступних місцях.

Із урахуванням положень ч.ч. 2 та 3 ст. 267 КК України публічно доступне місце можна визначити як місце, до якого можна ввійти або в якому можна перебувати на законних підставах без отримання на це згоди власника, користувача або уповноважених ними осіб. Приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону (приміщення з примусового утримання осіб у

зв'язку з відбуттям покарання, затримання, взяттям під варту тощо), мають статус публічно доступних у разі проведення в них негласних слідчих (розшукових) дій.

16.2.6 Моніторинг банківських рахунків

Моніторинг банківських рахунків (ст. 269-1). Проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії відповідно до положень ст.ст. 246 та 269-1 можливе лише за кримінальним провадженням щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, які віднесені до підслідності Національного антикорупційного бюро України або Бюро економічної безпеки України. Сутність моніторингу банківських рахунків полягає в отриманні посадовою особою підрозділу детективів Національного антикорупційного бюро України або Бюро економічної безпеки України в поточному режимі від банку інформації про операції, що здійснюються на одному або декількох банківських рахунках. Надання такої інформації здійснюється на підставі ухвали слідчого судді про моніторинг банківських рахунків, порядок отримання якої передбачений ст.ст. 246, 248, 249 КПК України.

Підставами для ініціювання у клопотанні прокурора проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх даних, які обґрунтовують підозру, що особа здійснює злочинні дії з використанням конкретного банківського рахунку в банківській установі, що діє на території України, або неможливість по-іншому розшукати або ідентифікувати майно, що підлягає конфіскації або спеціальній конфіскації у кримінальних провадженнях, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України.

Слідчий суддя в ухвалі про моніторинг банківських рахунків повідомляє керівника банківської установи про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії і про відповідну кримінальну відповідальність. На підставі ухвали слідчого судді керівник банківської установи зобов'язаний письмово попередити всіх її працівників, залучених до моніторингу банківських рахунків, про обов'язок нерозголошення інформації про проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії і про відповідну кримінальну відповідальність.

Інформація про операції, що здійснюються на банківських рахунках, має доводитися до відома органу, який здійснює кримінальне провадження (Національне антикорупційне бюро України або Бюро економічної безпеки України) до виконання відповідної операції, а в разі

неможливості – негайно після її виконання. Результати моніторингу банківського рахунку фіксуються у протоколі, який складається відповідно до вимог КПК України посадовою особою підрозділу органу досудового розслідування, якій доручене прокурором її проведення.

16.2.7 Аудіо-, відеоконтроль місця

Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) передбачає отримання аудіо- або відеозапису подій всередині публічно доступних місць, без відомо їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, шляхом прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо- та відеозаписувальних технічних засобів, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження.

З огляду на зміст ст. 270 КПК України, аудіо-, відеоконтроль місця проводяться тільки за рішенням слідчого судді.

Відповідно до вимог ст.ст. 246, 248–250, 270 КПК України, слідчий за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у конкретному місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження, складає клопотання про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю місця до суду, узгоджує його з прокурором та отримує ухвалу слідчого судді про аудіо-, відеоконтроль місця або про відмову в наданні дозволу на його проведення.

16.2.8 Контроль за вчиненням злочинів

Контроль за вчиненням злочинів (ст. 271 КПК України) є однією з найскладніших за своєю підготовкою та здійсненням, різноплановою за формами свого проведення негласною слідчою (розшуковою) дією.

Контроль за вчиненням злочину полягає у перевірці за рішенням прокурора відомостей про готування вчинення або про вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину в формі контрольованої поставки, контрольованої або оперативної закупки, спеціального слідчого експерименту, імітування обстановки злочину, порядок і тактика проведення яких визначається законодавством та міжнародними договорами України. Контроль за вчиненням злочину може бути і внутрішнім

(проводиться на території України), і транзитним (проводиться на території України та інших держав, за домовленістю між правоохоронними органами, на підставі чинних міжнародних договорів України).

У разі, коли за результатами оцінки відомостей про підготовку вчинення або вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину прокурор встановлює, що неможливо повністю запобігти посяганням на життя або заподіянням особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень, поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей, втечі осіб, які вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини, екологічній або техногенній катастрофі, він повинен відмовитися від проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії та організувати і провести заходи, спрямовані на недопущення настання суспільно небезпечних наслідків дій злочинців.

Забороняється під час контролю за вчиненням злочину провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона б не вчинила, якби слідчий, посадова особа оперативного підрозділу або особа, яка бере участь у цій негласній слідчій (розшуковій) дії, цьому не сприяла, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Посадові особи правоохоронних органів та інші особи, які вчинили такі дії, залежно від фактичного змісту цих дій та їх наслідків, підлягають притягненню до відповідальності за чинним законодавством України. Здобуті в такий спосіб речі та документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

Рішення прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину оформлюється постановою, в якій, окрім відомостей, передбачених ст. 251 КПК України, та доручення його проведення слідчий і уповноважений оперативного підрозділу зобов'язані: 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину; 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

У разі, коли під час проведення контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи (наприклад, права на недоторканість житла, особисте і сімейне життя), він має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді за поданням прокурора згідно з вимогами ст.ст. 246–249 КПК України. В ухвалі слідчого судді про проведення негласної слідчої (розшукової) дії також має бути доручення проведення контролю за вчиненням злочину слідчому й уповноваженому оперативному підрозділу та викладені обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування

особи на вчинення злочину, та зазначено про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол відповідно до вимог ст.ст. 104, 106, 252 КПК України, до якого додаються речі та документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи. Протокол про проведення негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення цієї дії передається прокурору. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використувати у кримінальному провадженні (ст. 252 КПК України).

16.2.9 Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації

Положення ст. 272 КПК України містять нормативно-правову регламентацію порядку прийняття рішення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії – ***виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації***.

Ст.ст. 13–14 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та п.п. 8, 13 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначають, що під час здійснення боротьби з організованою злочинністю спеціальні підрозділи органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, мають право, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до кримінальної відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання, або учасника організованого злочинного угруповання, які на конфіденційній основі співпрацюють із уповноваженими на боротьбу з організованою злочинністю органами, зі збереженням у таємниці достовірних даних щодо їх особистості.

Чинне законодавство забороняє залучати до виконання розшукових (негласних) слідчих дій медичних працівників, священнослужителів, адвокатів, якщо особа, стосовно якої вони повинні здійснювати зазначені дії, є їх пацієнтом або клієнтом.

Порядок і тактика проведення виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації визначається чинними законами України та відомчими нормативно-правовими актами правоохоронних органів України.

Питання щодо кримінальної відповідальності за протиправні дії осіб, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації, вирішується відповідно до положень ст. 43 КК України та відповідних норм Особливої частини КК України.

Слідчий, що розслідує тяжкий або особливо тяжкий злочин, або прокурор, отримавши фактичні дані, що він учинений членами організованого злочинного угруповання, або достатні дані вважати, що має місце підготовка вчинення нового злочину членами організованого злочинного угруповання, щодо діяльності якого проводиться розслідування, визначає, з урахуванням наявного часу, можливостей введення під легендою прикриття в конкретну організовану групу або злочинну організацію штатного або нештатного негласного співробітника, або наявності члена організованого злочинного утворення, який на конфіденційних засадах співпрацює з уповноваженими оперативними підрозділами, визначає можливість доручення конкретній особі виконати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Виконання такого спеціального завдання, як негласна слідча (розшукова) дія, здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу. В такій постанові, окрім відомостей, передбачених ст. 251 КПК України, зазначається обґрунтування меж спеціального завдання та, які спеціальні несправжні (імітаційні) засоби будуть використовуватися.

Винесенню постанови про виконання спеціального завдання особами, які не є працівниками правоохоронного органу, має передувати укладення угоди про конфіденційне співробітництво між такою особою і правоохоронним органом і відповідне нерозголошення даних. У цій угоді мають бути перелічені права й обов'язки цієї особи і, зокрема, роз'яснення того, в якому випадку і за вчинення яких діянь ця особа підлягає кримінальній відповідальності.

Виконання спеціального завдання не може перевищувати шість місяців, а в разі необхідності строк його виконання продовжується слідчим за погодженням з керівником органу досудового розслідування або прокурором на строк, який не перевищує строку досудового розслідування.

16.2.10 Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій

Виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 273 КПК України) є специфічною негласною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться з метою забезпечити неочевидність, скритність проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій або тактичних операцій, до яких вони включені, від об'єктів, відносно яких вони проводяться, а також від осіб, які в них не беруть участь, та успішне вирішення завдань зі збирання доказів під час їх проведення.

Засобами, що можуть використовуватися під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, з огляду на зміст ст. 273 КПК України, є:

– реальні матеріальні об'єкти, що мають індивідуальні ідентифікаційні ознаки (наприклад, серія та номер грошової купюри певного номіналу) або спеціально помічені (тобто на них нанесені певні позначки з огляду на проведення негласної слідчої (розшукової) дії);

– несправжні (імітаційні) засоби – це речі та документи, які спеціально виготовлені для проведення негласної слідчої (розшукової) дії, що повністю або частково мають ознаки матеріальних об'єктів, які ними заміщуються, або спеціально утворені підприємства, установи, організації, які спеціально створюються для забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Ч. 1 ст. 273 КПК України містить пряму заборону використання задалегідь помічених матеріальних об'єктів або несправжніх (імітаційних) засобів з іншою метою, ніж для проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Процесуальне рішення у формі відповідної постанови про виготовлення, утворення та використання під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій несправжніх (імітаційних) засобів для проведення конкретних негласних слідчих (розшукових) дій приймає керівник органу досудового розслідування або прокурор. Факт виготовлення, утворення несправжніх (імітаційних) засобів або помітки матеріальних об'єктів для проведення конкретних негласних слідчих дій оформлюється відповідним протоколом, який складається із дотриманням вимог ст.ст. 104, 106, 252 КПК України.

Факт передавання особі імітаційних речей, документів тощо, або помічених матеріальних об'єктів, для використання їх під час проведення конкретної негласної слідчої дії, оформлюється в окремому протоколі або в протоколі цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

У разі необхідності розкриття до завершення досудового розслідування справжніх відомостей щодо спеціально утворених суб'єктів господарювання або щодо особи, яка діє без розкриття достовірних відомостей про неї, про це письмово повідомляється орган, співробітником якого є особа, яка таким способом здійснює негласні слідчі (розшукові) дії, та керівник органу досудового розслідування, прокурор, який прийняв рішення про використання таких засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Рішення про розкриття справжніх відомостей про зазначену особу, обставини виготовлення речей або документів або спеціального утворення підприємства, установи, організації приймається керівником органу досудового розслідування, прокурором та оформлюється відповідною постановою. У разі необхідності щодо особи, відомості про яку підлягають розкриттю, вживаються заходи забезпечення безпеки, передбачені законом.

Ч. 4 ст. 273 КПК України надає несправжнім (імітаційним) засобам, застосованим під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, статус у процесі доказування як первинних засобів або знарядь учинення злочину, окрім випадків, якщо суд установить порушення вимог КПК України під час проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії.

Збереження засобів, що використовувалися під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, забезпечується прокурором та здійснюється у порядку, передбаченому ст. 100 КПК України та визначеному Кабінетом Міністрів України.

16.2.11 Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження

Ч. 1 ст. 274 КПК України передбачає підставою проведення ***негласного отримання зразків для порівняльного дослідження***, якщо неможливим буде здійснення отримання зразків для експертизи у порядку ст. 245 КПК України через загрозу завдання значної шкоди для кримінального провадження. Тобто, коли отримання зразків для експертизи у порядку ст. 245 КПК України спричинить розкриття тих, що проводяться або будуть проводитися негласних слідчих (розшукових) дій та поставить під загрозу життя, здоров'я учасників кримінального провадження тощо.

З огляду на зміст ст. 274 КПК України, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, можливо проводити тільки за рішенням слідчого судді. Відповідно до вимог ст.ст. 246, 248,

274 КПК України, слідчий в разі виникнення необхідності для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом проведення порівняльного дослідження складає клопотання про дозвіл на проведення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження до апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування (ст. 247 КПК України), узгоджує його з прокурором та отримує ухвалу слідчого судді про негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, або про відмову в наданні дозволу на його проведення. Таке клопотання має бути укладеним відповідно до вимог ч. 2 ст. 248 КПК України. У клопотанні слідчого, прокурора про надання дозволу на негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, та в ухвалі слідчого судді додатково зазначаються відомості про конкретні зразки, які планується отримати.

Негласне отримання зразків для порівняльного дослідження може здійснюватися в межах проведення обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи. В цьому разі відомості про конкретні зразки для порівняльного дослідження та способи й засоби їх отримання вказуються у протоколі обстеження публічно недоступних місць, житла або іншого володіння особи.

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття негласної слідчої (розшукової) дії.
2. Наведіть різновиди слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК України.
3. Дайте визначення втручання у приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.
4. Які дії охоплює процесуальне оформлення рішення щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії?
5. Які строки проведення негласної слідчої (розшукової) дії та порядок їх обчислення?
6. Назвіть юридичні та фактичні підстави для прийняття процесуальних рішень щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування.
7. У чому полягають особливості використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у доказуванні під час досудового розслідування?
8. Розкрийте особливості використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в інших кримінальних провадженнях.

Рекомендована література

1. Антонюк Н. Підстави під грифом таємності. Висновки ВС щодо відкриття матеріалів НС(Р)Д у порядку ст. 290 КПК України. *Закон і Бізнес*. 21.03. 03.04.2020. URL: https://zib.com.ua/ua/141951-praktika_vs_schodo_vidkrittya_materialiv_nsr_d_v_poryadku_st2.html?fb?ka_vs_schodo_vidkrittya_materialiv_nsr_d_v_poryadku_st2.html?fbclid=IwAR1E1AdXwk8hssYXZYKfjflV-WkDJjTTi_ensjgWBZ7Sdo fu6YNMnY4I1o4
2. Аріт К. В. Організація підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (74). С. 432–439.
3. Басиста І. В. Невідкриття матеріалів досудового розслідування іншої сторони як імовірна підстава невизнання допустимими доказами у кримінальному провадженні відомостей, що містяться у відкритих процесуальних документах. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 1 (3). С. 69–80.
4. Єфіменко І. Порядок збереження інформації, отриманої в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4 (42). С. 78–83.
5. Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки та проведення : науково-практичний посібник. Київ : Прецедент, 2014. 135 с.
6. Комашко В. В. Теоретико-правове визначення контролю за вчиненням злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4 (74). С. 446–456.
7. Кравченко О. Є. Систематизація негласних слідчих (розшукових) дій у разі здійснення прокурорського нагляду й контролю в кримінальному провадженні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1 (2). С. 208–214.
8. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : навчально-практичний посібник / С. С. Кудінов та ін. 3-тє видання, розшир. та доповн. Харків : Оберіг, 2018. 540 с.
9. Проценко О. О. Актуальні питання продовження, припинення та повідомлення особам, відносно яких проводилось спостереження за особою, річчю або місцем в кримінальному провадженні. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9–1. С. 221–224.
10. Рижов М. Г. Відмінності матеріальних та формальних підстав здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій: проблеми їх нормативного визначення. *Науковий вісник*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 1 (75). С. 519–527.

11. Сергєєва Д. Проблемні аспекти використання результатів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як доказів у кримінальному провадженні. *Право України.* 2014. № 11. С. 209–219.
12. Тагієв С. Р. Деякі питання процедури застосування заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2015. № 1 (75). С. 430–435.
13. Тагієв С. Р. Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Запорізького національного університету.* 2015. № 2 (1). С. 233–239.
14. Уваров В. Г. Проблеми реалізації принципу юридичної визначеності при застосуванні контролю за вчиненням злочину. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 4 (64). С. 545–550.
15. Уваров В. Г. Система негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 1 (65). С. 523–529.
16. Христов О. Л., Христова О. В. Відповідність негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді вимогам Конституції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 1 (65). С. 543–547.
17. Циліорик І. І. Негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету.* 2014. № 8. С. 271–274.
18. Цуцкірідзе М., Старенкий О. Використання негласних слідчих (розшукових) дій як засобів доказування у кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні. *Право України.* 2015. № 1. С. 152–162.

Тема 17

ЗУПИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

17.1 Поняття та підстави зупинення досудового розслідування

17.2 Розшук підозрюваного

17.3 Нагляд і контроль за здійсненням розшуку

17.4 Забезпечення взаємодії під час зупинення досудового розслідування

17.1 Поняття та підстави зупинення досудового розслідування

Установлені в законі процесуальні строки, приписи щодо порядку і строків прийняття рішень і виконання необхідних для їх реалізації дій є процесуальним засобом забезпечення активної роботи по швидкому, повному та неупередженому розслідуванню. Розслідування потребує інтенсивної, іноді цілодобової роботи сторони обвинувачення. Але при розслідуванні кримінального правопорушення іноді виникають обставини, які перешкоджають на певний час вчасно закінчити досудове розслідування. Ці обставини змушують прокурора або слідчого (за погодженням із прокурором) тимчасово зупинити провадження досудового розслідування.

Зупинення досудового розслідування – це вимушене тимчасове припинення процесуальної діяльності у кримінальному провадженні, спричинене наявністю обставин, які перешкоджають подальшому провадженню і закінченню досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1 ст. 280 КПК України, досудове розслідування у кримінальному провадженні може бути зупинене після повідомлення особі про підозру за наявності хоча б однієї з **підстав**:

- підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;
- оголошено в розшук підозрюваного;
- слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

– наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва;

– наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану;

– уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваному надано письмову згоду на проведення такого обміну. Рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає.

Перелік наведених підстав є вичерпним. Будь-які інші обставини, які також перешкоджають продовженню досудового розслідування (наприклад, тривале проведення експертизи, від'їзд підозрюваного у відрадження або за кордон, хвороба потерпілого, свідка), не є підставами для зупинення досудового розслідування. У цих випадках, якщо строк досудового розслідування закінчується, порушується клопотання про його продовження у встановленому законом порядку. Окремі випадки можуть слугувати для проведення спеціального досудового розслідування.

Наслідком рішення про зупинення досудового розслідування є те, що в кримінальному провадженні настає перерва, під час якої не допускається проведення слідчих (розшукових) дій, окрім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного, та прийняття процесуальних рішень. Ця перерва триває доти, доки обставини, які перешкоджають закінченню досудового розслідування, не буде усунуто. Тривалість такої перерви не включається в строки досудового розслідування, передбачені ст. 219 КПК України.

Розглянемо зміст кожної із підстав для зупинення досудового розслідування.

Підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком.

Наявність тяжкої хвороби в підозрюваного, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні і є підставою для зупинення досудового розслідування, має бути підтверджена відповідними медичними документами: довідкою лікаря, медичним висновком, висновком експерта (судового медика або психіатра).

Воно можливе в разі дотримання таких умов:

– особа повинна бути повідомлена про підозру;

– підозрюваний страждає на важке захворювання (психічне або соматичне). У законі вказано, що воно має бути важким. Уважається, що важким визнається захворювання, в разі якого стан здоров'я підозрюваного перешкоджає можливості його участі у кримінальному

провадженні. Хвороба як тяжка визначається на підставі Переліку захворювань, які є підставою для подання в суди матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, встановленого наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань та Міністерства охорони здоров'я України від 18 січня 2000 р. № 3/6, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 9 березня 2000 р. за № 155/4376;

– захворювання має бути не хронічним, а мати тимчасовий характер, тобто коли через деякий час можливе і повне видужання, і зняття гострих форм захворювання. Якщо в результаті судово-психіатричної експертизи буде встановлено, що психічне захворювання підозрюваного є хронічним і потребує тривалого часу лікування із застосуванням примусового заходу медичного характеру, досудове розслідування не зупиняється, а закінчується відповідно до вимог, передбачених ст. 292 та статтями Гл. 39 КПК України. У разі видужання особи, яка після вчинення кримінального правопорушення захворіла на психічну хворобу або в неї настав тимчасовий розлад психічної діяльності або інший хворобливий стан психіки, які позбавляли її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, суд на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів своєю ухвалою припиняє застосування примусового заходу медичного характеру в порядку, передбаченому ст. 514 КПК України.

Якщо на час розгляду питання про відновлення кримінального провадження закінчився строк давності притягнення до кримінальної відповідальності або прийнято закон, який усуває кримінальну відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, кримінальне провадження підлягає закриттю, якщо особа, стосовно якої розглядається питання, не заперечує проти цього;

– захворювання підозрюваного береться до уваги, якщо воно підтверджено медичним висновком або висновком судово-психіатричної або судово-медичної експертизи.

Якщо у слідчого виникає сумнів щодо осудності підозрюваного або здібності його усвідомлювати свої дії, або керувати ними, судово-психіатрична експертиза має бути призначена обов'язково (п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України). *Експерти-психіатри повинні відповісти на такі запитання:*

- чи хворий підозрюваний на психічне захворювання; який його характер (хронічне або тимчасове);
- чи позбавляє хвороба підозрюваного можливості усвідомлювати свої дії та керувати ними;
- чи становить особа через свій стан небезпеку для суспільства;
- чи потребує вона примусового лікування тощо.

У тому разі, коли з метою встановлення психічного (інколи фізичного) стану підозрюваного призначається судова експертиза, до одержання її результатів досудове розслідування в справі не може бути зупинено. Призначення та проведення експертизи є слідчою дією, а, згідно з ч. 2 ст. 280 КПК України, до зупинення досудового розслідування слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе.

Оголошено в розшук підозрюваного. Зупинення досудового розслідування за цією підставою здійснюється у разі, коли підозрюваного неможливо залучити до участі в кримінальному провадженні через те, що він переховується від органів розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Зазначена підстава означає, що під час кримінального провадження особу підозрюваного встановлено, але його місцезнаходження залишається невідомим і це перешкоджає закінченню досудового розслідування.

Варто зазначити, деякі науковці наводять уточнення цього положення, а саме: коли підозрюваний відомий, але невідоме його місцезнаходження та він не має на меті переховуватися від органів розслідування та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, перебіг строків давності притягнення до кримінальної відповідальності не зупиняється і після їх закінчення кримінальне провадження має бути закрито. Коли ж особа свідомо переховується від органів розслідування та суду – це обумовлює можливість її затримання, обрання щодо неї більш суворого запобіжного заходу або навіть притягнення до кримінальної відповідальності, якщо переховування пов'язано із втечею з-під варти. Крім того, у такому разі перебіг строків давності зупиняється і відновлюється лише після затримання підозрюваного або його явки (ст. 49 КК України). Так, закон вимагає від слідчого встановлення причин, із яких йому невідомо місцезнаходження підозрюваного, вони обов'язково мають встановлюватися, оскільки кожна з них тягне різні кримінальні процесуальні та кримінально-правові наслідки. Варто вказати, здебільшого науковці віддають перевагу тому, що формами ухилення від кримінальної відповідальності є: таємна зміна місця перебування, проживання за підробленим документом або без документів реєстрації.

Зупинення розслідування на підставі п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України можливе лише після додержання таких умов:

– особа має бути повідомлена про підозру (вручення письмового повідомлення про підозру відповідно до ст. 278 КПК України. Повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором). Варто зазначити, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, може почати переховуватися від слідства ще до моменту

винесення стосовно неї повідомлення про підозру, одразу після скоєння злочину, коли дані про злочин ще не внесені до ЄРДР. У цьому випадку слідчий або прокурор після зібрання достатніх доказів про вчинення злочину певною особою також зобов'язаний винести повідомлення про підозру щодо останнього та належно організувати відправлення повідомлення підозрюваному. У ч. 1 ст. 278 КПК України вказано, що письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а в разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. Можливо, мається на увазі ст. 135 КПК України, яка регламентує порядок здійснення виклику в кримінальному провадженні. У цьому разі іншими способами вручення повідомлення про підозру є надіслання останнього поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком тощо. За таких обставин доказом обізнаності підозрюваного щодо відкриття стосовно нього кримінального провадження буде активний характер дій особи, спрямований на те, щоб ускладнити встановлення його місця перебування: зміна звичайного розпорядку життя, відсутність на робочому місці, за місцем постійного проживання, припинення спілкування з родичами та знайомими;

– слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також усі дії для встановлення місцезнаходження підозрюваного (ч. 2 ст. 280 КПК України). Тобто у разі, коли підозрюваний знаходиться у від'їзді, на відпочинку або просто змінив місце проживання та виїхав в інше місто і слідчому або прокурору відома адреса знаходження підозрюваного, розслідування не може бути зупинено. Натомість повинні вживатись заходи, спрямовані на доставку підозрюваного до місця провадження досудового розслідування;

– слідчий, прокурор оголосив розшук підозрюваного (ст. 281 КПК України). Про оголошення розшуку виноситься або окрема постановка, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до ЄРДР.

Законодавець заборонив зупинення досудового розслідування без доведення факту свідомого ухилення від слідства. Доцільність такого формулювання доволі сумнівна, адже під час кримінального провадження виникають і об'єктивні обставини, які обумовлюють неотримання слідчим інформації щодо місця перебування підозрюваного. До таких обставин можуть бути віднесені смерть підозрюваного, його раптова госпіталізація, стихійне лихо, внаслідок якого виникли обставини, що спричинили до безвісного зникнення особи.

Після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій допускається, якщо вони спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного. Ця норма є новелою КПК України, вона дасть змогу, з одного боку, особі, яка провадить розслідування злочину, брати активну участь у розшуку особи, а з іншого – зберегти строки розслідування.

Слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Доцільно нагадати, що відповідно до ч. 2 ст. 297-1 КПК України, спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112–114, 114-1, 114-2, 115, 116, 118, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 127, ч.ч. 2 і 3 ст. 146, ст.ст. 146-1, 147, ч.ч. 2–5 ст. 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), ст.ст. 209, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440–447 КК України, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук. Тобто обов'язковою умовою для зупинення досудового розслідування за цієї підставою є повідомлення особі про підозру.

Відтак із клопотанням про провадження спеціального досудового розслідування до слідчого судді має право звернутися прокурор або слідчий за погодженням із прокурором, у якому зазначається:

- короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

- правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

- виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;

- відомості про те, що підозрюваний виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або відомості про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук;

- виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності;

– перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

Окрім того, спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого і такий обмін відбувся.

У такому разі клопотання про проведення спеціального досудового розслідування повинно містити:

– короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

– правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

– виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на такі обставини;

– матеріали, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та факт обміну;

– перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання.

Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів із дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника.

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук, та/або уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся. В іншому разі слідчий суддя постановляє ухвалу про проведення спеціального досудового розслідування.

Якщо підстави для постановлення слідчим суддею ухвали про спеціальне досудове розслідування перестали існувати, подальше досудове розслідування здійснюється згідно зі загальними правилами, передбаченими КПК України.

Наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Зупинення розслідування на цій підставі можливе за таких умов:

– особа має бути повідомлена про підозру;

– матеріали кримінального провадження мають містити запит, складений відповідно до ст. 552 КПК України, і документи, що до нього додаються. Звернення компетентних органів України зі запитом до уповноважених органів інших держав про виконання в кримінальному провадженні певних процесуальних дій, передбачених КПК України та міжнародними договорами, їх виконання в іноземних державах вимагає доволі тривалого часу. У зв'язку із цим на час виконання відповідних процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва до отримання компетентними органами України матеріалів щодо виконання запитів про міжнародну правову допомогу досудове розслідування може бути зупинене. Ці дії виконуються компетентними органами запитуваної сторони у порядку, визначеному міжнародними договорами України та Розділом IX КПК України.

Оскільки процедури направлення запиту про міжнародну правову допомогу й одержання доказів і відомостей від компетентних органів іноземної держави є доволі складними і тривалими, а вітчизняні суд, прокурор, слідчий не мають жодних імперативних засобів впливу на строки проведення запитуваною стороною процесуальних дій, то законодавець цілком резонно передбачив можливість зупинення досудового розслідування у таких випадках.

Наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Строк досудового розслідування у такому кримінальному провадженні зупиняється на підставі вмотивованої постанови прокурора з викладом відповідних обставин і підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати. До зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою.

Уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваним надано письмову згоду на проведення такого обміну. Рішення про зупинення досудового розслідування з цієї підстави оскарженню не підлягає.

Згідно із Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими, військовополоненими, у розумінні цієї Конвенції, є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій:

– особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил;

– членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; с) вони носять зброю відкрито; д) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни;

– членів особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує;

– осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільних осіб з екіпажів військових літаків, військових кореспондентів, постачальників, особового складу робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком, наведеним у додатку;

– членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права;

– жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни¹.

Попри різні умови зупинення досудового розслідування є чимало норм, що узагальнюють їх застосування. Наведемо деякі з них. Перед зупиненням досудового розслідування необхідно вжити заходів для збереження документів та інших можливих доказів у кримінальному провадженні. Якщо у кримінальному провадженні є два або декілька підозрюваних, а підстави для зупинення відносяться не до всіх із них, прокурор вправі виділити досудове розслідування і зупинити його стосовно окремих підозрюваних.

Досудове розслідування зупиняється мотивованою постановою прокурора або слідчого за узгодженням із прокурором, яка складається з трьох частин – вступної, описової та резолютивної. У вступній частині зазначаються: назва постанови, дата і місце її складення, посада,

¹ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

спеціальне звання (класний чин), прізвище та ініціали службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, найменування кримінального провадження; в описовій – викладаються всі обставини кримінального правопорушення, вказуються підстава та умови для зупинення досудового розслідування; в резолютивній – констатуються прийняті рішення. Відомості про це вносяться до ЄРДР. Копія постанови надсилається потерпілому, стороні захисту, які мають право її оскаржити слідчому судді.

Зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, коли підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний видужав, його місцезнаходження встановлено, завершено проведення процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва), а також у разі потреби проведення слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій. Копія постанови про відновлення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому.

Зупинене досудове розслідування також відновлюється у разі скасування слідчим суддею постанови про зупинення досудового розслідування. Відомості про відновлення досудового розслідування вносяться слідчим, прокурором до ЄРДР.

17.2 Розшук підозрюваного

Згідно зі ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик, то слідчий, прокурор оголошує його розшук.

Про оголошення розшуку виноситься окрема постанова, якщо досудове розслідування не зупиняється, або вказується в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомості про що вносяться до ЄРДР.

Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

На практиці виникають дві типові ситуації розшуку підозрюваного:

- коли відомості про те, що підозрюваний скрився, надходять швидко і період втечі вимірюється годинами;
- коли з моменту зникнення підозрюваного пройшов значний проміжок часу.

У першому випадку відбувається розшук підозрюваного по «гарячих слідах». Проводяться такі заходи, як передача по телефону,

радіо, організація загороджувальних заходів силами патрульної поліції, організація спостереження в місцях можливої появи підозрюваного тощо. Створюються спеціальні пошукові групи.

Слідчий проводить допити на території району, де зник підозрюваний, а працівники оперативних підрозділів – поквартирні опитування.

Надалі йтиметься про другий випадок проведення розшуку підозрюваного з повною сукупністю слідчих (розшукових) та оперативно-розшукових дій.

Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами у випадку зупинення досудового розслідування за п. 2 ст. 280 КПК України обумовлюється такими особливостями:

- проведення слідчих (розшукових) дій тимчасово припиняється, і слідчий має можливість проводити тільки негласні слідчі (розшукові) дії;
- оперативно-розшукова діяльність отримує відносно самостійний характер;
- основним завданням взаємодії є не використання, а отримання необхідної інформації.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства України, розшук підозрюваного може бути оголошений і під час досудового розслідування, і одночасно з його зупиненням. Розшук підозрюваного починається одразу після встановлення факту, що він зник. Тому слідчий повинен скласти постанову про оголошення підозрюваного в розшук задовго до винесення постанови про зупинення кримінального провадження. Однак доволі часто на практиці оголошення розшуку підозрюваного збігається з винесенням постанови про зупинення кримінального провадження.

Перед тим, як прийняти рішення про оголошення розшуку підозрюваного слідчий зобов'язаний вжити процесуальних та інших заходів до з'ясування місцезнаходження підозрюваного для того, щоб упевнитися, що його немає за місцем проживання, роботи, навчання, відпочинку і що отримані водночас відомості дають підстави для висновку про те, що він скрився.

Ці обставини можуть бути встановлені шляхом:

- допитів свідків (сусідів, родичів підозрюваного). Проте, до показань цих осіб необхідно віднестися з обережністю, оскільки вони можуть бути у змові з підозрюваним. Такі показання підлягають критичній оцінці;
- побудови розшукових версій. Такі версії будуються, перевіряються та аналізуються за правилами слідчих версій, однак її може

висувати також оперативний підрозділ. Базою для побудови таких версій слугують не лише матеріали кримінального провадження, а й оперативно-розшукові дані;

- проведення обшуку;
- проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- розшуку в місцях минулого проживання і по даних минулих зв'язків розшукуваного;

- розшуку з використанням даних про професію особи, яка розшукується. Підозрюваний, скриваючись від слідства і суду, може продовжувати працювати за спеціальністю. Тому його професія може вказати на місце можливого його знаходження;

- направлення запитів у паспортні відділи інших населених пунктів, у лікувальні заклади й інші установи;

- перевірки за обліками раніше судимих;
- аналізу справ про нерозкриті злочини, вчинені аналогічним способом, архівні кримінальні справи, особових справ засуджених;

- давання слідчим вказівок та доручень оперативному підрозділу.

Серед дій слідчого можна виокремити розшукові дії, тобто процесуальні та непроцесуальні дії слідчого, спрямовані на досягнення мети розшуку, які не є водночас слідчими, організаційними діями та оперативно-розшуковими заходами.

Класифікація розшукових дій. Розшукові процесуальні дії:

- оголошення розшуку підозрюваного (ст. 280 КПК України);
- дача слідчим розшуковик доручень, вказівок оперативним підрозділам на проведення комплексу заходів із метою встановлення місця знаходження розшукуваної особи, її затримання і доставлення до місця розслідування; проведення слідчих (розшукових) дій;
- витребування необхідних документів.

Розшукові непроцесуальні дії:

- розсилання слідчим запитів у різні інстанції;
- бесіди з обізнаними особами;
- перевірки на підприємствах, в установах і організаціях; перевірки за обліками;
- інформування громадськості за допомогою преси, радіо, телебачення; виявлення свідків і очевидців;
- обстеження місць можливого збуту викраденого;
- розсилання орієнтувань;
- вивчення архівних кримінальних проваджень;
- створення умов, які спонукають розшукуваного звертатися у визначені установи (пошта, телеграф, Ощадбанк) або до визначених осіб, за якими встановлено спостереження, тощо.

Основною відмінністю від оперативно-розшукових заходів є те, що проводяться вони слідчим у конкретному кримінальному провадженні.

Організаційні (організаційно-технічні) дії слідчий проводить, щоб одержати інформацію, створити умови для вирішення розшукових та інших завдань.

Щоб розшукати підозрюваного і знайти об'єкти, що приховуються, слідчий повинен виявити особистісні характеристики суб'єктів протидії. Дані про особу розшукуваного дадуть змогу прогнозувати його поведження, розробити і реалізувати програму виявлення і затримання. Водночас враховуються типові особливості поведження осіб різних категорій. Наприклад, при розшуку жінок, які мають дітей, і неповнолітніх беруться до уваги схильність перших до пошуків контактів із дітьми, а других – із батьками. Моделюючи поведження розшукуваного, слідчий повинен також враховувати його злочинний досвід і відносини з особами, які беруть участь у справі.

17.3 Нагляд і контроль за здійсненням розшуку

На посадових осіб, що здійснюють безпосереднє керівництво розслідуванням і нагляд за законністю при його провадженні, покладається обов'язок перевіряти обґрунтованість зупинення провадження.

Керівник органу досудового розслідування здійснює контроль за своєчасністю дій слідчих щодо розслідування кримінальних правопорушень, вживає заходів для найбільш повного, всебічного й об'єктивного провадження досудового розслідування.

Керівник органу досудового розслідування відповідно до повноважень, наданих йому ст. 40 КПК України, зобов'язаний періодично перевіряти зупинені провадження з метою контролю за законністю й обґрунтованістю зупиненого провадження, здійснювати перевірку роботи слідчого по цій категорії, надавати йому практичну допомогу в плануванні слідчих (розшукових) заходів, а також координувати зусилля слідчих і оперативних підрозділів у розшуку злочинців.

Керівник органу досудового розслідування вправі давати вказівки слідчому про провадження досудового розслідування, зокрема щодо зупинення провадження. Вказівки даються слідчому в письмовій формі і є обов'язковими для виконання.

Прокурорський нагляд за органами досудового розслідування є одним із напрямів діяльності прокуратури.

Прокурор здійснює нагляд за законністю на стадії досудового розслідування, наділений владно-розпорядчими повноваженнями, що створюють для нього можливість ефективно здійснювати нагляд за виконанням законів органами досудового розслідування для того, щоб забезпечити розслідування кожного кримінального правопорушення, а також усебічність і неупередженість.

Прокурор здійснює процесуальне керівництво діяльністю слідчого. На практиці можливі ситуації, які зобов'язують прокурора вмішуватися в процес розслідування з метою недопущення можливих порушень закону і брати на себе процесуальне керівництво розслідуванням. Наприклад, у разі некомпетентності слідчого.

Здійснюючи нагляд за законністю зупинення розслідування, прокурор повинен установити:

- чи доведена подія кримінального правопорушення;
- чи доказана винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, які мотиви вчинення кримінального правопорушення;
- які недоліки та порушення кримінального процесуального закону були допущені при проведенні слідчих (розшукових) дій та інших заходів на початковому і наступних етапах розслідування;
- чи перевірялись у кримінальному провадженні всі можливі версії щодо вчинення кримінального правопорушення і чи виконані необхідні слідчі дії та інші заходи для перевірки висунутих версій;
- чи організована взаємодія між слідчими й оперативними підрозділами і які є недоліки в її організації;
- чи застосовувалися під час розслідування і розшуку підозрюваного науково-технічні засоби, чи є можливість їх використання на момент перевірки прокурором;
- чи є у справі речові докази, де вони зберігаються, чи вжито заходів до їх збереження;
- чи виявлені всі свідки кримінального правопорушення і наскільки повно та всебічно вони допитані щодо обставин кримінального правопорушення;
- чи дотримані права потерпілого, цивільного позивача та інших учасників процесу;
- чи встановлений характер і розмір шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, і яких заходів вжив слідчий для її відшкодування;
- чи вживав слідчий заходів щодо встановлення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, та до їх усунення;
- які можливості розкриття кримінального правопорушення, розшуку підозрюваного з урахуванням доказів, які є у провадженні.

Прокурор повинен скасувати постанову про зупинення слідства у всіх випадках, коли:

- за наявності достатніх доказів у вчиненні кримінального правопорушення певною особою, до зупинення провадження у кримінальному провадженні не повідомлено про підозру;

- не виконані всі слідчі (розшукові) дії, проведення яких можливе без участі підозрюваного;

- є можливість виділити в окреме провадження матеріали кримінального провадження щодо одного або декількох підозрюваних і закінчити досудове розслідування;

- неякісно виконані окремі слідчі (розшукові) дії, у зв'язку з чим необхідно їх виконати повторно;

- не встановлений розмір матеріальної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, і не вжито заходів до її відшкодування;

- не вжито всіх необхідних заходів до виявлення підозрюваного й особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, не досліджені всебічно, повно й неупереджено всі обставини кримінального провадження, не до кінця перевірені висунуті версії;

- із матеріалів справи видно, що у ній можливо провести додаткові заходи, які сприятимуть розслідуванню кримінального правопорушення і встановленню місцезнаходження підозрюваного, який переховується;

- у кримінальному провадженні відсутні документи, що засвідчують хворобу підозрюваного.

За наявності будь-якої з перелічених обставин прокурор має право скасувати постанову про зупинення кримінального провадження. Одночасно прокурор повинен дати слідчому письмові вказівки, вказавши, які слідчі (розшукові) дії і заходи необхідно виконати.

При повторному вивченні зупиненого кримінального провадження, в якому прокурор давав вказівки, він повинен з'ясувати причини, на підставі яких його вказівки залишилися невиконаними.

Здійснюючи переважно нагляд за досудовим розслідуванням, прокурор перевіряє також розшукову роботу оперативних підрозділів. Перевірка провадиться за такими позиціями:

- своєчасність заведення розшукових справ за матеріалами слідчого;

- наявність плану оперативно-розшукових заходів;

- точність виконання плану на день перевірки;

- на кого з оперативних працівників покладено здійснення розшуку.

17.4 Забезпечення взаємодії під час зупинення досудового розслідування

У разі, якщо підозрюваний переховується від органів досудового розслідування, слідчий вносить постанову і про оголошення в розшук, і про зупинення досудового розслідування, яка погоджується прокурором. Якщо досудове розслідування не зупиняється, слідчий вносить окрему постанову про оголошення розшуку підозрюваного та вживає заходів із його розшуку.

У день прийняття такого процесуального рішення слідчий доповідає про оголошення розшуку підозрюваного керівникові органу досудового розслідування для їх погодження та подальшого направлення керівникові територіального органу, підрозділу поліції або міжрегіонального територіального органу Національної поліції України, або його територіального (відокремленого) підрозділу, який здійснює оперативне супроводження кримінального провадження або матеріали діяльності якого стали підставою для початку кримінального провадження, для організації розшуку підозрюваного.

Зазначені матеріали мають містити:

- витяг із ЄРДР;
- копію письмового повідомлення про підозру;
- постанови про оголошення розшуку підозрюваного або постанови про зупинення досудового розслідування;
- ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу;
- довідку про особу або копію документа, який посвідчує особу.

Заразом слідчий повинен повідомити оперативному підрозділу відомості про особу підозрюваного, що є в матеріалах кримінального провадження, склавши про це довідку. В довідці про особу, яка розшукується, вказуються:

- прізвище, ім'я, по батькові, рік, місяць, день народження;
- місце народження;
- останнє місце проживання (точна адреса);
- професія і спеціальність;
- останнє місце роботи і спеціальність;
- національність;
- освіта (де, коли, який навчальний заклад або скільки класів школи закінчив);
- відомості про паспорт (серія, номер, ким і на який строк виданий);
- відношення до військової служби (де перебуває на обліку, серія і номер військового квитка, коли і ким виданий);

– підстави оголошення розшуку (у вчиненні якого злочину підозрюється, за якою статтею кримінального кодексу);

– обставини ухилення від досудового розслідування (коли і за якими обставинами скрився, де можливо знаходиться);

– відомості про попередні судимості (коли, де і яким судом, за якою статтею КК України засуджений, де відбував покарання, коли звільнився);

– прикмети (ріст, тілобудова, особливі прикмети, професійні навички, фізичні вади тощо);

– татуювання;

– родинні й інші зв'язки (ступінь споріднення, прізвище, ім'я, по батькові цих осіб, рік народження, місце проживання, посада цих осіб);

– інші відомості, які можуть сприяти розшуку;

– додатки: фотознімки, дактилокарта, зразки почерку тощо.

Якщо у підозрюваного декілька прізвищ, повідомляється, на яке прізвище виданий паспорт, військовий квиток та інші документи, а також підстави зміни прізвищ.

Наявність перелічених відомостей про особу, яка розшукується, значною мірою полегшить розшук, але відсутність цих даних не може перешкоджати його організації.

Відомості, яких не вистачає, збираються оперативним підрозділом, якому доручений розшук. Не треба перекладати на оперативний підрозділ збирання цих відомостей, якщо вони є у кримінальному провадженні.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, слідчим вносяться за погодженням із прокурором клопотання до слідчого судді про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу.

Організація розшукової роботи покладається на керівників оперативних підрозділів.

Після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого про заходи, вжиті для встановлення його місцезнаходження.

У разі необхідності керівникові органу досудового розслідування, а також слідчому надається можливість ознайомлення з матеріалами ОРС (з додержанням режиму секретності).

Організація розшукової роботи покладається на керівників оперативних підрозділів.

Після зупинення досудового розслідування в разі переховування підозрюваного від органів досудового розслідування з метою ухилення від кримінальної відповідальності оперативний підрозділ щомісяця письмово інформує слідчого (дізнавача) про заходи, вжиті для встановлення його місцезнаходження.

У разі необхідності керівникові органу досудового розслідування (дізнання), а також слідчому (дізнавачу) надається можливість ознайомлення з матеріалами ОРС (з додержанням режиму секретності).

Керівник оперативного підрозділу:

- погоджує зняття особи з розшуку з керівником органу досудового розслідування (дізнання) шляхом візування ним відповідної облікової картки;

- забезпечує у встановленому законодавством порядку закриття ОРС лише за наявності копії постанови слідчого (дізнавача) про відновлення досудового розслідування у зв'язку з установленням місцезнаходження підозрюваного, а якщо досудове розслідування не зупинялося – за наявності документів, які підтверджують встановлення місцеперебування розшукуваної особи, а у випадках, коли особа підлягає видачі іншою державою, – після завершення проведення процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Керівник територіального органу поліції (у разі якщо оперативне супроводження досудового розслідування здійснюється територіальним (відокремленим) підрозділом – керівник цього територіального (відокремленого) підрозділу):

- координує оперативно-розшукову діяльність підпорядкованих органів, підрозділів поліції під час розшуку підозрюваних;

- щокварталу проводить оперативні наради з питань організації розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування.

Керівник територіального органу, підрозділу поліції спільно з керівниками органу досудового розслідування (дізнання) та оперативного підрозділу із залученням представників підрозділів інформаційного забезпечення щомісяця проводять взаємозвірення кількості підозрюваних, оголошених у розшук, та заведених ОРС, за результатами якого складається акт такого взаємозвірення, який затверджується керівником територіального органу, підрозділу поліції.

У кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини, в яких підозрюваного оголошено в розшук, у разі наявності достатніх підстав вважати, що особа може переховуватися за межами України, слідчий відповідно до законодавства вирішує питання про оголошення особи в міжнародний розшук.

Після оголошення підозрюваного у міжнародний розшук відповідно до ч. 6 ст. 193 КПК України слідчий звертається до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Слідчий (дознавач) з метою отримання матеріалів, що характеризують особу підозрюваного, громадянина іншої держави, відповідно до вимог ст. 551 КПК України негайно направляє до країни його походження запит про міжнародну правову допомогу.

У разі отримання інформації про те, що оголошений у розшук підозрюваний, який є громадянином іншої держави, перебуває на території цієї держави, слідчий у стислі строки відповідно до вимог розділу IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» КПК України у встановленому порядку надсилає запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні або надсилає зазначене кримінальне провадження стосовно вказаної особи разом із клопотанням про передання кримінального провадження.

При зупиненні досудового розслідування у зв'язку із захворюванням підозрюваного на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі в кримінальному провадженні, медичний висновок про підтвердження діагнозу захворювання та неможливість участі підозрюваного в кримінальному провадженні поновлюється слідчим (дознавачем) не рідше одного разу на місяць.

Контрольні питання

1. Який порядок оголошення підозрюваного в розшук?
2. Які є види розшуку?
3. Назвіть види розшукових дій слідчого.
4. Чи допускає кримінальне процесуальне законодавство складання єдиної постанови про оголошення підозрюваного в розшук і зупинення досудового розслідування?
5. У чому полягають особливості взаємодії слідчого й оперативного підрозділу у випадку зупинення кримінального провадження?
6. Які повноваження керівника органу досудового розслідування та прокурора щодо нагляду та контролю за порядком проведення взаємодії слідчого й оперативного підрозділу у зупиненому кримінальному провадженні?
7. Чи є обов'язковими для слідчого та оперативного підрозділу вказівки прокурора щодо порядку взаємодії у зупиненому кримінальному провадженні?
8. Які нормативно-правові акти регламентують порядок взаємодії слідчого й оперативного підрозділу у зупиненому кримінальному провадженні?

Рекомендована література

1. Багрій М. В. Взаємодія слідчого з працівниками підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Львівського університету*. Серія «Юридична». Львів, 2013. № 57. С. 315–321.
2. Гарбовський Л. А. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами щодо провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Міжнародний юридичний вісник* : збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. № 1. С. 12–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_1_4
3. Гуменна Н. В. Поняття взаємодії слідчого з іншими суб'єктами розшуку під час здійснення ним розшукової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 72. С. 497–504. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_72_74
4. Калганова О. А. Процесуальні особливості розшуку підозрюваного під час досудового розслідування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4–5. С. 167–172.
5. Луньова О. С. Проблемні питання удосконалення взаємодії слідчого з іншими учасниками кримінального провадження. *Проблеми законності*. 2015. № 129. С. 224–232. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_29
6. Мазурок О. Я. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування фактів безвісного зникнення особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 1. С. 117–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2015_1_27
7. Малюга В. Загальна характеристика взаємодії слідчого у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 7. С. 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2015_7_15
8. Плукар В. В. Зупинення кримінального провадження у факультативних судових стадіях кримінального процесу. *Право.ua*. 2017. № 2. С. 92–97.
9. Проценко М. В. Проблемні питання взаємодії суб'єктів кримінального провадження при проведенні спостереження за особою, річчю або місцем. *Вісник ХНУВС*. 2014. № 2–4. С. 145–149.
10. Сігайло О. М. Взаємодія органів досудового розслідування з уповноваженими оперативними підрозділами щодо розшуку підозрюваних та обвинувачених за злочини у сфері господарської діяльності. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 199–208.
11. Тетерятник Г. К. Зупинення досудового розслідування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 343–348.

12. Топчій В. В. Заходи щодо підвищення ефективності розшуку підозрюваних, безвісно зниклих осіб та ідентифікації невпізнаних трупів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2017. Вип. 30(2). С. 82–84.
13. Топчій В. В. Передумови взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ у розкритті та розслідуванні злочинів. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 286–293. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN>.
14. Черков В. О. До питання про взаємодію прокурора, слідчого й оперативних підрозділів органів внутрішніх справ в умовах дії нового КПК. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. № 4. С. 100–110.
15. Юрченко А. М. Поняття та форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2016. № 1(2). С. 186–191. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_1\(2\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_1(2))
16. Юхно О. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих та інших підрозділів органів внутрішніх справ під час розслідування злочинів. *Вісник Харківського університету внутрішніх справ. Збірник наукових праць*. 2012. № 2 (57). С. 212–221.

Тема 18

ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

- 18.1 Поняття та форми закінчення досудового розслідування*
- 18.2 Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення*
- 18.3 Зміст та форма обвинувального акта. Порядок звернення до суду з обвинувальним актом*
- 18.4 Поняття, зміст та підстави закриття кримінального провадження*
- 18.5 Звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності*
- 18.6 Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру*

18.1 Поняття та форми закінчення досудового розслідування

Закінчення досудового розслідування є підсумковим етапом цієї стадії, який пов'язаний із учиненням специфічного кола процесуальних дій і прийняттям процесуальних рішень. КПК України не дає визначення поняттю «форма закінчення досудового розслідування», проте під нею треба розуміти специфічну сукупність процесуальних дій і процесуального рішення за підсумками стадії досудового розслідування, залежно від установлених на основі доказів обставин кримінального правопорушення та обставин кримінального провадження.

КПК України закріплює п'ять форм закінчення досудового розслідування: 1) закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України); 2) звернення прокурора до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК України (ст.ст. 285–289 КПК України); 3) звернення прокурора до суду з обвинувальним актом (ст.ст. 290, 291, 293 КПК України); 4) звернення прокурора до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру (ст.ст. 290, 292, 293 КПК України); 5) звернення прокурора до суду з клопотанням про застосування примусових заходів

виховного характеру (ст.ст. 290, 292, 293 КПК України). У доктрині є думка, що як самостійну форму закінчення досудового розслідування потрібно розглядати направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою¹.

У аспекті форми закінчення досудового розслідування доречно зауважити ще на такий аспект. Згідно з п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, кримінальне провадження закривається у разі, якщо не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків вчинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі. За цією підставою закриття здійснюється судом за клопотанням прокурора (ч. 4 ст. 284 КПК України). Отже, є підстави для виокремлення ще одної форми закінчення досудового розслідування – звернення прокурора з клопотанням до суду про закриття кримінального провадження за п. 3-1 ч. 1 ст. 484 КПК України.

КПК України у ч. 1 ст. 283 гарантує, що особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження, проте, такої форми закінчення досудового розслідування, як припинення, не існує, а положення про право на розгляд обвинувачення в суді в найкоротший строк є проявом міжнародного стандарту розумності строків судового розгляду та засади розумних строків, передбаченої ст. 28 КПК України.

ККС ВС зауважив, що слід розмежовувати моменти закінчення та завершення досудового розслідування:

«Закон містить поняття «завершення» як проміжний етап досудового розслідування. Досудове розслідування, яке має наслідком звернення до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про застосування примусових заходів, має три ключові віхи: початок – визначається внесенням відомостей до ЄРДР; завершення – пов'язується з фактом відкриття матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи та іншим особам відповідно до положень ст. 290 КПК України; закінчення – фіксується направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Тобто, кінцевим моментом строку досудового розслідування є його закінчення, як це передбачено у ст. 219 КПК України, та не має точок дотику із

¹ Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. С. 22.

завершенням досудового розслідування. До цього слід додати, що законодавчі обмеження на проведення слідчих (розшукових) дій «прив'язані» саме до закінчення, а не до завершення досудового розслідування»¹.

18.2 Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення

Процедура відкриття матеріалів іншій стороні має важливе значення у кримінальному провадженні, адже забезпечує змагальність сторін (у тих межах, які встановлено КПК України) у аспекті можливості подання сторонами суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, для чого необхідним є ознайомлення з доказами, зібраними іншою стороною. Практика ЄСПЛ виходить із того, що вимога стосовно «змагального» провадження, відповідно до ст. 6, полягає у можливості ознайомлюватися під час судового провадження із зауваженнями чи доказами, поданими іншою стороною, та висловлюватися з приводу них. «Змагальний» по суті означає, що відповідний матеріал або докази доступні для обох сторін («Руїз-Матеос проти Іспанії» (Ruiz-Mateos v. Spain))². Принцип же рівності сторін вимагає «справедливого балансу між сторонами», і кожній стороні має бути надано відповідну можливість для представлення своєї справи в умовах, що не ставлять її у суттєво не вигідне становище порівняно з її опонентом³. Значимо, що назва ст. 290 КПК України не зовсім відповідає змісту, адже з матеріалами ознайомлюються не тільки сторони, а й потерпілий, представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, а також цивільний позивач, його представник і законний представник, цивільний відповідач, його представник (у частині, яка стосується цивільного позову).

Відкриття матеріалів іншій стороні прямо передбачено КПК України лише для таких форм закінчення досудового розслідування, як звернення до суду з обвинувальним актом, або з клопотанням про

¹ Постанова ККС ВС від 17 лютого 2021 року, справа № 344/6630/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067240>

² Віткаускас Довидас, Диков Григорій. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини : посібник для юристів. Видання 2-ге, підготовлене Довидасом Віткаускасом. Рада Європи, 2018. С. 66–67. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/06/spravedlyivyisud-ECHR_UKR.pdf

³ Рішення ЄСПЛ «Волошин проти України» (Заява № 15853/08). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2215853/08%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-126631%22%5D%7D>

застосування примусових заходів виховного характеру, або з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

Процедура відкриття матеріалів має такі складові:

1. Відкриття матеріалів стороною обвинувачення. Прокурор або за його дорученням слідчий має повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Цей день включається у строки досудового розслідування. Вони зобов'язані надати доступ до: речових доказів або їх частини, документів або копії з них, доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави (з можливістю скопіювати документи або копії, відобразити речові докази, приміщення, місце). Доступ надається, якщо прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. Це стосується доказів на підтвердження позиції сторони обвинувачення. Водночас прокурор, слідчий мають відкрити і матеріали, зокрема докази, які можуть бути використані стороною захисту (т.з.в *favor defensionis* – сприяння захисту) для обґрунтування позиції захисту. Слідчий, прокурор зобов'язані не приховувати ці матеріали від сторони захисту навіть, якщо сторона обвинувачення їх у суді не використовуватиме. Слідчий, прокурор виконують обов'язок щодо відкриття матеріалів без будь-який клопотань сторони захисту.

Відкриття матеріалів досудового розслідування, що містяться в інформаційно-телекомунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій таких матеріалів, засвідчених в установленому порядку (ч. 3 ст. 290 КПК України).

2. Відкриття матеріалів стороною захисту. В сторони захисту обов'язок відкриття матеріалів виникає лише у разі подання запиту прокурором. За запитом прокурора сторона захисту зобов'язана надати доступ і можливість скопіювати або відповідно відобразити будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді (ч. 6 ст. 290 КПК України). Водночас сторона захисту має право не надавати прокурору ті матеріали, які можуть бути використані для підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Це рішення сторона захисту може прийняти після ознайомлення із матеріалами сторони обвинувачення.

3. Повідомлення про відкриття матеріалів потерпілого, представника юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, який має право ознайомитися з ними. Повідомлення здійснюють прокурор або слідчий за його дорученням. Також повідомляються цивільний позивач, його представник і законний представник, цивільний відповідач, його представник, які також мають право ознайомитися з матеріалами, але лише в частині, яка стосується цивільного позову. Ці особи не мають обов'язку відкривати свої матеріали сторонам та одна одній.

Сторони зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий, представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів (ч. 9 ст. 290). КПК України відповідним не визначає форми такого повідомлення, крім того, що воно має бути письмовим. На практиці сторона обвинувачення складає протокол, хоча були випадки, коли застосовувалися і інші форми підтвердження ознайомлення¹. Сторона ж захисту не обмежена у формах, в яких вона може отримувати підтвердження ознайомлення.

Щодо тлумачення «із зазначенням найменування таких матеріалів» є позиції ККС ВС, що *«безпідставними є і доводи захисника у касаційній скарзі про те, що відсутність у протоколах доступу до матеріалів та додаткових матеріалів досудового розслідування переліку окремо кожного з документів, з якими ознайомлювалася сторона захисту (захисник і обвинувачений), є підставою для визнання їх недопустимими. Під час перевірки змісту зазначених протоколів встановлено, що вони відповідають визначеним у законі реквізітам та вимогам, передбаченим ст. 104 КПК України. Зауважень щодо процедури забезпечення такого доступу, а також заяв і клопотань ні захисник, ні ОСОБА_3 не висловили, про що власноручно зазначили у відповідному протоколі, як і про те, що ознайомлені з матеріалами кримінального провадження. При цьому у вказаних протоколах відображено, що сторона захисту ознайомлювалася з матеріалами, сформованими у трьох томах, із зазначенням кількості аркушів кожного, які надавалися у підшитому та пронумерованому вигляді (т. 3, а.к.п. 226, 248). Вимоги викладати у протоколі про надання доступу до матеріалів досудового розслідування переліку кожного процесуального документа кримінальний процесуальний закон не містить»*²; *«відсутність деталізованого переліку за найменуваннями відкритих матеріалів досудового розслідування, до*

¹ Постанова ККС ВС від 02 лютого 2022 року, справа № 522/7444/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102999881>

² Постанова ККС ВС від 22 лютого 2018 року, справа № 697/849/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72460236>

яких було надано доступ стороні захисту, в цьому кримінальному провадженні не може свідчити про невідкриття таких матеріалів у розумінні приписів ч. 12 ст. 290 КПК України, а лише відображає стратегію захисту в аспекті виконання обов'язку, покладеного на неї приписами ч. 9 ст. 290 КПК»¹ України.

На практиці виникають проблеми у ситуації, коли сторона не підтверджує ознайомлення з матеріалами. ККС ВС указав, що «письмове підтвердження про відмову протилежної сторони від ознайомлення з наданими матеріалами є законною підставою для суду допустити відомості, що містяться в них, як докази. У разі, якщо одна зі сторін письмово не відмовляється від ознайомлення з матеріалами, до яких їй надано доступ, і своєю поведінкою зволікає з їх ознайомленням, протилежна сторона відповідно до положень ч. 10 ст. 290 КПК України має право звернутися з клопотанням до слідчого судді про встановлення цій стороні строку для ознайомлення з наданими матеріалами, після спливу якого відповідна сторона вважається такою, що реалізувала своє право на доступ до наданих матеріалів. Лише при дотриманні цих умов суд може визнати, що сторонами було виконано вимоги ч.ч. 1–3 та б ст. 290 КПК України і допустити відомості, що містяться в цих матеріалах, як докази у кримінальному провадженні»².

Особливості відкриття результатів негласних слідчих (розшукових) дій. ВП ВС та ККС ВС неодноразово висловлювали позиції стосовно відкриття таких матеріалів, основним з яких є такі:

– за наявності відповідного клопотання процесуальні документи, які є підставою для проведення НС(Р)Д (ухвали, постанови, клопотання) і яких не було відкрито стороні захисту в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, оскільки їх тоді не було у розпорядженні сторони обвинувачення (процесуальні документи не було розсекречено на момент відкриття стороною обвинувачення матеріалів кримінального провадження), можуть бути відкриті іншій стороні, але суд не має допустити відомості, що містяться в цих матеріалах кримінального провадження, як докази³;

– якщо сторона обвинувачення під час досудового розслідування своєчасно вжила всі необхідні та залежні від неї заходи, спрямовані на розсекречення процесуальних документів, які стали підставою

¹ Постанова ККС ВС від 10 вересня 2021 року, справа № 756/16332/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99556690>

² Постанова ККС ВС від 16 вересня 2021 року, справа № 522/1714/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100396114>

³ Постанова ВП ВС від 16 січня 2019 року, справа № 751/7557/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79298340>

для проведення НС(Р)Д, однак такі документи не були розсекречені з причин, що не залежали від волі і процесуальної поведінки прокурора, то суд не може автоматично визнавати протоколи НС(Р)Д недопустимими доказами з мотивів невідкриття процесуальних документів, якими санкціоноване їх проведення. Процесуальні документи, які стали підставою для проведення НС(Р)Д (ухвали, постанови, клопотання) та які на стадії досудового розслідування не було відкрито стороні захисту в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України з тієї причини, що їх не було у розпорядженні сторони обвинувачення (процесуальні документи не були розсекречені на момент відкриття стороною обвинувачення матеріалів кримінального провадження), можуть бути відкриті іншій стороні під час розгляду справи у суді за умови своєчасного вжиття прокурором всіх необхідних заходів для їх отримання. Якщо сторона обвинувачення не вжила необхідних та своєчасних заходів, що спрямовані на розсекречення процесуальних документів, які стали процесуальною підставою для проведення НС(Р)Д і яких немає в її розпорядженні, то в такому випадку має місце порушення норм ст. 290 КПК України. Якщо у ході розгляду кримінального провадження у суді було задоволене повторне клопотання прокурора про розсекречення процесуальних документів, які стали підставою для проведення НС(Р)Д, і розсекречено їх, то відповідні процесуальні документи як такі, що отримані стороною обвинувачення після передачі справи в суд, повинні бути відкриті згідно з ч. 11 ст. 290 КПК України. Якщо процесуальні документи, які стали підставою для проведення НС(Р)Д, розсекречені під час судового розгляду, і сторона захисту у змагальному процесі могла довести перед судом свої аргументи щодо допустимості доказів, отриманих у результаті НС(Р)Д, в сукупності з оцінкою правової підстави для їх проведення, то суд повинен оцінити отримані докази та вирішити питання про їх допустимість. У випадку розкриття процесуальних документів, які є підставою для проведення НС(Р)Д після передачі кримінального провадження до суду, суд зобов'язаний забезпечити стороні захисту достатній час та реальну можливість для доведення перед судом своєї позиції щодо належності та допустимості доказів, отриманих в результаті НС(Р)Д в комплексі із процесуальною підставою для проведення НС(Р)Д із метою реалізації принципу змагальності¹;

¹ Постанова ВП ВС від 16 жовтня 2019 року, справа № 640/6847/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85174578>

– ухвала слідчого судді про надання дозволу на проведення НС(Р)Д не є доказом у кримінальному провадженні. Адже, відповідно до ст. 84 КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, а процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Системне тлумачення ст. 290 КПК України дозволяє зробити висновок, що, відповідно до ч. 12 ст. 290 КПК України, якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів, які є в її розпорядженні, то відповідно до положень цієї статті, суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази. В ухвалі слідчого судді про проведення НС(Р)Д немає жодних відомостей, які можуть бути доказами у конкретному кримінальному провадженні. Ця ухвала за своєю правовою природою є процесуальною підставою для отримання доказів. Але сам доказ вона не піднімає і у доказ не трансформується¹;

– суд зазначає, що, на відміну від доказів, що стосуються предмета доказування, обсяг яких сторона обвинувачення має можливість визначити наперед, виходячи з вимог ст. 91 КПК України та характеру обвинувачення, характер і обсяг доказів, які стосуються обставин, що не стосуються предмета доказування, але можуть мати значення, наприклад, для з'ясування допустимості чи достовірності наданих сторонами доказів, практично неможливо визначити наперед. Сторона, у володінні якої знаходяться докази, які обґрунтовують допустимість інших наданих доказів, приймає рішення про необхідність їх надання суду лише у випадку, якщо допустимість цих доказів обґрунтовано поставлена під сумнів на тих чи інших підставах. У такому разі у сторони, яка надала спірний доказ, виникає обов'язок довести його допустимість (ч. 2 ст. 92 КПК України), надавши інші докази, і, відповідно, як умова надання доказу – обов'язок відкрити їх іншій стороні. У той же час суд, що розглядає справу, має забезпечити стороні можливість підготувати свою позицію щодо наданого доказу, який не був відкритий стороні на більш ранніх стадіях провадження. Як встановлено Судом, сторона захисту не порушувала питання допустимості наданих стороною обвинувачення відомостей, отриманих під час негласних слідчих (розшукових) дій, на тій підставі, що вони були проведені

¹ Постанова ККС ВС від 11 червня 2019 року, справа № 750/3402/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82541251>

без відповідного дозволу. Тому у сторони обвинувачення не виникало обов'язку довести наявність таких дозволів, а, відповідно, й необхідності перед наданням цих доказів суду відкрити їх стороні захисту відповідно до ст. 290 КПК України¹.

ККС ВС висловлював позиції і щодо невідкриття медичної документації, на основі якої було підготовлено висновок експерта. Таким позиціями є:

– відсутність у матеріалах кримінального провадження медичних документів, на підставі яких сформовано висновок експерта, невідкриття цих документів стороні захисту на стадії виконання ст. 290 КПК України не є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону в аспекті ст. 412 указанного Кодексу, автоматично не тягне визнання експертного дослідження недопустимим доказом й скасування на підставі п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК України судових рішень, якщо зазначені документи отримано у визначеному законом порядку, і згадана сторона не клопотала про надання доступу до медичних документів або при здійсненні судового чи апеляційного провадження їй було забезпечено можливість реалізувати право на ознайомлення з такими документами²;

– істотним порушенням кримінального процесуального закону в аспекті ч. 1 ст. 412 КПК України, в контексті пасивної позиції сторони захисту, є не відсутність у матеріалах кримінального провадження медичних документів, на підставі яких сформовано висновок експерта, а отримання зазначених документів не у визначеному законом порядку, в непроцесуальний спосіб збирання доказів³.

На практиці побутує думка, що сторона захисту має відкривати показання та перелік осіб, яких вона проситиме викликати для допиту як свідків. Ця позиція не ґрунтується на положеннях КПК України, адже ст. 290 цього не вимагає. ККС ВС указав із цього питання: *«18. У вирокі суд першої інстанції визнав показання цього свідка недопустимим доказом, пославшись на те, що сторона захисту не виконала вимоги ст. 290 КПК України, оскільки під час досудового розслідування не відкрила стороні обвинувачення цей доказ. 19. Сторона захисту вважає, що рішення суду першої інстанції про визнання недопустимими показань цього свідка не ґрунтуються на положеннях закону. Суд*

¹ Постанова ККС ВС від 11 травня 2021 року, справа № 737/838/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97175076>

² Постанова ОП ККС ВС від 27 січня 2020 року, справа № 754/14281/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87298256>

³ Постанова ККС ВС від 4 березня 2020 року, справа № 559/572/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88103410>

погоджується з цим доводом касаційної скарги. 20. Висновок суду про недопустимість цього доказу ґрунтується на помилковому тлумаченні положень ст. 290 КПК України, що стосується відкриття сторонами доказів, наявних в неї на час закінчення досудового розслідування. Згідно із ч. 6 цієї статті сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана відкрити речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. Це положення не згадує показань свідка, оскільки, на відміну від сторони обвинувачення, сторона захисту не може проводити допит і отримувати показання, а лише пояснення, які відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК України не є джерелом доказів. Тому на сторону захисту законом не покладено обов'язку відкривати доказ, який вона в принципі не може мати в своєму розпорядженні. 21. Суд вважає, що тлумачення, яке надав суд першої інстанції положенням ст. 290 КПК України, покладає на сторону захисту обов'язок з відкриття доказів, який не передбачений законом і не може бути нею виконаний. 22. Показання свідка, викликаного судом за клопотанням сторони захисту, з'являються лише під час його допиту в судовому засіданні і, таким чином, не можуть бути відкриті до цього моменту»¹.

Ч. 5 ст. 219 КПК України передбачено важливе правило щодо впливу ст. 290 КПК України на строки досудового розслідування: строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, не включається у строки, передбачені цією статтею, крім дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. У цьому аспекті ККС ВС визнав, що у процедуру ст. 290 КПК України не входить складання та направлення до суду обвинувального акту². Водночас зауважимо на тлумачення поняття «матеріали досудового розслідування» в аспекті ст. 290 КПК України у практиці ККС:

¹ Постанова ККС ВС від 07 червня 2022 року, справа № 462/1710/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849853>

² Постанова ККС ВС від 21 квітня 2021 року, справа № 991/6516/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96484363>; Постанова ККС ВС від 15 вересня 2021 року, справа № 711/3111/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687323>

«Колегія суддів зазначає про безпідставність ототожнення судом апеляційної інстанції у судовому рішенні понять «матеріали досудового розслідування» та «матеріали кримінального провадження». Як свідчить системний аналіз положень ст. 290 КПК України, законодавець визначив, що матеріалами досудового розслідування є матеріали, які перебувають у розпорядженні органу досудового розслідування, а стороною захисту надаються матеріали, речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надається доступ до житла чи іншого володіння. Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 317 КПК України, матеріалами кримінального провадження є документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження та долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності. Ч. 5 ст. 219 КПК України чітко встановлює, що строк ознайомлення саме з матеріалами досудового розслідування, а не з матеріалами сторони захисту не включається у строки, передбачені цією статтею. Таким чином, звернення прокурора в порядку ч. 6 ст. 290 КПК України із запитом до сторони захисту про доступ до матеріалів, які сторона захисту має намір використати як докази в суді, не впливає на перебіг строку досудового розслідування. Наведене узгоджується з практикою Касаційного кримінального суду (ухвала Верховного Суду від 14 вересня 2021 року у справі № 760/34267/19, провадження № 51-4332ск21, ухвала від 10 січня 2022 року у справі № 617/1839/19, провадження № 51-17ск22, постанова від 23 лютого 2022 року у справі № 935/154/20, провадження № 51-2177км21)»¹.

Процесуальними наслідками невідкриття матеріалів у порядку ст. 290 КПК України є те, що суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази. Це положення ВС тлумачить із певними уточненнями, зокрема, стосовно процесуальних документів, які стали підставою для проведення негласних слідчих (розшукових) дій, постанови керівника органу досудового розслідування про визначення слідчого або групи слідчих², а також у аспекті активності сторони захисту³.

¹ Постанова ККС ВС від 01 червня 2022 року, справа № 348/1674/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104583172>

² Постанова ОП ККС ВС від 14 лютого 2022 року, справа № 477/426/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103525190>

³ Постанова ККС ВС від 24 березня 2021 року, справа № 520/2989/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95907523>

18.3 Зміст та форма обвинувального акта. Порядок звернення до суду з обвинувальним актом

Обвинувальний акт у кримінальному провадженні складається у ситуації, якщо в ході досудового розслідування підтвердилася підозра у вчиненні особою кримінального правопорушення та зібрано, на думку слідчого, дізнавача, прокурора, достатньо належних і допустимих доказів для доведення обвинувачення у суді. Він є підсумковим актом досудового розслідування.

Обвинувальний акт за своєю природою є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування (ч. 4 ст. 110 КПК України). ККС ВС вказав, що *«у стадії досудового розслідування обвинувачення особи пов'язується з моментом складання обвинувального акта, що містить офіційну, сформовану на досудовому розслідуванні версію про вчинення особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Відповідно до вимог ст.ст. 91, 291 КПК України в обвинувальному акті викладаються фактичні обставини кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, формулювання обвинувачення із зазначенням обставин, які, відповідно до ч. 1 ст. 91 КПК України підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а також правова кваліфікація дій обвинуваченого»*¹. Відповідно, обвинувальний акт визначає межі (стосовно осіб та стосовно обвинувачення) майбутнього судового розгляду. Крім того, обвинувальний акт є документом щодо інформування особи про висунене обвинувачення, будучи гарантією права знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення обвинувачують особу, та передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод права бути негайно і детально поінформованим про характер і причини висунутого обвинувачення.

Згідно з ч. 2 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт має містити такі відомості:

- найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер;
- анкетні відомості кожного обвинуваченого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);
- анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

¹ Постанова ККС ВС від 20 вересня 2018 року, справа № 651/309/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76673368>

– анкетні відомості викривача (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство);

– прізвище, ім'я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора (виходячи з положень п. 6 ч. 2 ст. 40-1 КПК України та ч.ч. 1 та 3 ст. 291 КПК України, дізнавача, якщо йдеться про кримінальний проступок);

– виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення;

– обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання;

– розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

– підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими;

– розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування);

– дату та місце його складення та затвердження.

Важливим є питання стосовно особливостей викладу обвинувачення в обвинувальному акті, зокрема порівняно з повідомленням про підозру. На практиці немає єдиного бачення вирішення цього питання. ККС ВС виклав такі позиції:

– з аналізу вказаних статей закону слідує, що у письмовому повідомленні про підозру має міститися лише стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, відомих на момент повідомлення про підозру, у той час як в обвинувальному акті має міститися виклад **фактичних обставин** кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими. Таким чином, до формулювання повідомлення про підозру законодавець встановлює менші вимоги, аніж до формулювання обвинувачення з викладенням його в обвинувальному акті. Окрім того, свій захист підозрюваний здійснює саме від обвинувачення, висунутого в обвинувальному акті¹;

– незважаючи на те, що чинним КПК України не передбачені наслідки неспівпадіння викладу **фактичних обставин** кримінального правопорушення у повідомленні про підозру і обвинувальному акті, а тим більше – в обвинувальних актах, врученому обвинуваченому і направлено до суду, усталена судовою практикою свідчить про те, що випадки, коли обвинувачення, викладене в обвинувальному акті, не збігається з

¹ Постанова ККС ВС від 6 грудня 2018 року, справа № 606/43/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78469867>

викладом **фактичних даних** у повідомленні про підозру мають визнаватися істотними порушеннями вимог КПК України¹;

– зміст **формулювання обвинувачення** при складанні обвинувального акта може як збігатися, так і відрізнятися від сформульованої підозри у письмовому повідомленні про неї з огляду на те, що в обвинувальному акті викладаються не лише відомі на момент повідомлення про підозру фактичні обставини кримінального правопорушення, а й обставини, встановлені прокурором під час досудового розслідування².

Додатками до обвинувального акта є: 1) реєстр матеріалів досудового розслідування; 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (винятком є спеціальне досудове розслідування, в якому копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику, а отже, неможливо отримати таку розписку від підозрюваного); 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного; 5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, в якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації.

Як передбачено ч. 1 ст. 291 КПК України, обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем. Це викликало на практиці питання, чи обмежений прокурор у можливості самостійно скласти обвинувальний акт лише ситуаціями, коли він не погоджується із складеним обвинувальним актом. Правильним є підхід, що законодавець не обмежив прокурора у повноваженнях скласти обвинувальний акт³, а «слово «зокрема» вказує лише

¹ Постанова ККС ВС від 21 квітня 2021 року, справа № 295/12923/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96545149>

² Постанова ККС ВС від 18 листопада 2021 року, справа № 237/669/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101309449>

³ Капліна О. Проблеми визначення компетенції слідчого та прокурора на етапі закінчення досудового розслідування. Право України. 2018. № 8. С. 77–78.

на приклад ситуації, за якої прокурор може самостійно скласти обвинувальний акт»¹.

Обвинувальний акт, незалежно від кількості підозрюваних у кримінальному провадженні, складається один щодо всіх підозрюваних.

Окрім того, обвинувальний акт підписується слідчим, дізнавачем і прокурором, який його затвердив, або лише прокурором, якщо він склав його самостійно (ч. 3 ст. 291 КПК України).

Обвинувальний акт має бути складений і направлений до суду в межах строків досудового розслідування. Його складання, затвердження здійснюється після ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України, і на його складання, затвердження та надання копії не поширюються положення ч. 5 ст. 219 КПК України щодо невключення у строки досудового розслідування. Ця позиція є усталеною у практиці ККС ВС: *«Як неодноразово зазначав Верховний Суд, кінцевим моментом строку досудового розслідування є його закінчення, яке, як етап кримінального провадження, законодавець пов'язує у часі зі зверненням з обвинувальним актом до суду (його фактичним направленням). А тому в рамках строку досудового розслідування обвинувальний акт має бути не лише складено, затверджено та вручено, а й безпосередньо направлено на адресу суду (постанови Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 556/1381/18, від 01 липня 2021 року у справі № 752/3218/20, ухвали Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 712/6375/18, від 15 березня 2021 року у справі № 676/6116/18, від 05 квітня 2021 року у справі № 676/804/20, від 21 квітня 2021 року у справі № 991/6516/20)²»*.

Копія обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному має бути надана прокурором під розписку підозрюваному (крім спеціального досудове розслідування, в якому копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику), його захиснику та законному представнику одночасно з переданням обвинувального акта до суду. Якщо провадження здійснюється щодо юридичної особи, копії обвинувального акта та реєстру матеріалів досудового розслідування надаються також представнику такої юридичної особи (ст. 293 КПК України).

¹ Гловюк І., Торбас О. Прокурор у системі суб'єктів, уповноважених на закінчення досудового розслідування. *Право України*. 2020. № 3. С. 278.

² Постанова ККС ВС від 15 вересня 2021 року, справа № 711/31111/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687323>

18.4 Поняття, зміст та підстави закриття кримінального провадження

У разі, якщо немає підстав або недостатньо доказів для висунення обвинувачення або є інші обставини, які унеможливають кримінальне провадження щодо особи, застосовною формою закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження.

Підстави закриття кримінального провадження перелічені у ст. 284 КПК України, і вони диференціюються залежно від наслідків, суб'єктів прийняття рішення, осіб, стосовно яких закривається провадження.

Найпоширенішою класифікацією підстав закриття кримінального провадження є їх поділ на реабілітуючі та нереабілітуючі¹. Потрібно зазначити, що такий поділ ґрунтується на положеннях Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР, зокрема, ст. 2, яка регламентує, що право на відшкодування виникає у разі закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати (у аспекті закінчення досудового розслідування). Відповідно, у доктрині реабілітуючими підставами вважаються ті, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, тягнуть зняття з неї всіх підозр, а також породжують право на відшкодування шкоди, завданої незаконним кримінальним переслідуванням; нереабілітуючі підстави означають, що відносно особи зібрано достатньо доказів, які підтверджують учинення нею кримінального правопорушення, однак в силу певних обставин подальше провадження виключається². ККС ВС виходить з того, що *«коли йдеться про реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження, потрібно*

¹ Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. С. 135; Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. С. 37; Кримінальний процес : підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін. ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. С. 372.

² Кримінальний процес : підручник / О. В. Капліна, О. Г. Шило, В. М. Трофименко та ін. ; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2018. С. 372–373.

виходити з того, що особа не вчинила протиправного діяння, передбаченого кримінальним законом, і, як результат, має право на реабілітацію. До реабілітуючих підстав належать ті, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінується, і тягнуть за собою зняття підозри, відновлення доброго імені, гідності та репутації»¹; «статтею 284 КПК України передбачено вичерпний перелік підстав для закриття кримінального провадження. Вони, своєю чергою, класифікуються за декількома критеріями – реабілітуючими та нереабілітуючими. Реабілітуючі пов'язані з констатацією факту того, що підозрюваний/обвинувачений не вчинив злочину. На противагу цьому нереабілітуючі позитивно вирішують питання про вчинення особою злочину. До перших належать лише три підстави: встановлено відсутність події кримінального правопорушення; встановлено відсутність у діянні складу кримінального правопорушення; не встановлено достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді та вичерпано можливості їх отримати. Коли йдеться про реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження, слід виходити з того, що особа не вчинила протиправного діяння, передбаченого кримінальним законом, і, як результат, має право на реабілітацію. До таких підстав належать ті, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінується, і мають наслідки зняття підозри, відновлення доброго імені, гідності та репутації»².

Водночас логічнішим є поділ на реабілітуючі, нереабілітуючі та процесуальні (формальні, нейтральні)³, зважаючи на те, що не всі з підстав, передбачених ст. 284 КПК України, можна віднести або до реабілітуючих, або до нереабілітуючих, проте, низка із них перешкоджають руху кримінального провадження безвідносно обставин виникнення.

Отже, підстави закриття кримінального провадження можна згрупувати так:

1) реабілітуючі: встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати (п.п. 1–3 ч. 1 ст. 284 України);

¹ Постанова ККС ВС від 25 лютого 2020 р., справа № 599/593/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87985464>

² Постанова ККС ВС від 07 липня 2021 року, справа № 487/1817/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98220764>

³ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. С. 260.

2) не реабілітуючі: помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України);

3) процесуальні (формальні): не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, крім випадків учинення особливо тяжкого злочину проти життя чи здоров'я особи або злочину, за який згідно із законом може бути призначено покарання у виді довічного позбавлення волі (закривається судом за клопотанням прокурора); існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню; потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством (*злочином, пов'язаним із домашнім насильством, слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст. 1 Закону № 2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК України як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину. Встановлена у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України заборона закриття кримінального провадження поширюється на осіб, які вчинили злочин, пов'язаний із домашнім насильством, за умови, що слідчі органи пред'явили особі таке обвинувачення і вона мала можливість захищатися від нього¹*); стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; існує нескасована постанова слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п.п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідувалося з дотриманням вимог щодо підслідності; після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи; коли строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК, закінчився та жодній особі

¹ Постанова ОП ККС ВС від 12 лютого 2020 року, справа № 453/225/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679>

не було повідомлено про підозру (п.п. 3-1, 6–9, 9-1, 10, абз. ч. 1 ст. 284 КПК України).

Донедавна підставою закриття кримінального провадження була також підстава п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України: набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою. Проте, Рішенням Конституційного Суду України № 3-р(П)/2022 від 08.06.2022¹ це положення було визнане неконституційним. Ця підстава закриття була nereабілітуючою.

КПК України не містить такої підстави закриття кримінального провадження, як відсутність заяви потерпілого у провадженні, яке здійснюється в формі приватного обвинувачення. Це на практиці має місце у ситуаціях, коли здійснюється зміна повідомлення про підозру. ККС ВС виклав таку позицію: *«Якщо під час досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі державного обвинувачення виникли підстави для складання повідомлення про підозру або про зміну раніше повідомленої підозри з перекваліфікацією діяння підозрюваного на злочин, за яким кримінальне провадження, згідно зі ст. 477 КПК України, може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого, то прокурор або слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний з'ясувати з цього приводу думку потерпілого і має право скласти відповідно повідомлення про підозру або нове повідомлення про змінену підозру лише за наявності письмової заяви потерпілого про вчинення щодо нього злочину приватного обвинувачення. При цьому відповідно до вимог ст. 279 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені ст. 278 цього Кодексу, у тому числі невідкладно внести до ЄРДР дату та час повідомлення про підозру, правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. У разі відсутності зазначеної згоди потерпілого прокурор має винести постанову про закриття кримінального провадження за п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України як у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення»*². Водночас ВС не формалізує таку заяву через вимогу письмового документа із відповідною

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) № 3-р(П)/2022 від 08.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#n62>

² Постанова ККС ВС від 20 грудня 2018 року, справа № 761/6142/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78979949>

назвою, а вказує на оцінку саме волевиявлення потерпілого: «*Велика Палата Верховного Суду сформулювала висновки в постанові від 3 липня 2019 року (справа № 288/1158/16-к, провадження № 13-28кс19), згідно з якими кримінальний процесуальний закон не регламентує конкретного способу звернення потерпілого із заявою, яка зумовлює визначені у ч. 1 ст. 477 правові наслідки. Водночас захист прав і свобод людини як втілення принципу верховенства права вимагає надання переваги внутрішньому змісту юридично значущих дій над зовнішньою формою їх вираження. З огляду на зазначене, навіть у разі, якщо потерпілий не подавав до правоохоронних органів заяви про злочин як окремого процесуального документа, однак до початку чи під час досудового розслідування і/або судового провадження однозначно висловив свою позицію про притягнення винного до кримінальної відповідальності, відповідна позиція, зафіксована у процесуальних документах, дає підставу для кримінального переслідування особи за злочин приватного обвинувачення. Крім того, Верховний Суд у постановках (справа № 721/352/18, провадження № 51-1551км19; справа № 761/6142/15-к, провадження № 51-1348км19) зазначив про те, що відсутність заяви про вчинення злочину уподібнюється до відмови потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення»¹.*

КПК України диференціює суб'єктів прийняття рішення про закриття кримінального провадження у стадії досудового розслідування. До них натепер належать дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя.

Слідчий, дізнавач уповноважені своєю постановою закрити кримінальне провадження з підстав, передбачених п.п. 1, 2, 4, 9, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор має повноваження щодо закриття кримінального провадження, у тому числі щодо підозрюваного з підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України, крім п. 3-1 ч. 1 ст. 284 КПК України; закриття провадження щодо юридичної особи (у разі, якщо немає підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру або у разі закриття провадження щодо уповноваженої особи юридичної особи). У доктрині та на практиці виникають спори стосовно того, чи уповноважений прокурор закривати кримінальне провадження, якщо у ньому ще немає підозрюваного. З урахуванням системного та телеологічного тлумачення положень ст. 284 КПК України логічним є висновок, що «у тих випадках, коли жодній особі не повідомлено про підозру, закрити

¹ Постанова ККС ВС від 07 липня 2021 року, справа № 487/1817/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98220764>

кримінальне провадження вправі і слідчий, і прокурор-процесуальний керівник (це випливає з функціональної спрямованості діяльності прокурора)»¹. Важливо, що закриття кримінального провадження прокурором щодо підозрюваного не свідчить про закриття кримінального провадження у цілому і не перешкоджає досудовому розслідуванню щодо кримінального правопорушення.

Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстави, що помер підозрюваний, обвинувачений, особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого. Застосування цієї підстави закриття кримінального провадження має такі особливості, згідно з ч. 10 ст. 284 КПК України: прокурор до винесення постанови про закриття кримінального провадження направляє одному з близьких родичів або члену сім'ї, та/або захиснику померлого письмове повідомлення про можливість закриття кримінального провадження у зв'язку із смертю підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, із роз'ясненням права заявити клопотання про непогодження із закриттям кримінального провадження. У разі непогодження цими особами кримінальне провадження не може бути закрито.

Слідчий суддя уповноважений своєю ухвалою закрити кримінальне провадження, якщо закінчилися встановлені ст. 219 КПК України строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру. Умовою вирішення цього питання є клопотання іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника. Водночас на практиці є проблеми застосування цієї процедури².

¹ Капліна О. В. Актуальні проблеми тлумачення окремих підстав для закриття кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 44.

² Завтур В. А. Повноваження слідчого судді щодо закриття кримінального провадження: деякі питання тлумачення та практичного застосування норм ч. 9 ст. 284 КПК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 330–334. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/83.pdf; Гловюк І. В. Право іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на закриття кримінального провадження: проблеми нормативної регламентації та реалізації. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 158–165.

Рішення про закриття кримінального провадження викладається дізнавачем, слідчим, прокурором у постанові, а слідчим суддею – в ухвалі. Постанова має відповідати вимогам, викладеним у ч. 5 ст. 110 КПК України, і складатись із вступної, мотивувальної та резолютивної частин. У мотивувальній частині має бути чітко сформульовано й обґрунтовано наявність підстав закриття кримінального провадження.

Протягом 24 годин із моменту прийняття рішення відомості про закриття кримінального провадження вносяться до ЄРДР.

Копія постанови слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, одному із близьких родичів або члену сім'ї, та/або захиснику померлого, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ч. 6 ст. 284 КПК України).

Прокурор може скасувати постанову про закриття провадження: а) за власною ініціативою протягом 20 днів з моменту отримання копії; б) за скаргою заявника, потерпілого, якщо скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Постанова дізнавача, слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження може бути оскаржена до слідчого судді у порядку ст. 303 КПК України. Ухвала слідчого судді оскаржується в апеляційному порядку.

18.5 Звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності

Звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності є елементом консенсуальної процедури у кримінальному провадженні. Вона застосовується за наявності підстав, передбачених КК України, зокрема, загальних (передбачених Розділом IX КК України: дійове каяття, примирення винного з потерпілим, передача особи на поруки, зміна обстановки, закінчення строків давності, а також ст. 97 КК України – звільнення від кримінальної відповідальності зі застосуванням примусових заходів виховного характеру) та спеціальних (ч. 5 ст. 110-2, ч. 3 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 6 ст. 255, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260 КК України тощо).

У застосуванні цієї форми закінчення досудового розслідування можна виокремити такі етапи:

1) встановлення слідчим, дізнавачем, прокурором підстав для звільнення від кримінальної відповідальності;

2) отримання прокурором згоди підозрюваного на звільнення від кримінальної відповідальності; для цього йому роз'яснюється суть підозри, підстава звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. Якщо згоду підозрюваний не надає, то досудове розслідування продовжується і закінчується у загальному порядку. Якщо підозрюваний неповнолітній – всі зазначені дії повинні стосуватися і законного представника неповнолітнього¹;

3) складання прокурором клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності; КПК України прямо не передбачає право на ознайомлення підозрюваного з цим клопотанням, але таке ознайомлення має бути забезпечено, зважаючи на дію засади забезпечення права на захист;

4) ознайомлення потерпілого з клопотанням та з'ясування прокурором його думки щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності;

5) направлення прокурором клопотання з додатками до суду.

Вимоги до клопотання закріплені у ст. 287 КПК України, воно має містити: 1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 3) прізвище, ім'я, по батькові та займана посада прокурора; 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри; 5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування; 6) докази, які підтверджують факт учинення особою кримінального правопорушення; 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава; 8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності; 9) дата та місце складення клопотання. Тобто, на відміну від обвинувального акта та клопотання

¹ Лукашкіна Т. В., Гуртієва Л. М. Деякі проблемні питання законодавчого регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх (у світлі дії принципу правової визначеності). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарно-го університету*. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 37. С. 137.

про застосування примусових заходів медичного характеру, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, обов'язково зазначаються докази на підтвердження обґрунтованості підозри.

Зважаючи на те, що обов'язковою умовою звільнення від кримінальної відповідальності є згода підозрюваного, така письмова згода має бути додана до клопотання прокурора.

Проблемним питанням через відсутність у КПК України вказівок із цього приводу є те, чи обов'язковим є визнання вини підозрюваним для звільнення від кримінальної відповідальності. Є позиція ККС ВС, що «визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини у вчиненні кримінального правопорушення як обов'язкової умови такого звільнення кримінальним процесуальним законом не передбачено... невизнання підозрюваним, обвинуваченим вини у вчиненні кримінального правопорушення за наявності їхньої згоди на звільнення від кримінальної відповідальності у передбачених законом випадках за умови роз'яснення їм судом суті підозри чи обвинувачення, підстав звільнення від кримінальної відповідальності та права заперечувати проти закриття кримінального провадження не є правовою підставою для відмови в задоволенні клопотання сторони кримінального провадження про таке звільнення»¹. Проте, при звільненні, за ст. 49 КК України йдеться про те, що *«обов'язковою умовою звільнення особи саме від кримінальної відповідальності, а не від покарання, на підставі ст. 49 КК України, є визнання факту, що така особа вчинила кримінальне правопорушення»*², хоча і не заперечується можливість невизнання вини: *«Обвинувачений наполягає на звільненні його від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, однак не визнає вину за пред'явленим обвинуваченням, не звільняє суд від обов'язку невідкладно розглянути таке клопотання та задовольнити його за наявності для цього підстав»*³.

Що стосується думки потерпілого, то слід урахувати такі аспекти. По-перше, не є тотожними поняття потерпілого у кримінальному та кримінальному процесуальному праві⁴; по-друге, навіть у разі

¹ Постанова ККС ВС від 19 червня 2018 року, справа № 462/2762/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75286906>; Постанова ККС ВС від 29 липня 2021 року, справа № 552/5595/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728753>

² Постанова ККС ВС від 17 лютого 2022 року, справа № 752/23954/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103466896>

³ Постанова ККС ВС від 17 лютого 2022 року, справа № 752/23954/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103466896>

⁴ Постанова ВП ВС від 16 січня 2019 року, справа № 439/397/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>

неможливості звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України, можливе укладення угоди про примирення у разі дотримання умов, передбачених КПК України¹; по-третє, ККС ВС надав тлумачення змісту звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України як «кінцевий результат усіх попередніх примирних процедур та домовленостей між винним та потерпілим, який полягає, з одного боку, у добровільному волевиявленні потерпілого, яке проявляється у його проханні (клопотанні) про звільнення винного від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України або у відсутності заперечень щодо такого звільнення, а з іншого – у відсутності заперечень щодо такого звільнення з боку самого підозрюваного, обвинуваченого»². Загалом, при поданні та розгляді клопотання думка потерпілого має бути з'ясована (хоча ст. 287 КПК України і не містить вимоги стосовно додавання до клопотання прокурора письмового документа, який відображав би думку потерпілого); проте, ця думка, крім факту її з'ясування, юридичного значення для саме змісту рішення про звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК України значення не має, оскільки ця підстава для звільнення від кримінальної відповідальності є імперативною. Це, відповідно, вказує на відсутність впливу потерпілого на звільнення від кримінальної відповідальності за цієї підставою та ставить під сумнів мету з'ясування думки потерпілого при імперативних підставах звільнення від кримінальної відповідальності (крім ст. 46 КК України, де думка потерпілого свідчить про наявність умов звільнення)³.

18.6 Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру

Звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється у двох різних особливих

¹ Ухвала ККС ВС від 27 травня 2021 року, справа № 608/2388/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97220665>

² Постанова ККС ВС від 05 жовтня 2021 року, 5 жовтня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100292332>

³ Гловюк І. В. Консенсуальні аспекти звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 49 КК України (питання судової практики). *Правова політика України: історія та сучасність*: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 8 жовтня 2021 року). Житомир : Житомирська політехніка, 2021. С. 4.

порядках кримінального провадження: звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру – у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх; звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру – у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру складається щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності і стосовно якого є достатня сукупність належних та допустимих доказів, що доводять вчинення ним діяння, передбаченого КК України. Водночас потрібно чітко розмежовувати клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру та клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітнього, який досяг віку кримінальної відповідальності, за ст. 97 КК України (застосовується лише у разі вчинення кримінального проступку, необережного нетяжкого злочину, якщо виправлення неповнолітнього можливе без застосування покарання), що є різними за підставами складання та процесуальним порядком¹.

Ст. 292 КПК України встановлені ті ж вимоги до клопотання, що і для обвинувального акта, із уточненням, що клопотання обов'язково додатково має містити інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати.

Ч. 5 ст. 499 КПК України окремо регламентує, що прокурор затверджує складене слідчим, дізнавачем або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду.

Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру складається щодо: 1) особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2) особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку (ч. 1 ст. 503 КПК України). Таке клопотання складається лише за умови, що здійснювалося саме кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, тобто у разі, якщо на момент початку провадження та / або повідомлення про підозру не було потрібних даних стосовно психічного стану особи, то

¹ Лукашкіна Т. В., Гуртієва Л. М. Деякі проблемні питання законодавчого регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх (у світлі дії принципу правової визначеності). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарно-го університету*. Сер.: Юриспруденція. 2019. № 37. С. 136–137.

слідчим, дізнавачем, прокурором постановою було змінено порядок досудового розслідування згідно з вимогами ч. 2 ст. 503 КПК України. Стосовно особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані обмеженої осудності, таке клопотання не складається.

Ст. 292 КПК України встановлені ті ж вимоги до клопотання, що і для обвинувального акта, із уточненням, що клопотання обов'язково додатково має містити інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати до особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру, та позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я (адже така особа користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обсязі, який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи).

Ч. 3 ст. 511 КПК окремо регламентує, що прокурор затверджує складене слідчим, дізнавачем або самостійно складає клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і надсилає його суду.

Копія клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру або клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та копія реєстру матеріалів досудового розслідування прокурором вручається під розписку законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру одночасно з переданням клопотання до суду.

Контрольні питання

1. Які є форми закінчення досудового розслідування?
2. Чи тотожні поняття «завершення» та «закінчення» досудового розслідування з позиції практики ККС ВС?
3. Яка процедура відкриття матеріалів кримінального провадження?
4. Які матеріали зобов'язана відкрити сторона обвинувачення?
5. Які особливості відкриття результатів негласних слідчих (розшукових) дій?
6. Як процесуально оформляється підтвердження факту надання доступу до матеріалів? Яка практика ККС ВС щодо переліку матеріалів, до яких надано доступ?
7. Які процесуальні наслідки зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ?

8. Які межі обов'язку сторони захисту щодо відкриття матеріалів? Які матеріали сторона захисту має право не відкривати?
9. Що має бути викладено в обвинувальному акті? Які обов'язкові додатки до обвинувального акта?
10. Який зміст реєстру матеріалів досудового розслідування?
11. Які межі повноважень прокурора щодо складання та затвердження обвинувального акта?
12. Охарактеризуйте правову природу та значення обвинувального акта.
13. Хто є суб'єктом закриття кримінального провадження? Яка роль прокурора у забезпеченні законності й обґрунтованості закриття кримінального провадження?
14. Як класифікуються підстави закриття кримінального провадження?
15. Який порядок закриття кримінального провадження?
16. У якому випадку прокурор подає до суду клопотання про закриття кримінального провадження?
17. Окресліть процесуальний порядок звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності.
18. Яка роль потерпілого при вирішенні питання про можливість звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності?

Рекомендована література

1. Боржецька Н. Підстави та умови складання обвинувального акта. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 77–83.
2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19 : Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол. : В. Т. Нор (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. 960 с.
3. Глиняний О. В. Обвинувальний акт в системі процесуальних рішень досудового розслідування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2021. 20 с.
4. Глобенко Г. І. Окремі питання процесуального порядку закінчення досудового розслідування. *Право і Безпека*. 2016. № 4. С. 60–64.
5. Гловюк І. Документи – на стіл! Чи повинен потерпілий відкривати матеріали стороні захисту в порядку ст. 290 КПК і як підтвердити факт ознайомлення з ними? URL: https://zib.com.ua/ua/142402-chi_povinen_poterpiliy_vidkrivati_materiali_storon_i_zahistu_.html
6. Гловюк І. В. Практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду стосовно обрахування строків досудового розслідування: деякі питання ч. 5 ст. 219 КПК України. *Кримінальний*

процес: сучасний вимір та перспективні тенденції: III Харк. криміналь. процесуальн. полілог (м. Харків, 10 листопада 2021 року). Харків : Право, 2022. С. 122–125.

7. Гловюк І. В. Проблемні питання застосування статті 290 КПК України у діяльності сторони захисту: практика ККС ВС. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 243–246.
8. Гловюк І. В. Питання ознайомлення з матеріалами досудового розслідування у контексті практики ЄСПЛ. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 151–159.
9. Гловюк І. В. Право іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, на закриття кримінального провадження: проблеми нормативної регламентації та реалізації. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 158–165.
10. Гловюк І., Марченко Т. Проблеми доступу сторони захисту до результатів негласних слідчих (розшукових) дій. *Право України*. 2018. № 8. С. 48–59.
11. Гловюк І., Торбас О. Прокурор у системі суб'єктів, уповноважених на закінчення досудового розслідування. *Право України*. 2020. № 3. С. 270–283.
12. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.
13. Дроздов О., Шульгін С., Дроздова О. Три моменти однієї стадії. Як час на ознайомлення з матеріалами впливає на завершення досудового розслідування та інші дотичні питання. URL: https://zib.com.ua/ua/yak_chas_na_oznayomlennya_z_materialami_vplivae_na_zavershen.html
14. Завертайло І. О. Процесуальні порушення під час складання обвинувального акта і підстави повернення його судом для усунення недоліків, у тому числі з угодою (погляд практичного працівника). *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2015. № 1. С. 127–132.
15. Завтур В. А. Повноваження слідчого судді щодо закриття кримінального провадження: деякі питання тлумачення та практичного застосування норм ч. 9 ст. 284 КПК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 330–334. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/83.pdf
16. Капліна О. Проблеми визначення компетенції слідчого та прокурора на етапі закінчення досудового розслідування. *Право України*. 2018. № 8. С. 72–84.

17. Лапкін А. В. Диференціація форм закінчення досудового розслідування і роль прокурора в їх застосуванні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 87–97.
18. Литвинов В. В. Розвиток підстав та процесуального порядку закриття кримінального провадження, за яких особа має право на реабілітацію. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. № 4 (74). С. 383–394.
19. Лукашкіна Т. В., Гуртієва Л. М. Деякі проблемні питання законодавчого регулювання кримінального провадження щодо неповнолітніх (у світлі дії принципу правової визначеності). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 37. С. 134–138.
20. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 213 с.
21. Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого : монографія. Київ, Національна академія прокуратури України, 2015. 214 с.
22. Миронов А. М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при закінченні досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 2. С. 113–122.
23. Рось Г. В. Закриття кримінального провадження як форма закінчення досудового розслідування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 81–91.
24. Сисоєнко Г. І. Закінчення досудового розслідування. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 2. С. 145–153.
25. Стоянов М., Гловюк І. Як здійснюється підтвердження відкриття матеріалів досудового розслідування. URL: <https://pravo.ua/iak-zdiisniuietsia-pidtvrdzhennia-vidkryttia-materialiv-dosudovoho-rozsliduvannia/>
26. Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 209 с.
27. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України : монографія. Одеса : Юридична література, 2015. 168 с.
28. Торбас О. Проблематика встановлення моменту ознайомлення з матеріалами досудового розслідування відповідно до ст. 290 КПК України. *Правові новели*. 2021. № 15. С. 86–93.
29. Шилова Д. В. Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 228 с.

Тема 19

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

- 19.1 Особливості початку досудового розслідування у формі дізнання*
- 19.2 Процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки*
- 19.3 Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок. Запобіжні заходи під час досудового розслідування кримінальних проступків*
- 19.4 Порядок вилучення речей і документів під час провадження дізнання*
- 19.5 Особливості повідомлення про підозру під час провадження дізнання*
- 19.6 Порядок продовження, зупинення строків дізнання*
- 19.7 Особливості закінчення дізнання*

19.1 Особливості початку досудового розслідування у формі дізнання

Початок дізнання обумовлюється такою засадою, як публічність (ст. 25 КПК України), що встановлює обов'язок для органів дізнання розпочати досудове розслідування у кожному випадку виявлення ознак кримінального проступку.

Засада публічності конкретизується у ст. 214 КПК України, в якій зазначено, що дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинений кримінальний проступок або після самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального проступку, зобов'язані внести відповідні відомості до ЄРДР і розпочати розслідування.

Досудове розслідування кримінальних проступків, зокрема і початковий його етап, здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України.

Зокрема, якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором, він зобов'язаний протягом п'яти робочих днів із дня внесення таких відомостей з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до відповідного органу досудового

розслідування та доручити проведення досудового розслідування. А дізнавач невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України.

Дізнавач, який здійснюватиме дізнання, визначається керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК України). Призначення дізнавача здійснюється шляхом внесення відповідних відомостей у ЄРДР про призначення конкретного дізнавача, а також дачею відповідного письмового доручення.

Однак існують визначені законом окремі особливості. Так, окрім проведення невідкладної слідчої (розшукової) дії – огляду місця події, – відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, у невідкладних випадках до внесення відомостей у ЄРДР може бути:

- 1) відібрано пояснення;
- 2) проведено медичне освідування;
- 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- та кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису;
- 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Розглянемо особливості зазначених процесуальних дій.

Відбирати пояснення можуть усі суб'єкти, перелічені у п. 19 ст. 3 КПК України, зокрема захисник та оперативні підрозділи. Відбирати пояснення можна від осіб, перелічених у п. 25 ст. 3 КПК України, як учасників кримінального провадження.

Аналіз змісту ч. 1 ст. 63 Конституції України та п. 8 ст. 95 КПК України вказує на те, що пояснення можна отримати тільки за згодою особи, якщо такі пояснення стосуються безпосередньо її або членів її сім'ї та близьких родичів. Закон не містить зобов'язуючих норм щодо дачі пояснення, а також не діють превентивно-примусові заходи у вигляді попередження про кримінальну відповідальність за відмову від дачі пояснень чи дачу завідомо неправдивих пояснень. До прикладу, ч. 2 ст. 66 КПК України не зобов'язує свідка давати пояснення та встановлює відповідальність (ст. 67 КПК України, 385 КК України) за відмову давати показання, а не пояснення. Слід пам'ятати про відмінність понять «пояснення» та «показання». Пояснення у контексті ч. 3 ст. 214 КПК України – це відомості, які особа надає уповноваженій особі в

усній чи письмовій формі щодо факту кримінального проступку, обставин його вчинення або інших обставин, котрі їй відомі щодо кримінального проступку. Такі відомості можуть бути отримані до внесення відомостей у ЄРДР. Закон не містить визначених процесуальних процедур щодо порядку отримання таких відомостей або їх фіксації. За загальним правилом слід зауважити на те, що відомості отримуються уповноваженою особою – дізнавачем; перед отриманням пояснень слід установити особу, яка має давати пояснення; такій особі потрібно роз'яснити положення ст. 63 КУ; і зазвичай пояснення фіксуються у такому процесуальному документі, як пояснення, що має містити підписи особи, яка дала і яка отримала пояснення, час і місце отримання пояснення. Суворовизначеної процесуальної форми до такого документа, як пояснення, закон вимог не передбачає. Показання ж – це відомості, отримані від особи, яка має процесуально визначений статус, і такі відомості отримані під час такої слідчої (розшукової) дії, як допит (ст. 224 КПК України), – на стадії досудового розслідування, або в ході допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні (ст. 225 КПК України).

Висновок спеціаліста має відповідати вимогам до висновку експерта. Однак треба пам'ятати про окремі процесуальні відмінності. По-перше, не кожен спеціаліст є експертом, а отже робити експертні висновки він не може. Він послуговується виключно знаннями у сфері, в якій він є фахівцем. Попри це, при залученні уповноваженої особи як спеціаліста, вона має дати обґрунтовані відповіді на запитання та сформулювати свій висновок.

Під час виконання своїх функцій як спеціаліста він наділений правами, передбаченими ч. 4 ст. 71 КПК України, та має обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 72 КПК України.

Відповідно до ст. 72 КПК України, за завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, установлену законом.

Медичне освідування. Відповідно до Наказу МВС України та МОЗ України No 1452/735 від 09 листопада 2015 року «Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв ТЗ ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції», незважаючи на те, чи проходила особа огляд на стан сп'яніння спеціальними технічними засобами, а також на його результат, у разі наявності підстав вважати, що вона перебуває в стані наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, згідно з ознаками, окресленими вище, уповноважена службова особа в обов'язковому порядку направляє цю особу до найближчого закладу охорони здоров'я для проходження медичного освідування.

Особі пропонують у супроводі працівника поліції прослідувати до закладу охорони здоров'я для проходження медичного освідування. З метою забезпечення достовірності результатів огляду водіїв транспортних засобів, які має бути оглянуто в закладах охорони здоров'я, уповноважена службова особа (дізнавач або за його дорученням інший працівник поліції) забезпечує доставку цих осіб до найближчого закладу охорони здоров'я не пізніше ніж упродовж двох годин із моменту виявлення підстав для його проведення.

Зміст висновку щодо результатів медичного освідування особи на стан сп'яніння повідомляють оглянутій особі в присутності уповноваженої особи, яка її доставила, про що роблять запис у зазначеному висновку.

Висновок щодо результатів медичного освідування особи на стан сп'яніння складають в усіх випадках безпосередньо після огляду особи в трьох примірниках: перший примірник видають під підпис уповноваженій особі, яка доставила цю особу на огляд, другий видають оглянутій особі, а третій залишається в закладі охорони здоров'я.

Зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Такі прилади та засоби можуть використовувати особи (зокрема правопорушник), щоби працювати в автоматичному режимі (приміром, для нагляду за виконанням правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, відеоспостереження в громадських місцях тощо).

У ст. 40 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Поліція для забезпечення публічної безпеки й порядку може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото- і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману з автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою:

- попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб;
- забезпечення дотримання Правил дорожнього руху.

Вилучення знарядь і засобів учинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей, проводиться відповідно до ст. 298-3 КПК України.

Оскільки вилучення як процесуальна дія, проведення якої можливе до внесення відомостей у ЄРДР, і в контексті ст. 41 КУ та ст. 16 КПК України має особливе значення, буде розглянута нами окремо.

19.2 Процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки

Установлення предмета доказування в кожному кримінальному провадженні щодо кримінального проступку відбувається за допомогою фактичних даних, на підставі яких дізнавач, прокурор, суд установлюють обставини, що підлягають доказуванню в цьому кримінальному провадженні.

Фактичні дані в кримінальному провадженні можуть бути доказами, як ми з'ясували, якщо вони походять зокрема із процесуальних джерел.

Процесуальними джерелами доказів є визначені кримінальним процесуальним законодавством носії доказової інформації, тобто носії фактичних даних, які дають змогу встановити наявність або відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

У кримінальних провадженнях про кримінальні проступки законодавець дещо розширив звичний перелік процесуальних джерел доказів. У ч. 2 ст. 84 КПК України чітко визначено вичерпний перелік процесуальних джерел доказів, з огляду на який вирізняємо їх чотири види:

- показання;
- речові докази;
- документи;
- висновки експертів.

Такий перелік звично називають вичерпний, оскільки в Главі 4 КПК України не йдеться про винятки з цього правила, а конструкція норми ст. 84 КПК України однозначно визначає перелік, що не може бути розширений. Однак із становленням інституту провадження у формі дізнання цей перелік не прямо, але зазнав розширення.

Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК України, також є *пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису*. А з урахуванням змісту ч. 3 ст. 214 КПК України такі фактичні дані частково відповідають вимозі щодо допустимості доказів, передбаченої у ч. 1 ст. 86 КПК України, як такі,

що отримані у порядку, встановленому КПК України. Хоча процесуальний порядок отримання таких доказів детально не встановлений.

Отже, у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки є такий перелік процесуальних джерел доказів:

- показання;
- речові докази;
- документи;
- висновки експертів;
- пояснення осіб;
- результати медичного освідування;
- висновок спеціаліста;
- показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису.

Потрібно запам'ятати дві основні особливості щодо такого переліку процесуальних джерел доказів. По-перше, цей перелік є притаманний кримінальним провадженням про кримінальні проступки. По-друге, є пряма заборона в законі (ч. 2 ст. 298-1 КПК України) на використання у кримінальному провадженні щодо злочину, крім підстави ухвали слідчого судді, яка постановляється за клопотанням прокурора.

19.3 Затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок. Запобіжні заходи під час досудового розслідування кримінальних проступків

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 176 КПК України, тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав і в порядку, визначених КПК України.

Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, уповноваженою особою має декілька особливостей. Правопорушник може бути затриманий, якщо на це є підстави та наявні відповідні умови, і немає заборон, визначених законом.

Щодо загальних умов і заборон затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, що поширюються і на затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, то такі поширюються і на інститут затримання уповноваженою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок. А також закон визначає умови правомірності затримання як такого. Така правомірність складається з наявності й дотримання декількох складових.

Першою з них є наявність **підстави** для затримання уповноваженою службовою особою, яка має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених п.п. 1 і 2 ч. 1 ст. 208, а саме якщо:

1) цю особу застали під час учинення кримінального проступку або замаху на його вчинення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального проступку очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила кримінальний проступок.

Другою є наявність однієї з умов – коли ця особа:

1) відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;

2) намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;

3) під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

4) перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточенню.

Лише сукупність підстав, передбачених у п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, та наявність однієї з умов, передбачених п.п. 1–4 ч. 1 ст. 298-2 КПК України, дозволяють уповноваженій особі затримати особу, яка вчинила кримінальний проступок.

Строк затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, становить три години з моменту фактичного затримання (ч. 2 ст. 298-2 КПК України).

Такий же строк передбачений і при затриманні особи, яка вчинила кримінальний проступок, передбачений ст. 286-1 КК України, з ознаками перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння або перебування під впливом лікарських засобів, що знижують її увагу та швидкість реакції, але з обов'язковим доставленням такої особи до медичного закладу для забезпечення проходження відповідного медичного освідування. Доставлення затриманого до медичного закладу є обов'язковим, і доставлення, як і освідування, повинне бути проведене у строк три години. Тобто загальний строк затримання становить 3 години.

Ч. 3 ст. 298-2 КПК України визначає обов'язкові дії уповноваженої службової особи або дізнавача при затриманні особи, яка вчинила кримінальний проступок. Безумовне вчинення таких дій є визначальним для визнання затримання законним. Так, вони повинні:

– негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою **підстави затримання** та у **вчиненні якого кримінального правопорушення вона підозрюється**;

– **право мати захисника** – відповідно до якого особа має право самостійно запросити собі захисника або скористатися правом на безоплатну правову допомогу, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів й інших джерел. У цьому випадку йдеться про безоплатну вторинну правову допомогу, що є видом державної гарантії, яка полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя та охоплює такі види правових послуг:

- захист від обвинувачення;
- здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- складання документів процесуального характеру.

Відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», право на цей вид правової допомоги в частині захисту від обвинувачення мають особи, які затримані за підозрою у вчиненні злочину:

– **отримувати медичну допомогу**. Згідно з Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію, з огляду на хвороби, травми, отруєння і патологічні стани, а також вагітність та пологи. Відповідно до цього закону, кожному гарантується право на кваліфіковану медичну допомогу та надання всім громадянам гарантованого рівня цієї допомоги.

Отже, затриманий має право на його огляд медичним працівником для діагностики стану здоров'я, вжиття заходів для профілактики захворювання та лікування в обсязі, передбаченому в установах утримання затриманих.

Також затриманий має право на екстрену медичну допомогу, яка полягає у здійсненні працівниками системи екстреної медичної допомоги, відповідно до законодавства, невідкладних організаційних, діагностичних і лікувальних заходів, спрямованих на врятування і збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я.

У разі необхідності затриманий має право на домедичну допомогу, суть якої полягає у невідкладних діях й організаційних заходах, спрямованих на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що

здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навиками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та, відповідно до закону, зобов'язані здійснювати такі дії та заходи.

До таких осіб, зокрема, належать працівники органів і підрозділів Національної поліції;

– **давати показання чи пояснення або не говорити нічого з приводу підозри проти себе.** Розглядається законом як право, що реалізується через призму засад забезпечення права на захист, презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини, змагальність сторін і свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості. Отож особа, яка дає пояснення з приводу затримання, що фіксується у протоколі затримання, або показання, які вона дає під час допиту як підозрюваного, незалежно від визнання або невизнання вини у вчиненні діяння, за яке підозрюється, має розглядатись із позиції права на захист, не може без перевірки бути в основі повідомлення про підозру. Особа не може бути змушена давати пояснення або показання. Будь-які пояснення, які висловила затримана особа на вимогу уповноваженої законом особи, варто розглядати як пояснення підозрюваного з приводу затримання, і ці пояснення не можуть використовуватись у процесі доказування як визнання вини або підтвердження обставин, які підлягають доказуванню, якщо особа, яка їх надає, не знає або є підстави вважати, що ці пояснення вона надає як затримана особа. Відмова особи, яка затримана за підозрою у вчиненні злочину, не може розглядатись як намагання уникнути кримінальної відповідальності та як обставина, що обтяжує відповідальність;

– **негайно повідомити інших осіб про своє затримання і місце перебування.** У разі затримання особи за підозрою у вчиненні злочину уповноважена службова особа зобов'язана негайно, але не пізніше як через дві години після затримання або арешту (взяття під варту) особи, повідомляти про її місцеперебування родичам та в разі заявлення усної або письмової вимоги – захиснику, а також адміністрації за місцем роботи або навчання затриманого. Для цього затриманий повинен указати, кого необхідно повідомити про його затримання, надати контактні дані. За неможливості повідомити вказану затриманим особу, про це затриманий інформується, йому пропонують вказати інших осіб, яких необхідно повідомити про його затримання.

У разі затримання неповнолітньої особи уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це її батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування.

У разі затримання співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним службових обов'язків уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це відповідний розвідувальний орган.

Уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. У разі неприбуття в установленій законодавством строк захисника, призначеного органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правової допомоги, уповноважена службова особа негайно повідомляє про це відповідний орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги;

– **вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інших процесуальних прав, передбачених КПК України.** Відповідно до закону, затриманий має право звертатися до прокурора, слідчого судді з вимогою перевірити правомірність й обґрунтованість його затримання. Прокурор цю вимогу виконує відповідно до функції виконання нагляду за дотриманням прав і законних інтересів особи та нагляду за дотриманням законності під час провадження досудового розслідування, слідчий суддя – з позиції виконання судового контролю.

Якщо особа не розуміє мову, якою здійснюється провадження, у такому разі необхідно залучити перекладача.

Із цього моменту особа реалізовує своє право на захист, яке полягає у наданні їй можливості збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Закон також визначає, що строк затримання може бути і більшим, ніж 3 години. Зокрема, особу може бути затримано:

1) до сімдесяти двох годин – у випадку, якщо особа відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи; та така особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу;

2) до двадцяти чотирьох годин – у випадку, якщо особа перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточенню.

У будь-якому разі копія протоколу затримання особи невідкладно надсилається прокурору.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання, здійснює особистий обшук затриманої особи за участі не менше двох понять.

Службова особа, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана:

- 1) негайно зареєструвати затриманого;
- 2) роз'яснити затриманому підстави його затримання, права й обов'язки;

- 3) звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого ст. 211 КПК України;

- 4) забезпечити належне поводження із затриманим та дотримання його прав, передбачених Конституцією України, КПК України та іншими законами України;

- 5) забезпечити запис усіх дій, що проводяться із залученням затриманого, зокрема час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій;

- б) забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров'я затриманого. До складу осіб, що надають затриманому медичну допомогу, за його бажанням може бути допущена конкретна особа, яка має право на зайняття медичною діяльністю.

Під час досудового розслідування кримінальних проступків застосовуються такі запобіжні заходи, як особисте зобов'язання та особиста порука. Виключно такі, які не пов'язані з обмеженням свободи підозрюваного. Застосування запобіжних заходів здійснюється на підставах та з дотриманням вимог Глави 18 КПК України.

Підозрюваному роз'яснюється його обов'язок з'явитися за першим викликом до дізнавача, прокурора або суду (ч. 2 ст. 299 КПК України).

19.4 Порядок вилучення речей і документів під час провадження дізнання

Під час розслідування кримінальних проступків передбачено особливий вид заходу забезпечення – вилучення речей і документів. Особливість таких дій полягає у відмінності процесуального порядку вилучення від передбаченого ч. 1 ст. 131 КПК України тимчасового вилучення майна і тимчасового доступу до речей і документів.

У разі якщо уповноважена особа або дізнавач виявить під час затримання особи, її особистого обшуку або огляду речей, належність речі

чи документа до знаряддя та/або засобу вчинення кримінального проступку чи встановить за сукупністю обставин, що така річ чи документ є предметом посягання, то такі речі та документи вилучаються.

У цьому разі уповноваженою особою на здійснення вилучення речей і документів є службова особа Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України.

Вилучення здійснюється шляхом тимчасового фізичного позбавлення можливості володіти, розпоряджатися чи використовувати річ і документ та приєднання їх до матеріалів кримінального провадження.

Вилучені речі та документи зберігаються органом, що їх вилучив, до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

У виняткових випадках вилучені речі та документи можуть бути повернуті володільцеві до розгляду провадження про кримінальний проступок по суті в суді. Залежно від результатів розгляду вилучені речі та документи у встановленому порядку конфіскують або повертають володільцеві, або знищують.

Процесуальне оформлення вилучення речей чи документів можливе двома шляхами: складання окремого протоколу вилучення речей чи документів, або здійснення відповідного запису про таку дію у протоколі затримання особи.

Вилучені під час обшуку затриманої особи речі та документи, зазначені у ч. 1 ст. 298-3 КПК України, визнаються речовими доказами, про що дізнавачем виноситься відповідна постанова, та приєднуються до матеріалів дізнання.

Уповноважена службова особа за наявності достатніх підстав вважати, що особою вчинено порушення, за яке відповідно до КПК України може бути застосовано покарання у вигляді позбавлення права керування транспортними засобами, тимчасово вилучає посвідчення водія до набрання вироком законної сили, але не більш як на три місяці з моменту такого вилучення, і видає тимчасовий дозвіл на право керування транспортними засобами.

19.5 Особливості повідомлення про підозру під час провадження дізнання

Кримінальний процесуальний закон визначає порядок повідомлення особі про підозру шляхом вручення письмового повідомлення про підозру в день його складення слідчим, дізнавачем або прокурором.

Відповідно до п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК України, повідомлення про підозру входить до компетенції прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Згідно з п. 5 ч. 2 ст. 40-1 та ч. 1 ст. 298-4 КПК України, повідомляти про підозру може й дізнавач, але за погодженням із прокурором.

Письмове повідомлення про підозру вручається безпосередньо особі, яка притягується до кримінальної відповідальності. У разі неможливості вручення повідомлення про підозру воно вручається за правилами, які передбачені під час здійснення виклику слідчим прокурором.

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повідомлення про підозру для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи або іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Відповідно до ст. 298-4 КПК України, одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідчення та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідчення або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК України.

У разі, якщо впродовж установленого строку особа не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду.

Обґрунтована підозра про причетність особи до вчиненого кримінального правопорушення слугує загальною умовою для затримання особи, визнання її підозрюваною, допиту, застосування запобіжних заходів та обумовлює їх правомірність.

Своєю чергою, ці заходи процесуального примусу можуть бути застосовані лише за наявності самостійних правових підстав та умов, передбачених процесуальним законом.

В основі підозри як кримінального процесуального явища є інформація, якою володіє дізнавач, прокурор, про причетність конкретної особи до розслідуваного кримінального проступку. Попри те, інформація, зі змісту якої очевидний висновок про можливе вчинення особою кримінального проступку, може бути отримана дізнавачем із процесуальних джерел.

Наявність інформації, що свідчить про причетність особи до вчинення кримінального проступку, великою мірою визначає характер

діяльності дівнавача на етапі оголошення підозри і його ставлення до такої особи.

Дівнавач або прокурор обов'язково здійснює повідомлення про підозру особі у випадках:

- затримання особи на місці вчинення кримінального проступку або безпосередньо після його вчинення;
- обрання щодо особи одного з передбачених запобіжних заходів;
- наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Закон не вимагає від слідчого, дівнавача зібрати до цього часу всі необхідні та можливі докази, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Однак на цей момент необхідно зібрати достатньо доказів, які вказують на те, що:

- діяння, з приводу якого провадиться розслідування, справді було вчинено;
- його вчинила особа, питання про притягнення до кримінальної відповідальності якої вирішується;
- у діянні цієї особи міститься склад конкретного кримінального правопорушення;
- відсутні обставини, які виключають провадження у справі й кримінальну відповідальність цієї особи.

Після повідомлення про підозру дівнавач, прокурор зобов'язані невідкладно повідомити підозрюваному про його права, передбачені ст. 42 КПК України, та вручити пам'ятку про роз'яснення процесуальних прав та обов'язків.

Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дівнавачем за погодженням із прокурором у випадках та порядку, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 298-4 КПК України).

Одночасно із врученням повідомлення про підозру особа інформується про результати медичного освідчування та висновку спеціаліста за їх наявності. У разі незгоди з результатами медичного освідчування або висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дівнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дівнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил призначення експертизи, передбачених КПК України.

У разі, якщо протягом установленого строку особа не звернеться з клопотанням про проведення експертизи, відповідне клопотання може бути заявлено лише під час судового розгляду.

19.6 Порядок продовження, зупинення строків дізнання

Строк дізнання обчислюється з дня повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Відповідно до ч. 3 ст. 219 КПК України, з дня повідомлення особі про підозру дізнання повинно бути закінчене:

– упродовж 72 годин – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України;

– протягом 20 діб – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім;

– упродовж 1 місяця – у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення експертизи у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 298-4 КПК України (заявлення підозрюваним клопотання про проведення експертизи у разі його незгоди з результатами медичного освідчення або висновком спеціаліста).

Строк дізнання може бути продовжений у порядку, передбаченому ст. 294 КПК України.

Водночас загальний строк дізнання не може перевищувати 1 місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, передбачених п.п. 1 і 2 ч. 3 ст. 219 КПК України.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 294 КПК України, якщо внаслідок складності провадження неможливо закінчити досудове розслідування з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку (дізнання) у строк, зазначений у п.п. 1 і 2 ч. 3 ст. 219 КПК України, такий строк може бути продовжений прокурором у межах строку, встановленого п. 1 ч. 4 ст. 219 КПК України, тобто 1 місяця.

Строк дізнання, що закінчився, поновленню не підлягає. Строк із дня винесення постанови про зупинення дізнання до винесення постанови про відновлення дізнання не включається у строки дізнання, передбачені ст. 219 КПК України.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею або винесення

постанови про відновлення кримінального провадження не включається до строків, передбачених ст. 298-5 КПК України.

Загальний строк дізнання під час об'єднання кримінальних проваджень у порядку, передбаченому ст. 217 КПК України, визначається у провадженнях, які розслідувалися в один проміжок часу, шляхом поглинання меншого строку більшим.

Обрахований, відповідно до ч. 4 ст. 219 КПК України, загальний строк дізнання в об'єднаному кримінальному провадженні визначається прокурором, уповноваженим розглянути питання продовження строку дізнання, відповідно до ч. 4 ст. 295 КПК України, про що ним виноситься відповідна постанова. У разі необхідності одночасно з обрахуванням загального строку в об'єднаному кримінальному провадженні може бути вирішено питання щодо його продовження.

Строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до винесення постанови про відновлення кримінального провадження, а також строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування сторонами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, не включається у строки, передбачені ст. 294 КПК України, крім дня прийняття відповідної постанови та дня повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

Відповідно до ч. 4 ст. 295 КПК України, прокурор зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку не пізніше 3-х днів із дня його надходження, але обов'язково до закінчення строку дізнання.

Рішення прокурора про продовження строку дізнання або про відмову у такому продовженні приймається у формі постанови.

Прокурор задовольняє клопотання та продовжує строк дізнання, якщо переконається, що додатковий строк необхідний для отримання доказів, які можуть бути використані під час судового розгляду, або для проведення чи завершення проведення експертизи, за умови, що ці дії не могли бути здійснені чи завершені раніше з об'єктивних причин.

Якщо прокурор задовольняє клопотання дізнавача, прокурора, він визначає новий строк дізнання. Прокурор зобов'язаний визначити найкоротший строк, достатній для потреб дізнання.

Прокурор відмовляє у задоволенні клопотання та продовженні строку дізнання у разі, якщо дізнавач, прокурор, який звернувся з клопотанням, не доведе наявність підстав, передбачених ч. 6 ст. 295 КПК України, а також якщо досліджені під час вирішення цього питання

обставини свідчать про відсутність достатніх підстав уважати, що сталася подія кримінального проступку, яка дала підстави для повідомлення про підозру, та/або підозрюваний причетний до цієї події кримінального проступку.

Окрім загального порядку та строків продовження провадження у формі дізнання, закон передбачає окремі підстави та строки такого продовження. Так, ч. 1 ст. 298-5 КПК України передбачає, що у разі необхідності проведення додаткових слідчих і розшукових дій строк дізнання може бути продовжений прокурором до тридцяти днів. Проведення додаткових дій може виникати у зв'язку із заявленими клопотаннями сторони захисту, зокрема щодо призначення експертизи, у випадку незгоди з висновком спеціаліста.

Про продовження строку дізнання прокурор виносить постанову.

Також у разі неможливості закінчити дізнання у строк, визначений ст. 219 КПК України, дізнавач або прокурор звільняє затриману особу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання.

19.7 Особливості закінчення дізнання

Відповідно до ч. 2 ст. 298 КПК України, досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюють згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, з огляду на положення Глави 25 КПК України, то на етап закінчення дізнання поширюються всі загальні правила закінчення досудового розслідування, встановлені Главою 24 КПК України. Норми Глави 25 КПК України є спеціальними щодо норм Глави 24 КПК України, оскільки встановлюють винятки із загальних правил, закріплюють окремі умови, які не підлягають застосуванню у сфері родових суспільних відносин (тобто відносин, пов'язаних із закінченням досудового розслідування в загальному порядку).

Закінчення дізнання – це комплекс процесуальних дій рішень, що здійснюються у визначені КПК України строки, встановленій послідовності й порядку, які у сукупності забезпечують можливість здійснення подальшого кримінального провадження або його припинення відповідно до завдань кримінального провадження загалом (ст. 2 КПК України) і безпосередніх завдань досудового розслідування у формі дізнання зокрема.

Фактичною підставою закінчення дізнання є достатність доказів для здійснення тих процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень (складання відповідних процесуальних документів), якими закінчується досудове розслідування у формі дізнання.

Юридичною підставою закінчення дізнання є передбачене кримінальним процесуальним законом повноваження дізнавача, прокурора здійснювати процесуальні дії, ухвалювати процесуальні рішення (складати відповідні процесуальні документи), якими закінчується дізнання за наявності до того фактичних підстав й умов у конкретному кримінальному провадженні.

Умовами закінчення дізнання є проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, від виконання яких залежить можливість з'ясування всіх фактичних обставин кримінального проступку, зокрема встановлення тих обставин, які є фактичними підставами закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності, складання обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, направлення кримінального провадження для проведення досудового слідства.

У разі встановлення наявності підстав та умов закінчення досудового розслідування у формі дізнання має бути виконано відповідні процесуальні дії.

Процесуальна процедура закінчення дізнання передбачає визначені КПК України порядок, послідовність і строки виконання певних процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень, складання відповідних процесуальних актів-документів, які, своєю чергою, мають відповідати установленим законом формі та змісту.

Відповідно до ст. 301 КПК України, дізнавач зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше сімдесяти двох годин з моменту затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України, подати прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом із повідомленням про підозру, про що невідкладно письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого.

Прокурор, своєю чергою, зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом із повідомленням про підозру, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України, протягом двадцяти чотирьох годин здійснити одну із зазначених дій:

- 1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження, а в разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України, про негайне звільнення затриманої особи;
- 2) повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу (у разі затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України);

3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності;

4) у разі встановлення ознак злочину направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства.

Якщо приймається рішення прокурором про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності, то строк затримання особи не повинен перевищувати сімдесяти двох годин із моменту затримання до початку розгляду провадження про кримінальний проступок у суді.

А якщо прокурор встановлює ознаки злочину в матеріалах кримінального провадження про кримінальний проступок і приймає рішення про направлення кримінального провадження для проведення досудового слідства – строк затримання особи в порядку, передбаченому ч. 4 ст. 298-2 КПК України, зараховується до строку тримання особи під вартою.

У разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор зобов'язаний у триденний строк із моменту після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру, забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а у разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, зокрема шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб. У разі відмови вказаних осіб їх отримати чи зволікання з отриманням зазначені особи вважаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання.

Про відмову від отримання копій матеріалів дізнання чи неотримання таких копій складається відповідний протокол, який підписується прокурором та особою, яка відмовилася отримувати, або прокурором, якщо особа не з'явилася для отримання копій матеріалів дізнання.

Контрольні питання

1. Які особливості початку досудового розслідування у формі дізнання?
2. Назвіть процесуальні джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки.
3. Наведіть підстави затримання уповноваженою службовою особою особи, яка вчинила кримінальний проступок.
4. Які запобіжні заходи можуть бути застосовані під час досудового розслідування кримінальних проступків?

5. Укажіть порядок вилучення речей і документів під час провадження дізнання.
6. В чому полягають особливості повідомлення про підозру під час провадження дізнання?
7. Який порядок продовження, зупинення строків дізнання?
8. В чому полягають особливості закінчення дізнання?

Рекомендована література

1. Бойко О. П. Процесуальні форми взаємодії слідчих з підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 7 червня 2019 р.). Дніпро : ДДУВС., 2019. С. 9–12.
2. Бойко О., Литвинов В. Окремі питання здійснення дізнання в кримінальному процесі України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. С. 100–104.
3. Бровко Н. І., Сімакова С. І. Інститут кримінальних проступків як механізм спрощеного порядку досудового розслідування. *Юридичний науковий електронний журнал*. Київ, 2020. С. 298–301.
4. Глобенко Г. І. Зарубіжний досвід та положення законодавства України щодо дізнання: порівняльно-правовий аналіз. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні*: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 22 трав. 2019 р.). Маріуполь, 2019. С. 294–296.
5. Кузик Т. М. Поняття та вимоги до особи перекладача у кримінальному процесі України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С. 341–346.
6. Кашпур А. С. Кримінальні проступки: поняття та правові засади кримінального провадження. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 листопада 2020 року). Київ, 2020. С. 205–207.
7. Климчук М. П., Корольчук В. В. Початок досудового розслідування у формі дізнання. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків*. Київ, 2019. С. 70–74.
8. Кузубова Т. О. Теоретичні та прикладні питання унормування строків досудового розслідування до повідомлення особі про підозру. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Харків, 2020. № 3 (90). С. 224–234.
9. Кунтій А. І., Хитра А. Я., Кіцул, Ю. С. Аспекти строку провадження дізнання в кримінальних провадженнях проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Актуальні проблеми досудового роз-*

- слідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19 червня 2020 року). Київ, 2020. С. 136–138.
10. Литвинов В. В. Суб'єкти дізнання у кримінальному процесі України. Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 7 червня 2019 р.). Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 106–109.
 11. Лазебний А. М. Залучення спеціаліста для проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник НУ ДПС України (економіка, право)*. 2014. № 2 (65). С. 187–193.
 12. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Правовая природа и соотношение понятий «специальные знания» и «специалист». *Проблеми правоведення: республ. межвед. науч. сборн.* Київ : Вища шк., 1983. Вып. 44. С. 130–135.
 13. Лебедева А. Особливості процесуального статусу понятого у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 275–279.
 14. Палюх В. А. Поняття та система загальних положень досудового розслідування. *Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній вимір: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Полтава, 7 червня 2019 р.). Полтава : ПУЕТ, 2020. С. 144–148.
 15. Переверза О. Я., Кулава М. К. Окремі аспекти використання поясень осіб у якості джерел доказів при розслідуванні кримінальних проступків. *Правові горизонти*. 2020. Вип 20 (33). С. 108–113.
 16. Савицький Д. О. Запровадження інституту кримінальних проступків. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків*. Київ, 2019. С. 115–117.
 17. Саковський А. А. Особливості початку досудового розслідування у формі дізнання. *Актуальні питання теорії та практики досудового розслідування кримінальних проступків*. Київ, 2019. С. 121–125.
 18. Соловей О. М. Законодавство про кримінальні поступки: порівняльний аналіз. *Юридичний бюлетень: наук. журн. / редкол.: О. Г. Предместніков та ін.* Одеса : ОДУВС, 2020. Вип. 13. С. 216–220.
 19. Чорний Д. М. Співвідношення прокурорського нагляду та процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Між-нар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика. 2020. Т. 1. С. 394–397.
 20. Яковенко М. О. Актуальні питання організації роботи підрозділів дізнання національної поліції України. 2019. С. 155–158.

Тема 20

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

- 20.1 Загальні положення оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування*
- 20.2 Особливості та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування*
- 20.3 Особливості та порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування*
- 20.4 Особливості та порядок оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій або бездіяльності прокурора*

20.1 Загальні положення оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування

Забезпечення прав людини і громадянина є однією з найсуттєвіших ознак правової держави. Для його досягнення є різні правові механізми. Одним із найефективніших механізмів є можливість оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що передбачено і в міжнародних, і в національних нормативно-правових актах.

Так, відповідно до п. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, кожна держава зобов'язана забезпечити будь-якій особі, що перебуває у межах її території та під її юрисдикцією, ефективний засіб правового захисту у випадку порушення її прав і свобод¹.

Згідно зі ст. 13 ЄКПЛ, кожен, чий права та свободи, вказані в ЄКПЛ, було порушено, має право на ефективний захист у національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які

¹ Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

здійснювали свої офіційні повноваження¹. У рішенні ЄСПЛ у справі «Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine) № 11901/02 від 29 червня 2006 року Суд конкретизував, що ст. 13 Конвенції гарантує наявність на національному рівні ефективного засобу правового захисту для реалізації прав і свобод, визначених в Конвенції, в якій би формі вони не забезпечувались у національному правовому полі².

У національному законодавстві право на оскарження також має відображення. Так, згідно зі ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право: звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна; будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань³.

Отже, процес оскарження втілює засіб виявлення недоліків, порушень у діяльності державних органів, зважаючи на звернення громадян зі заявами, листами та повідомленнями, а особливо зі скаргами на рішення, дії, що порушили їхні права, свободи та законні інтереси. Так держава створила певний механізм, завдяки поступовому впровадженню якого громадянам забезпечується можливість легітимно реалізувати своє право на звернення зі скаргою про порушення прав і законних інтересів, тобто право на оскарження.

Одним із найголовніших елементів оскарження є скарга, яка водночас є самостійним засобом правового захисту прав і законних інтересів учасників кримінальних процесуальних відносин. Цей процесуальний документ – суттєве джерело інформації про недоліки у роботі органу досудового розслідування, який сприяє виявленню порушень закону, що допущені під час кримінального провадження, який є важливим засобом відновлення порушених прав, зводить нанівець тяганину в

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

² Рішення ЄСПЛ у справі «Пантелеєнко проти України» (Panteleyenko v. Ukraine) від 29 червня 2006 року № 11901/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_274

³ Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

діяльності. Скарга є засобом захисту¹, що має на меті відновлення порушеного права та законного інтересу учасника кримінальної процесуальної діяльності. Оскарження є формою правового захисту, особливості якого полягають у тому, що воно виникає лише за умови вільного волевиявлення зацікавленої особи (учасника кримінального процесуального провадження) скористатися правовим засобом захисту – правом подання скарги².

Право на оскарження віднесено до основних засад кримінального судочинства, його зміст розкривається в ст. 24 КПК України, а форми, види, суб'єкти, строки та процесуальний порядок оскарження під час досудового розслідування регламентовано в Главі 26 КПК України.

Інститут оскарження у кримінальному процесі – це сукупність регламентованих у кримінальному процесуальному законодавстві правових норм, що регулюють процедуру реалізації особою права на звернення до уповноваженого законом органом (прокуратури або суду) зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача, слідчого, прокурора або слідчого судді з метою захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, які були порушені (або можуть бути порушені) під час досудового провадження.

Оскарження дій або бездіяльності та рішень під час досудового розслідування є дієвим засобом поновлення порушених прав і законних інтересів осіб, сприяє виправленню недоліків, є гарантією збереження прав і свобод особи та спрямований на забезпечення законності під час кримінального провадження.

Предметом оскарження на досудовому провадженні діяльності дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді є: процесуальні рішення; процесуальні дії; їх непроцесуальні дії; їх процесуальна бездіяльність.

Законодавець окреслив такі форми оскарження під час досудового розслідування:

- 1) оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування;
- 2) оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування;
- 3) оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора.

¹ Погорецький М. Межі доручень слідчого органу дізнання про проведення оперативно-розшукових заходів. *Право України*. 2000. № 9. С. 47–48.

² Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку : навч. посібник для студ. ВНЗ: вибрані наукові праці. Київ : Ін Юре, 2004. 600 с.

Кожній із наведених форм оскарження характерні певні особливості та процесуальний порядок оскарження.

20.2 Особливості та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування

Види рішень, дій та бездіяльності, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, різняться залежно від форм оскарження та суб'єкта розгляду скарги. Оскільки на досудовому розслідуванні скарги уповноважені розглядати слідчий суддя та прокурор, то і види рішень, дій та бездіяльності, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, можна поділити на дві групи:

1) рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, що оскаржуються слідчому судді під час досудового розслідування (ст. 303 КПК України):

– бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк;

– рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зупинення досудового розслідування;

– рішення слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження;

– рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи;

– рішення прокурора, слідчого, дізнавача про відмову у визнанні потерпілим;

– рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора при застосуванні заходів безпеки;

– рішення слідчого, дізнавача, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;

– рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими Главою 39 КПК України;

– рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на неотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування;

– повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом;

– відмова слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України;

2) рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, що оскаржуються прокурору під час досудового розслідування (ст. 303 КПК України):

– рішення слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України);

– недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором (ст. 308 КПК України).

Перелік осіб, які мають право подавати скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування, також залежить від форм оскарження:

1) скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК України, можуть бути подані такими особами:

– заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, – у разі подання скарги про бездіяльність слідчого, дізнавача, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний учинити у визначений КПК України строк;

– потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у разі подання скарги на рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зупинення досудового розслідування;

– заявником, потерпілим, його представником чи законним представником – у разі подання скарги на рішення слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження;

– заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником,

представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, – у разі подання скарги на рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи;

– особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою, – у разі подання скарги на рішення прокурора, слідчого, дізнавача про відмову у визнанні потерпілим;

– особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом, – у разі подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора при застосуванні заходів безпеки;

– особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником – у разі подання скарги на рішення слідчого, дізнавача, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;

– підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником – у разі подання скарги на рішення слідчого, дізнавача про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими Главою 39 КПК України;

– особою, які відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником – у разі подання скарги на рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування;

– підозрюваним, його захисником чи законним представником – у разі подання скарги на повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом;

– стороною захисту, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, її представником – у разі подання скарги на відмову слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України;

2) відповідно до ст. 308 КПК України, подавати скарги на недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором мають право *підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування.* Скаргу на рішення слідчого, дізнавача про закриття кримінального

провадження, згідно з ст. 284 КПК України, мають право подавати лише заявник і потерпілий.

Строки подання скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування теж залежать від форм оскарження та відповідно до норм КПК України є такими:

1) скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК України, можуть бути подані *слідчому судді місцевого суду, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду – слідчому судді Вищого антикорупційного суду протягом 10 днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності.* Якщо рішення слідчого, дізнавача, прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії (ст. 304 КПК України);

2) строк подання скарги недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором, в КПК України не регламентовано. У ст. 308 КПК України передбачається лише те, що така скарга повинна бути подана прокурору вищого рівня під час досудового розслідування. Скарга на постанову слідчого про закриття кримінального провадження згідно з вимогами ст. 284 КПК України, повинна бути подана прокурору протягом 10 днів з моменту отримання копії постанови.

Процесуальний порядок дій слідчого судді після отримання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, що передбачені ч.1 ст. 303 КПК України:

– здійснює перевірку скарги: 1) на наявність підстав для повернення скарги (скаргу подала особа, яка немає права подавати скаргу; скарга не підлягає розгляду в цьому суді; скарга подана після закінчення строку, передбаченого КПК України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення). Якщо є підстави для повернення – слідчий суддя виносить ухвалу про повернення скарги, копія якої невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із скаргою та всіма доданими до неї матеріалами; 2) на наявність підстав для відмови у відкритті провадження (якщо скарга подана на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора, що не підлягає оскарженню). Якщо є підстави для відмови у відкритті провадження – слідчий суддя виносить відповідно ухвалу, копія якої невідкладно надсилається особі, яка подала скаргу, разом із скаргою та всіма доданими до неї матеріалами. Ухвала про повернення скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку. Повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК України;

– здійснює розгляд скарги. Скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування розглядаються не пізніше 72 годин із моменту надходження відповідної скарги, крім скарг на рішення про закриття кримінального провадження, які розглядаються не пізніше п'яти днів з моменту надходження скарги. Розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування здійснюється за обов'язкової участі особи, яка подала скаргу, чи її захисника, представника та слідчого, рішення, дії чи бездіяльність яких оскаржується. Відсутність слідчого, дізнавача не є перешкодою для розгляду скарги. Крім того, необхідно зазначити, що подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого під час досудового розслідування передбачає певні правові наслідки, а саме: подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого під час досудового розслідування не зупиняє виконання рішення чи дію слідчого, дізнавача; слідчий, дізнавач може самостійно скасувати рішення, передбачені КПК України, припинити дію чи бездіяльність, які оскаржуються, що тягне закриття провадження за скаргою;

– постановляє ухвалу за результатом розгляду скарги. За результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора постановляється ухвала про: скасування рішення слідчого, дізнавача, прокурора; скасування повідомлення про підозру; зобов'язання припинити дію; зобов'язання вчинити певну дію; відмову у задоволенні скарги. Ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора не може бути оскаржена, крім ухвали про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження, скарги на відмову слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, про скасування повідомлення про підозру та відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру.

Процесуальний порядок дій прокурора після отримання скарги на недотримання слідчим, дізнавачем, прокурором розумних строків і скарги на постанову про закриття кримінального провадження.

Процесуальний порядок дій прокурора після отримання скарги на недотримання слідчим, дізнавачем, прокурором розумних строків:

– здійснює розгляд скарги. Прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом 3-х днів після її подання;

– надає відповідь за результатом розгляду скарги. У разі наявності підстав для задоволення скарги, прокурор повинен надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень.

Службові особи, винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої законом;

– *повідомляє особу, яка подавала скаргу.* Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду.

У разі прийняття прокурором рішення про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування, особа, якій відмовлено в задоволенні скарги, або її представник, законний представник чи захисник мають право подавати скаргу слідчому судді в порядку ст. 303 КПК України.

Процесуальний порядок дій прокурора після отримання скарги на постанову про закриття кримінального провадження окремо не регламентований, проте системний аналіз норм КПК України дозволяє виокремити такий алгоритм дій:

– *перевірка скарги* на відповідність вимог, передбачених КПК України (скаргу подала особа, яка немає права подавати скаргу; скарга подана після закінчення строку, передбаченого КПК України);

– *розгляд скарги;*

– *прийняття рішення за результатом розгляду скарги* (постанова про скасування постанови слідчого, дізнавача у зв'язку з її незаконністю чи необґрунтованістю або про відмову в її скасуванні) та повідомлення особи, яка подала скаргу.

20.3 Особливості та порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування

Під час досудового розслідування, в апеляційному порядку, предметом оскарження можуть бути такі види рішень слідчого судді (ст. 309 КПК України):

– про відмову у наданні дозволу на затримання;

– про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні¹;

– про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;

– про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;

¹ Поняття «застосування запобіжного заходу» охоплює не лише його обрання, а й випадки зміни запобіжного заходу на інший (Див.: Постанова ВС від 28 березня 2019 року у справі № 286/1695/18 (провадження № 51-7345км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80950762>

- про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- про застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу;
- про поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;
- про продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;
- про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні;
- про арешт майна або відмову у ньому;
- про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;
- про відсторонення від посади або відмову у ньому;
- про продовження відсторонення від посади;
- про відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування;
- про закриття кримінального провадження на підставі ч. 9 ст. 284 КПК України;
- про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі п. 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України;
- про скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру;
- повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній.

Згідно із ч. 3 ст. 309 КПК України, скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають, а заперечення проти них можуть бути подані на етапі підготовчого провадження в суді. Про те, що зазначений перелік ухвал є вичепним і не підлягає розширеному тлумаченню, неодноразово зазначав і ВС у своїх рішеннях¹, однак конкретизував, що у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилає положення ч. 3

¹ Постанова ВС від 18.10.2019 у справі № 757/37346/18-к (провадження № 51-1329кмп19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85033376>; Постанова ВС від 27.05.2019 р. у справі № 766/22242/17 (провадження № 51-7276км018). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82218010>

ст. 309 КПК України, суд апеляційної інстанції не вправі відмовити у перевірці її законності¹.

Суб'єкти та строки оскарження ухвал слідчого судді під час судового розслідування

Апеляційні скарги на ухвали слідчого судді, відповідно до ст. 393 КПК України, мають право подавати: *підозрюваний, його законний представник чи захисник, прокурор, потерпілий або його законний представник чи представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, інші особи у випадках, передбачених КПК України.*

Апеляційна скарга на ухвали слідчого судді відповідно до вимог ст. 395 КПК України подається *безпосередньо до суду апеляційної інстанції протягом 5 днів з дня її оголошення*². Для особи, яка перебуває під вартою, строк подачі апеляційної скарги обчислюється з моменту вручення їй копії судового рішення. Якщо ухвалу слідчого судді було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, то строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення.

Процесуальний порядок дій судді-доповідача після отримання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді:

– *здійснює перевірку скарги.* Апеляційна скарга передається не пізніше наступного дня після її отримання судді-доповідачу. Після чого він здійснює її перевірку на наявність підстав для повернення скарги (скаргу подала особа, яка немає права подавати скаргу; скарга не підлягає розгляду в цьому суді; скарга подана після закінчення строку, передбаченого КПК України, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або суд апеляційної інстанції за заявою особи не знайде підстав для його поновлення). Якщо є підстави для повернення – суддя-доповідач виносить ухвалу про повернення скарги, копія якої невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом із скаргою та всіма доданими до неї матеріалами; 2) *на наявність підстав для відмови у відкритті провадження* (якщо скарга подана на ухвалу слідчого судді, що не підлягає оскарженню). Якщо є підстави для відмови у відкритті провадження – суддя-доповідач виносить відповідно ухвалу,

¹ Постанова ВС від 23 травня 2018 року у справі № 237/1459/17 (провадження № 13-19кч18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74475877>

² Строк подачі апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді, якщо останній постановив ухвалу та оголосив її резолютивну частину в один день, а повний текст ухвали оголосив в інший день, обчислюється з дня оголошення резолютивної частини цієї ухвали (Див: Постанова ВС від 27.05.2019 у справі № 461/1434/18 (провадження № 51-6470кмо18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82188400>)

копія якої невідкладно надсилається особі, яка подала скаргу, разом із скаргою та всіма доданими до неї матеріалами. Ухвала про повернення скарги або відмову у відкритті провадження може бути оскаржена в касаційному порядку. Повернення скарги не позбавляє права повторно-го звернення до апеляційного суду в порядку, передбаченому КПК України;

– *витребує необхідні матеріали та повідомляє осіб про апеляційний розгляд.* Суддя-доповідач невідкладно витребує з суду першої інстанції відповідні матеріали та не пізніше як за день повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших зацікавлених осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду;

– *здійснює розгляд апеляційної скарги.* Апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніше як через 3 дні після її надходження до суду апеляційної інстанції;

– *постановляє ухвалу за результатом розгляду скарги.* За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право залишити ухвалу без змін або скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу;

– *повертає матеріали до суду першої інстанції* після закінчення апеляційного провадження не пізніше як у триденний строк.

20.4 Особливості та порядок оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій або бездіяльності прокурора

Відповідно до ст. 311 КПК України, під час досудового розслідування слідчий або дізнавач, який здійснює розслідування певного кримінального правопорушення, має право оскаржувати будь-які види рішень, дії чи бездіяльність прокурора, прийняті (вчинені) у відповідному досудовому провадженні, крім випадків, передбачених КПК України.

Суб'єкти та строки оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора

Оскаржувати будь-які рішення, дії чи бездіяльність прокурора наділений правом *слідчий, дізнавач, який здійснює розслідування кримінального правопорушення* (ст. 311 КПК України), за винятком випадків, передбачених КПК України. Наприклад, рішення прокурора про об'єднання або виділення досудового розслідування не може бути оскаржене, адже згідно з ч. 6 ст. 317 КПК України, рішення про об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування не може бути оскарженим.

Скарга слідчого чи дізнавача на рішення, дію або бездіяльність прокурора повинна подаватися в письмовій формі. Будь-яких спеціальних

вимог до її форми та змісту законодавцем не встановлено, однак щонайменше скарга повинна містити назву органу прокуратури та посаду прокурора, до якого вона адресована, на рішення, дії або бездіяльність якого подається скарга, та має бути підписана скаргником.

Законодавець, установлюючи лише письмову форму оскарження рішень, дій або бездіяльності прокурора до прокурора вищого рівня, наголошує на необхідності надання цьому прокуророві матеріалів досудового провадження та письмових заперечень щодо оскаржуваних рішень, дій або бездіяльності прокурора, що здійснює нагляд за дотриманням законності під час дізнання та досудового слідства. Надання слідчому та дізнавачу права подання скарги на рішення, дії або бездіяльність прокурора є суттєвою гарантією незалежності слідчого та дізнавача під час провадження досудового розслідування. Скарга слідчого, дізнавача подається до прокуратури вищого рівня стосовно прокуратури, в якій обіймає посаду прокурор, рішення, дія або бездіяльність якого оскаржується¹.

Скарга слідчого, дізнавача на рішення, дію чи бездіяльність прокурора *подається прокурору вищого рівня не пізніше 3-х днів із моменту прийняття або вчинення оскаржуваних рішень, дій чи бездіяльності* (ст. 312 КПК України). У цьому разі необхідно враховувати, що: якщо рішення прокурора оформлюється постановою або письмовою вказівкою, строк подання скарги починається із вхідної дати отримання кореспонденції слідчим чи дізнавачем; якщо оскаржуються дії прокурора, строк подання скарги починається з дня здійснення оскаржуваних дій (проведення процесуальних, слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій); якщо оскаржуються дії прокурора, про які скаргникові не було відомо, строк подання скарги починається з дня отримання слідчим чи дізнавачем протоколів проведення оскаржуваних дій; якщо оскаржується бездіяльність прокурора, строк подання скарги починається з дня, наступного після останнього дня терміну виконання дій, які прокурор зобов'язаний учинити у визначений КПК України строк.

Процесуальний порядок дій прокурора вищого рівня після отримання скарги слідчого, дізнавача на рішення, дію чи бездіяльність прокурора:

– *здійснює розгляд скарги.* Прокурор вищого рівня зобов'язаний розглянути скаргу протягом 3-х днів після її подання. Оскарження слідчим, дізнавачем рішень, дій чи бездіяльності прокурора не зупиняє їх виконання. Із метою належної перевірки законності й обґрунтованості оскаржуваних дій або бездіяльності і рішень прокурора прокурор вищого

¹ Досудове розслідування кримінальних справ : навч.-практ. посібник / Ю. М. Грошевой, В. В. Вапнярчук, О. В. Капліна, О. Г. Шило. Харків : Фінн, 2009. С. 16–43.

рівня має право витребувати матеріали, якими обґрунтовуються оскаржувані рішення або дії, та на підставі яких була припущена оскаржувана бездіяльність прокурора¹;

– *приймає рішення за результатом розгляду скарги.* Правовими наслідками розгляду скарги є рішення про: 1) залишення рішення чинним (визнання законними вчинених дії чи бездіяльності); 2) зміну рішення в частині; 3) скасування рішення і прийняття нового рішення (визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності і зобов'язання вчинити нову дію). Якщо матиме місце скасування рішення (визнання незаконними вчинених дії чи бездіяльності), то службова особа органу прокуратури вищого рівня має право здійснити заміну одного прокурора на іншого з числа службових осіб органів прокуратури того самого рівня в досудовому провадженні, де було прийняте (вчинене) незаконне рішення, дія чи бездіяльність. Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових чи службових осіб;

– *надсилає рішення за результатом розгляду скарги слідчому, дізнавачу та прокурору, рішення, дія чи бездіяльність якого оскаржувалася.* Повідомлення інших учасників кримінального провадження про подання скарги слідчим, дізнавачем на рішення, дії або бездіяльність прокурора та про рішення, прийняті прокурором вищого рівня за наслідками розгляду поданої скарги, законом не передбачено. Рішення службової особи органу прокуратури вищого рівня є остаточним і не підлягає оскарженню до суду, інших органів державної влади, їх посадових або службових осіб.

Контрольні питання

1. Що є предметом оскарження рішень, дій або бездіяльності під час досудового розслідування?
2. Наведіть форми оскарження під час досудового розслідування.
3. Якими є види рішень, дій і бездіяльності, що можуть бути оскаржені під час досудового розслідування?
4. Охарактеризуйте суб'єктів оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.
5. Якими є строки оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування?
6. Окресліть процесуальний порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування.

¹ Зарева І. І. Оскарження дій та рішень прокурора у кримінальному процес : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 188 с.

Рекомендована література

1. Горбачов В. П. Питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора в рішеннях Конституційного суду України. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1. С. 110–119.
2. Горбачов В. П. Право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора (історичний аспект). *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4. С. 116–123.
3. Камчатна Д. І. Предмет оскарження під час досудового розслідування. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1. С. 188–194.
4. Камчатна Д. І. Щодо реалізації права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (2). С. 180–185.
5. Корчева Т. В. Щодо проблем реалізації особою права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування. *Форум права*. 2016. № 4. С. 179–184.
6. Лисенкова К. Є. Порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора в досудовому кримінальному провадженні через призму принципу змагальності сторін. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 3. С. 142–153.
7. Лобойко Л. М. Оскарження початку досудового розслідування: щодо потреби законодавчої регламентації. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 89–98.
8. Лобойко Л. М. Щодо потреби правової регламентації права на оскарження початку досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 50–56.
9. Макаров М. А. Оскарження слідчому судді рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2015. № 5.2 (2). С. 217–221.
10. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 46 с.
11. Назаров В. В., Тракало Р. І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 85–91.
12. Назаров В. В., Тракало Р. І. Роль судового контролю за дотриманням права на повагу до приватного життя при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. *Міжнародний юри-*

- дичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2015. Вип. 1. С. 34–42.
13. Олексюк К. Особливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора під час досудового розслідування. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 149–154.
 14. Ольховська М. М. Обрання стороною захисту порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування кримінального провадження. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 1. С. 112–114.
 15. Ольховська М. М. Оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора стороною захисту як протидія корупції під час досудового розслідування кримінального провадження. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13. № 1. С. 93–95.
 16. Про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування (Вищий спеціалізований суд) : Лист від 09.11.2012 № 1640/0/4-12. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1640740-12>
 17. Рогальська В. В., Сергеева М. Ш. Оскарження бездіяльності слідчого під час досудового розслідування: проблемні питання. *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Дніпро, 30 травня 2017 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 70–71.
 18. Рогальська В. В., Гапіч І. О. Оскарження рішень слідчого про закриття кримінального провадження. *Актуальні проблеми діяльності органів досудового розслідування* : матер. Всеукр.наук.-практ.конф. (м. Дніпро, 8 червня 2018 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 29–30.
 19. Тракало Р. І. Судовий контроль за дотримання права на повагу до приватного життя : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Акад. адвокатури. Київ, 2014. 20 с.
 20. Туманянц А. Р. Окремі проблеми реалізації права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 12 (2). С. 142–145.
 21. Туманянц А. Р. Оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування: досвід Франції і Німеччини. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1. С. 181–187.
 22. Чижмарь К. І., Журавльов Д. В. Оскарження судових рішень у кримінальному судочинстві України. Центр навчальної літератури, 2018. 192 с.
 23. Шаповалова І. С., Рогальська В. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю: монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 274 с.

АЛФАВІТНО-ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Арешт

- А. майна 57, 94, 95, 247
- домашній А. 246, 247
- накладення А. на кореспонденцію 127, 144–146

Аудіо-, відеоконтроль

- А.-, в. особи 127, 143, 144
- А.-, в. місця 128, 157

Б

Безпека

- забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні 85, 93

Близькі родичі 18, 80, 83, 85, 207, 208, 218

В

Варта

- тримання під В. 85, 184, 246
- строки тримання під В. 173, 246

Віімка

- огляд і В. кореспонденції 127, 145–147
- тимчасовий доступ до речей і документів 247

Виклик

- В. слідчим, прокурором 170, 175, 227
- судовий В. 117

Виконання

- В. спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності 128, 129, 159, 160

Виправданий 142

Висновок

- В. експерта 12, 19, 195
- В. спеціаліста 19
- В. медичного освідчування 20

Відеоконференція

- проведення допиту, впізнання у режимі В. під час досудового розслідування 70, 86, 89, 92

Відповідач (див. Цивільний відповідач)

Відсторонення від посади 57, 247

Відшкодування шкоди

(див. Шкода)

Впізнання

- пред'явлення особи для В. 89
- пред'явлення речей для В. 91
- пред'явлення трупа для В. 92

Д

Дізнання 10, 217

Дізнавач 15

Допит

- одночасний Д. двох чи більше допитаних осіб 69, 81, 82
- Д. малолітньої або неповнолітньої особи 82

– Д. у режимі відеоконференції 69

Доручення 73, 75, 77, 101, 106, 142, 144

Досудове розслідування

- сутність і структура Д. р. 7, 9
- форми Д. р. 10
- значення Д. р. 10
- завдання Д. р. 8
- загальні положення Д. р. 12, 16
- початок Д. р. 16
- етапи Д. р. 9
- строки Д. р. 32
- зупинення Д. р. 166
- закінчення Д. р. 187
- органи Д. р. 10

Е

Екзгумація

– огляд трупа, пов'язаний з Е. 70, 73, 100–102, 105

Експеримент (див. Слідчий експеримент)

Експерт

– порядок залучення Е. 70, 199

– висновок Е. 19

Експертиза

– підстави проведення Е. 115

– випадки обов'язкового звернення до Е. для проведення Е. 115

– отримання зразків для Е. 115

Електронні інформаційні системи

– зняття інформації з Е. і. с. 149

Є

Єдиний реєстр досудових розслідувань 16

Ж

Житло

– обшук у Ж. чи іншому володінні особи 95

– огляд в Ж. чи іншому володінні особи 100

– обстеження публічно недоступних місць, Ж. чи іншого володіння особи 152

З

Закриття кримінального провадження 202

Заявник 16, 22, 29, 208, 242

Звільнення особи від кримінальної відповідальності 13, 54, 139, 208, 209

Змагальність 189, 225

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж

141, 148

Зняття інформації з електронних інформаційних систем 127, 136, 141, 149

Зразки

– отримання З. для експертизи 70, 115

– негласне отримання З., необхідних для порівняльного дослідження 162

Зупинення

– З. досудового розслідування 166

І

Імітування обстановки злочину

128, 157

Інформація

– зняття І. з електронних комунікаційних мереж 147

К

Капітан судна 102

Контроль

– К. за вчиненням злочину 157

Контрольована поставка 128

Контрольована та оперативна закупка 128

Кореспонденція

– накладення арешту на К. 127, 144

– огляд і виїмка К. 145, 147

Кримінальні проступки

– поняття К. п. 11

– особливості досудового розслідування К. п. 217

М

Майно

– тимчасове вилучення М. 227

– арешт М. 57, 94, 247

Матеріали

– об'єднання і виділення М.

досудового розслідування 30

– відкриття М. іншої сторони 189

Мова

– М., якою здійснюється кримінальне провадження 226

Н

Негласні слідчі (розшукові) дії

- поняття 126
- види 127
- суб'єкти проведення 129
- строк проведення Н. с. р. д. 132
- ухвала слідчого судді про Н. с. р. д. 134
- фіксація результатів 136

Неповнолітній

- особливості допиту Н. 82

Нічний час 88

О

Обвинувальний акт 198

Обшук

- поняття О. 93
- завдання О. 95
- об'єкт О. 95
- види О. 95
- учасники О. 96

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи 152

Огляд

- види О. 100
- особи, які уповноважені проводити О. 101
- особи, які присутні під час О. 102
- межі та строки проведення О. 103
- О. кореспонденції 145

Освідування особи 106

Оскарження

- О. рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора 238
- О. ухвали слідчого судді 246
- О. слідчим рішень, дій чи бездіяльності прокурора 249

Особиста порука 227

Особисте зобов'язання 227

П

Педагог

- участь законного представника, П., психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи 74

Перекладач 40

Підозра

- поняття, ознаки, сутність 50, 56
- зміст письмового повідомлення про П. 66
- зміна повідомлення про П. 66

Підслідність

- поняття П. 23
- предметна П. 23
- за зв'язком справ П. 23
- персональна П. 25
- територіальна П. 28
- спеціальна П. 29

Позивач (див. Цивільний позивач)

Понятій 43

Порівняльне дослідження

- негласне отримання зразків, необхідних для П. д. 162

Д

Посада

- відсторонення від посади 57

Приватне спілкування

- загальні положення про втручання у П. с. 141

Процесуальні строки (див. Строки)

Публічно недоступні місця

- обстеження П. н. м., житла чи іншого володіння особи 152

Р

Радіоелектронні засоби

- установлення місцезнаходження Р. з. 154

Реєстр

- Р. матеріалів досудового розслідування 139, 200

Речові докази 12, 105, 221

С

- Слідчі (розшукові) дії** 69
- Слідчий експеримент** 108
- Слідчий** 15
- Спеціаліст** 40
- Спеціальне завдання**
 - виконання С. з. з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації 159
- Спеціальне право**
 - тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом та тимчасове вилучення документів, які посвідчують користування С. п. 57
- Спостереження за особою, річчю або місцем** 155
- Строки**
 - розумні С. 33
 - поняття процесуальних С. 33
 - С. досудового розслідування 33
 - обчислення С. 33
 - розумність С. 23
 - С. дізнання 34
- Сторони кримінального провадження**
 - С. обвинувачення 53, 190
 - С. захисту 106, 190

Т

- Тимчасове вилучення майна** 95, 104

Тимчасовий доступ до речей і документів 148, 227

Труп

- пред'явлення Т. для впізнання 192
- огляд Т. 70, 100
- огляд Т., пов'язаний з ексгумацією 70, 100, 101

У

Ухвала (див. Судове рішення)

Ц

Цивільний відповідач

- представник, законний представник Ц. в. 189, 191

Цивільний позивач

- представник, законний представник Ц. п. 189, 191

Ч

Члени сім'ї (див. Близькі родичі)

Ш

Шкода

- цивільний позов у кримінальному провадженні 94, 95, 189, 200
- відшкодування (компенсація) Ш., завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю 202

Колектив авторів:

- Басиста І. В.*, докт. юрид. наук, професор (теми 6, 7.4, 7.5, 26, 27);
- Благута Р. І.*, канд. юрид. наук, професор (тема 12);
- Гловюк І. В.*, докт. юрид. наук, професор (тема 18);
- Гуцуляк Ю. В.* (теми 3, 15.2, 19, 32);
- Завтур В. А.*, канд. юрид. наук, доцент (тема 35);
- Комісарчук Ю. А.*, канд. юрид. наук, доцент (теми 9, 13, 22, 24, 25);
- Кудінов С. С.*, докт. юрид. наук, професор (теми 16, 23);
- Кунтій А. І.*, канд. юрид. наук, доцент (теми 7.1, 7.2, 7.3);
- Майстренко М. М.*, канд. юрид. наук, доцент (теми 5, 10);
- Пашковський М. І.*, канд. юрид. наук, доцент (теми 33, 34, 36);
- Рогальська В. В.*, канд. юрид. наук, доцент (теми 15.5, 20);
- Ряшко О. В.*, канд. юрид. наук, доцент (теми 28, 29);
- Татарин І. І.*, канд. юрид. наук, доцент (теми 4, 8);
- Тетерятник Г. К.*, докт. юрид. наук, доцент (тема 7.1, 7.2, 7.3, 30);
- Хитра А. Я.*, канд. юрид. наук, доцент (теми 1, 2, 11, 14, 15.1, 15.3, 17, 18, 21, 31);
- Шехацов Р. М.*, канд. юрид. наук, доцент (теми 16, 23).

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Підручник

Частина 2

Редагування *Галина Ялечко*

Макетування *Андрій Радченко*

Друк *Іван Хоминець*

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 15,11.

Тираж 100 прим. Зам. № 51/2-22.

Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, Львів, 79007, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.

К82 **Кримінальний процес** : підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благуца, І. В. Гловюк та ін. ; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. Ч. 2. 260 с.

ISBN 978-617-511-376-9

Підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Кримінальний процес» у закладах вищої освіти. Відображено сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняного кримінального процесу з урахуванням практики його застосування, зокрема практики Європейського суду з прав людини.

Для курсантів, студентів, слухачів, аспірантів, ад'юнктів та викладачів вишів і факультетів юридичної спрямованості всіх форм навчання. Може бути корисним для працівників судових і правоохоронних органів.

Prepared in accordance with the program of the educational discipline «Criminal process» in institutions of higher education. The current state and prospects for the development of the domestic criminal process are reflected, taking into account the practice of its application, in particular, the practice of the European Court of Human Rights.

For cadets, students, trainees, post-graduate students, adjuncts and teachers of universities and legal faculties of all forms of education. May be useful for judicial and law enforcement officials.

УДК 343.13(447)(075.8)